

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva

STOPAMA **P**OBILJENIH

»Fra Leo Petrović i 65 subračé«

Godina XI., broj 2 (21), Široki Brijeg, lipanj – prosinac 2018., cijena 3 KM (12 kn)

Žarka molitva brda premješta

▲ str. 32.

POBIJENI HERCEGOVAČKI FRANJEVCI 1942. – 1945.

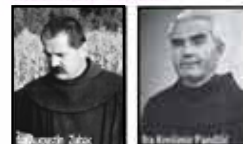
Široki Brijeg – minica

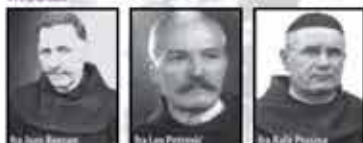
Široki Brijeg – samostan

Mostarski Gradac

Mostar

Celje

Klanjec

Sisak

Požega

Ljubuški

Zagvozd

Maribor

Čitluk

Izbično

Macelj

Kočerin

Zagreb

Zanagline

Medugorje

Vrgorac

Capljina

Velika Gorica

Pobili ih jugokomunisti:

1942.:	1	Znani grobovi:	34
1944.:	1	Široki Brijeg:	24
1945.:	64	Čitluk:	3
		Macelj:	3
		Kočerin:	2
		Medugorje:	1
		Zagreb:	1

Tražimo svjedočenja glede njihova pogubljenja.
Ako išta o tome znate, dojavite što prije Vicepostulaturi.
Također dojavite ako ste na njihov zagovor dobili neku milost ili čudo.

VICEPOSTULATURA POSTUPKA MUČENIŠTVA »FRA LEO PETROVIĆ I 65 SUBRAČE«

Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; tel.: (039) 700-325; faks: (039) 702-936

e-adresa: mostar@pobijeni.info; web: www.pobijeni.info

Dekret pape Urbana VIII.

Sukladno dekretu pape Urbana VIII. i uredbi II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subračić«, Kl., 2 (21),
Široki Brijeg, 2018., lipanj – prosinac, 2018.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14
88220 Široki Brijeg
HR: Avenija G. Šuška 2, 10040 Zagreb

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 702-936
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

- poštanskom uputnicom
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Prolazi već jedanaesta godina kako se susrećemo na stranicama ovoga glasila. Ni puno ni malo, mogli bismo reći. No, nije to važno, važno je što smo postigli kroz to vrijeme. Nadam se da je Vicepostulatura uspjela odgovoriti izazovu trenutka. Imali smo saznanja koja smo imali, imali smo svjedočenja koja smo imali, imali smo dokumente koje smo imali... Krenuli smo i stali otkrivati nove stvari. Moram reći da je bilo i da jest uzbudljivo.

Ovakve i slične misli padaju mi na pamet kad god razmišljam o našoj prošlosti. Obično o njoj govorimo da bismo nešto trebali, morali, mogli... I to me ljuti, ako se može tako reći. Od priče nema ništa! Jedino zavrtnanjem rukava možemo dobiti i plodove. A puno toga ima što možemo učiniti i što čeka na nas.

Ovdje na Širokom Brijegu jedna od stvari koja stoji pred nama jest negdašnja Franjevačka klasična gimnazija. Poput svjetionika svijetlila je u burama i olujama hrvatskoga naroda s objiju strana granice. Onda su došli jugokomunisti i pokušali utrnuti to svjetlo. Međutim, nikada to nisu uspjeli. Njezine iskre razletjele su se na sve strane i samo su čekale trenutak da ponovno budu vatra. Vjerujem da će to i postati. Već neko vrijeme Hercegovačka franjevačka provincija zauzeto radi na njezinu ponovnu oživljavanju, kao i oživljavanju prostora čitavoga franjevačkoga posjeda na Širokom Brijegu. To opet treba biti simbol. Pokrenuto je jedno malo tijelo koje se brine o svemu: predstavnik Provincije (vikar

Provincije fra Ivan Ševo, ujedno i pročelnik), predstavnik samostana na Širokom Brijegu (gvardijan fra Tomislav Puljić) i predstavnik Vicepostulature (vicepostulator fra Miljenko Stojić). Jedna od stvari koja je trenutačno u tijeku jest obilježavanje 100. obljetnice prve mature u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji. Učinit ćemo to početkom listopada školskom priredbom, znanstvenim simpozijem i sv. misom zahvalnicom. Vjerujem da će nam ta događanja svima biti na čast. O svemu ćemo, naravno, pisati u sljedećem broju ovoga našega glasila.

Bio sam zaista radostan kada sam slučajno (ako slučaj postoji) pronašao članak dr. fra Vendelina Vasilja Komunistička mistika. Njegov pretisak donosimo u ovome broju. Na jednostavan način sažima nam bit komunizma. Kada to shvatimo, lako ćemo nabubati brojke, činjenice, raznorazna saznanja o njemu. Smjesta prepoznajemo da se zlo obuklo u dobro i da je pokušalo prevariti nas. Ali krv mučenika bila je jača. I uvijek će tako biti. Mučeništvo ne može uništiti neki narod, to čini samo grijeh, mučeništvo ga, pak, ojačava i pročišćava kao što to vatra čini sa zlatom.

Nadam se da ćemo se više okrenuti sebi i shvatiti što znače pojmovi vjera, domovina, žrtva... Tada ne ćemo odlaziti nekamo van pokušavajući tamo pronaći imaginarnu sreću, nego ćemo izgrađivati svoj kraj. S tom vas mišlju pozdravljam i želim da vas zaista uvijek vode
mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Podsjetnik	39
Pobijeni	15	Povijesne okolnosti	45
Glas o mučeništvu	29	Suočavanje s prošlošću	50
Glas o znakovima	32	Razgovor	52
Nagradni natječaj	35	Podlistak	56

ZAPOČELI VIII. DANI POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 5. veljače 2018. (Josipa Vukoja) – U nedjelju 4. veljače u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu započeli su VIII. dani pobijenih hercegovačkih franjevac. Molitveni program sastojao se od molitve krunice u 17.30 te sv. mise zadušnice za 66 hercegovačkih franjevac i mnoštvo vjernih članova puka Božjega koje su pobili jugokomunisti u Drugom svjetskom ratu i poraću.

Sv. misu je predslavio i na njoj propovijedao fra Antonio Šakota, područni duhovni asistent Frame i Franjevačkog svjetovnog reda u Hercegovini. Suslavili su vicepostulator fra Miljenko Stojić i fratri iz širokobriješkog samostana: fra Augustin Čordaš, fra Dario Galić, fra Dane Karačić, fra Vitomir Musa i fra Vendelin Karačić. Fra Antonio je u propovijedi slikovito protumačio nedjeljno čitanje te ga povezoao s našim sjećanjem na ubijene fratre i puk Božji. Istaknuo je kako se ne treba bojati ni prošlosti ni sjećanja, oni neka postanu stvarnost koja će nas voditi kroz život.

Misna čitanja i molitvu vjernika predvodili su članovi Frame Široki Brijeg. Oni su se brinuli i za pjevanje.

Na kraju sv. mise dodijeljene su nagrade na ovogodišnjem nagradnom natječaju na temu o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Za uzrast mladeži prva nagrada pripala je Stjepanu Jozinoviću iz Žepča za literarni uradak *Kristov stjegonoša*, drugu nagradu osvojila je Dora Pinjuh iz Međugorja za rad pod nazivom *A Neretva i dalje*

teče dok je treću nagradu za literarni rad *Mučenici naše vjere* dobila Vedrana Raguž iz Stoca.

Misno slavlje putem radiovalova i interneta prenosila je Radiopostaja Široki Brijeg. Ona će to činiti i sljedećih dana.

Na Široki Brijeg su od spomenika svojim ubijenima, želeći ih tako simbolički povezati s pobijenim franjevcima, pješice pristigle tri skupine vjernika: iz Crnih Lokava, Mokroga i iz grada Širokog Brijega. Nakon dolaska pomolili su se kraj ratnoga skloništa u kojem je ubijeno i zapaljeno 12 hercegovačkih franjevac, a zatim i na grobu u samostanskoj crkvi gdje su pokopana 24 ubijena fratra. Nakon toga nazočili su sv. misi zadušnici. ✍

DRUGA VEČER VIII. DANA POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 6. veljače 2018. (Josipa Vukoja) – Molitvom krunice u 17.30 i slavljenjem sv. mise zadušnice u 18.00 u ponedjeljak 5. veljače, u ispunjenoj samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu, nastavljeni su VIII. dani pobijenih hercegovačkih franjevac. Sv. misu zadušnicu predslavio je i na njoj propovijedao fra Domagoj Šimić, koji je trenutno na službi u Banja Luci a ujedno je i područni duhovni asistent Frame i Franjevačkog svjetovnog reda u provinciji Bosne Srebrene. Suslavilo je osam frata iz širokobriješkog samostana.

Ovo misno slavlje pjevanjem su animirali članovi zbor Sv. Nikole Tavelića iz Dobrkovića pod ravnanjem Marije Čigić. Čitanja su bila povjerena ministrantima.

Fra Domagoj je u propovijedi istaknuo sljedeće: »Stoga, braćo i sestre, smrt naših fratara ne smije ostati zaboravljena, ne smije postati tek neka tradicija u kojoj ćemo se sjećati nevino stradalih žrtava Drugog svjetskog rata i poraća, nego ona nama treba biti svjetionik, ona nama treba biti korektiv i putokaz na našem životnom putu, kako bismo bili svjesni da ne trebamo odustajati od

svojih ideala, da ne trebamo ni pod cijenu vlastite smrti odreći se svojega poslanja, svojega identiteta, svoje vjere. Jer nemojmo zaboraviti današnje Isusove riječi koje glase: "Tko ustraje do kraja spasit će se".«

Dodijeljene su i nagrade VII. nagradnog natječaja na temu o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Za uzrast djece prvu nagradu dobila je Nika Bubalo iz Širokog Brijega za literarni uradak *Velikani našega vremena*, drugu nagradu dobio je zajednički literarni uradak *Istina je jedna* učenika VII. b r. OŠ Biograci, a treću je dobila Viktorija Kožul iz Širokog Brijega za uradak *Pobijeni franjevci*.

U povodu obljetnice ubojstva 66 hercegovačkih franjevac i mnoštva vjernih članova puka Božjega u 10.00 sati pred križem na Trgu širokobrijeških žrtava vijence su položili i zapalili svijeće izaslanstva Grada Širokog Brijega, Zapadno-hercegovačke županije, Odjela HNS-a BiH za Drugi svjetski i Domovinski rat zajedno s ministarstvom branitelja Zapadno-hercegovačke županije i Hrvatskog dokumentacijskog centra iz Mostara. Vicepostulator fra Miljenko Stojić predvodio je molitvu za pobijene. ✍

TREĆA VEČER VIII. DANA POBIJENIH HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 7. veljače 2018. (Josipa Vukoja) – U utorak 6. veljače nastavljen je molitveni program VIII. dana pobijenih hercegovačkih franjevaca. Molitva krunice započela je u 17.30 sati, a zatim je uslijedila sv. misa zadušnica koju je predvodio fra Ivan Matić, voditelj kuće Tabor u Samoboru. Sumisio je fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« te više fratara iz širokobriješkog samostana.

»Dok razmišljamo danas o ovim svetim mučenicima Crkve, i to baš ovdje u ovoj širokobriješkoj crkvi u kojoj se nalaze posmrtni ostatci braće franjevaca koje su jugokomunisti na svirep način ubili i zapalili, promatramo kroz ovu njihovu žrtvu i tolika druga trpljenja i stradavanja našeg hrvatskog naroda. On je kroz čitavu povijest prolazio svoj križni put ovom dolinom suza, ali uvijek tako čudesno i providonosno vođen primjerima i svjedočanstvima tolikih svjedoka vjere što ih Bog podiže u svako vrijeme«, istaknuo je fra Ivan u svojoj propovijedi. Okupljene vjernike posebno je pozvao na molitvu

za kardinala Stepinca i naše ubijene franjevce: »Braćo i sestre, molimo i ovom prilikom za što skorije proglašenje svetim našeg nam dragog kardinala Stepinca, da doista njegov lik zasvijetli čitavoj Crkvi. Molimo isto tako da se i ova naša mučena i ubijena braća franjevci nađu na popisu onih koji su svojom krvlju posvjedočili svoju vjeru u Krista i njegovu Crkvu.«

Misna čitanja predvodili su članovi Franjevačkog svjetovnog reda Široki Brijeg, s fra Danom Karačićem na čelu. Na sv. misi pjevao je zbor Sv. Ivana Krstitelja iz područne crkve u Knešpolju pod ravnanjem Marka Salavarde.

Pri završetku sv. mise zadušnice podijeljene su i nagrade na nagradnom natječaju na temu o pobijenim hercegovačkim franjevcima za uzrast odrasli. Prvu nagradu dobio je Zdravko Luburić za pjesmu *Šezdeset i šest*, drugu nagradu dobio je Odej Atić za svoj grafički uradak *Zaboravljeni*, a treću don Slavko Vranjković za literarni rad *Nezaboravljeni*. ✍

NA ŠIROKOM BRIJEGU OBLJEŽENA 73. OBLJETNICA UBOJSTVA 66 HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 7. veljače 2018. (Josipa Vukoja) – U povodu 73. obljetnice jugokomunističkog ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca, u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu 4. – 7. veljače održali su se VIII. dani pobijenih hercegovačkih franjevaca. Prva tri dana molitveni program započinjao je molitvom krunice, a nastavljao se slavljenjem sv. mise zadušnice za ubijene fratre i puk. Kroz ove dane sv. mise su predslavili fra Antonio Šakota iz Mostara, fra Domagoj Šimić iz Banje Luke i fra Ivan Matić iz Samobora, uz sumisništvo vicepostulatora fra Miljenka Stojića i fratara iz širokobriješkog samostana. Molitvom krunice, čitanjem i pjevanjem na sv. misama posebno su sudjelovali ministranti, članovi Franjevačke mladeži te članovi Franjevačkog svjetovnog reda i zborova koji djeluju u župi.

Kroz ova tri dana dodijeljene su i nagrade te prigodne plakete nagrađenima na VII. nagradnom natječaju

na temu o pobijenim hercegovačkim franjevcima. Zastupljeni su bili dječji uzrast, mladež te odrasli.

Na dan obljetnice ubojstva franjevaca na Širokom Brijegu, 7. veljače, koji je ujedno i dan sjećanja na sve fratre ubijene u Drugom svjetskom ratu i poraću, molitveni program započeo je u 16.00 sati molitvom pokraj ratnoga skloništa gdje su članovi Frame Široki Brijeg zapalili 12 svijeća u znak sjećanja na 12 fratara koji su ubijeni i spaljeni u tom skloništu. Nakon molitve procesija se uputila u samostansku crkvu prema grobu gdje su pokopana 24 ubijena fratra. Svečanu sv. misu zadušnicu predslavio je fra Miljenko Šteko, provincijal hercegovačkih franjevaca, uz sumisništvo vicepostulatora fra Miljenka Stojića, generalnog vikara hercegovačkih biskupija don Željka Majića, gvardijana samostana hercegovačkih franjevaca te velikog broja fratara iz Provincije. Prostrana samostanska crkva bila je dupkom puna unatoč

veoma kišnom vremenu.

Pjevanje na sv. misi predvodio je veliki župni zbor pod ravnanjem s. Mire Majić. Misno čitanje pročitao je fra Rade Dragičević, jedan od trojice još živućih hercegovačkih fratara koji su pohađali glasovitu Franjevačku klasičnu gimnaziju na Širokom Brijegu, a molitvu vjernika čitali su gvardijani samostana.

Fra Miljenko je u propovijedi istaknuo sljedeće: »Na početku još jednoga našeg vjerničkog bdijenja i sjećanja, naš pogled počiva na nezacijeljenim ranama prošlosti, u 73. obljetnici, zbog kojih ne možemo ne trpjeti – jer to je bol vlastita ovoj Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji, našoj krajevnoj Crkvi i čitavome našem puku. U zadnje vrijeme sve je više iskaza još preostalih živih svjedoka o brojnim stratištima jugokomunističkih postrojbi nad našim narodom. Mučene su i ubijane na tisuće naših ljudi – nećijih sinova i kćeri, djedova, baka, očeva, braće,

majki, sestara. U ovo molitveno sjećanje sabiremo sve progutane suze i sve neprospavane noći, sve boli koje su kidale žalosna srca onih koji su iza njih ostali, a morali su šutjeti, lišeni svih prava, pa i onih na pokop, dostojanstveno posljednje počivalište i sjećanje.« Propovijed je završio riječima: »Draga braćo i sestre, previše je pitanja i teških zadaća za naše

umorne duše na ovome dugom prijelazu između dva tisućljeća: umor od ratova, umor od dugih poraća i nejasne budućnosti, umor od bijede i tolikih nepravdi, umor od mnoštva informacija i poluinformacija, umor od svega i svačega. A gdje pronaći snagu? U Kristu Isusu, koji je Put, Istina i Život. Uputimo se k njemu koji nas poziva u današnjem evanđe-

lju: "Dodite k meni svi koji ste izmorenjeni i opterećeni i ja ću vas odmoriti." (Mt 11, 28)«

Na kraju sv. mise zadušnice nazočnima je nekoliko riječi uputio generalni vikar hercegovačkih biskupija don Željko Majić koji je prenio pozdrave mjesnoga biskupa Ratka Perića te istaknuo kako se nada da će se prikupiti svi potrebni dokazi da bi ubijeni fratri bili proglašeni mučenicima. Fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«, kratko je izvijestio o radu Vicepostulature u protekloj godini, a vjernicima se obratio i gvardijan širokobriješkog samostana fra Tomislav Puljić zahvalivši svima koji su sudjelovali i pomogli u organizaciji molitvenog programa.

Kroz četiri dana molitveni program je putem interneta i radiovalova prenosila Radiopostaja Široki Brijeg. A i mnogi drugi mediji izvijestili su o svemu, na čemu im je posebno zahvalio vicepostulator fra Miljenko Stojić. ✍

HUMAC: SVETA MISA ZA POBIJENE FRATRE I OSTALE NEVINE ŽRTVE LJUBUŠKOGA PUKA

Ljubuški, 8. veljače 2018. (Ana Bubalo / ljportal.com) – 4. veljače, prve nedjelje u mjesecu, Ljubušaci su se u sjećanju vratili u vremena tragičnih i krvavih događaja mučeničke smrti naših pobijenih fratara i svih drugih nevinih žrtava. Tako je u crkvi sv. Ante na Humcu slavljena sv. misa zadušnica za sve pobijene fratre i ostale nevine žrtve ljubuškoga kraja.

Prije sv. mise izaslanstvo Općine Ljubuški, predvođeno načelnikom Nevenkom Barbarićem i predsjednikom Općinskog vijeća Tihomirom Kvesićem, položilo je vijenac i zapalilo svijeće ispred spomenika ljubuškim žrtvama na Trgu Franje Tuđmana. Tako je sjećanjem na pobijene hercegovačke fratre i ostale nevine žrtve nastavljen treći dan svečanog obilježavanja Dana općine Ljubuški.

Misno slavlje u prepunoj crkvi započelo je procesijskim ophodom. Predvoditelj sv. mise zadušnice bio je humaćki gvardijan fra Dario Dodig, u sumisništvu sa župnikom fra Ljubom Kurtovićem, odgojiteljem novaka fra Stankom Mabićem te još petnaestak svećenika.

Pred sv. misu u pozdravnim riječima fra Marin Ka-

račić naglasio je da ove večeri na poseban način molimo za sve žrtve Prvoga svjetskoga rata, zatim za one koji su ubijeni u Drugom svjetskom ratu i poraću te Domovinskom ratu, a posebno za sve pokojne svećenike i fratre koji po mjestu rođenja pripadaju humaćkom samostanu ili su iz drugih područja u i oko Ljubuškog ubijeni.

»Draga braćo i sestre, nama naši pokojni, žrtve ratova i poraća te naši poginuli branitelji, žele reći da se ne pouzdamo u sebe, da ne računamo na svoje ljudske strane, svoje želje, svoje prohtjeve nego da se uzdamo u Gospodina. To je nada«, rekao je fra Dario. Na kraju svoje propovijedi naglasio je sljedeće: »Mi smo na Božjem putu ako slijedimo primjere naše kršćanske prošlosti. Ova današnja sv. misa zadušnica za naše pokojne neka nam bude poticaj da slijedimo svijetli primjer Isusa i ovu poruku današnjeg evanđelja.«

Misno slavlje svojim lijepim pjevanjem uveličao je veliki župni zbor pod ravnanjem prof. Zdenka Vištice. Ministrirali su novaci, a evanđelje je navijestio fra Andrija Nikić. ✍

ZAGREB – DUBRAVA: MISNO SLAVLJE U SPOMEN NA NAŠU POBIJENU BRAĆU I SVE ŽRTVE DRUGOGA SVJETSKOGA RATA I PORAĆA

Zagreb – Dubrava, 8. veljače 2018. (fra3.net) – 7. veljače u 18.00 sati sv. misnim slavljem koje je predslavio fra Hrvoje Lasić, dominikanac Hrvatske dominikanske provincije Navještenja Marijina, obilježen je spomen na naše pobijene franjevce i puk. Svake godine na ovaj nadnevak, kada su ubijena 12-orica naše braće na Širokom Brijegu, spominjemo se zajedno s njima i sve ostale braće koji su ubijeni u Drugom svjetskom ratu i puka koji je na raznim mjestima i stratištima prolio svoju krv, ni kriv ni

dužan. Na taj način pridružujemo se svečanom misnom slavlju na Širokom Brijegu, središnjem žrtvoslovnom mjestu naše Provincije.

Fra Hrvoje se u svojoj propovijedi spomenuo svih žrtava jugokomunističkih zločina u Hercegovini, i klera i puka. Dotaknuo se svih tih svijetlih primjera svjedoka vjere i čovječtva, koji i nama danas mogu biti uzori.

Misno slavlje pjesmom je pratio naš bogoslovni zbor. A crkva je bila ispunjena vjernicima. ✍

PRIJAVA TUŽITELJSTVU HNŽ-a ZBOG RATNOG ZLOČINA NAD FRANJEVCIMA

Sarajevo, 9. veljače 2018. (M. Sm. / avaz.ba) – Predstavnicima Udruženja antifašista i boraca Narodnooslobodilačkog rata (UABNOR) Mostar pokušavaju doći do nužne dokumentacije o ubojstvu franjevaca koje se dogodilo 14. veljače 1945. kako bi Županijskom tužiteljstvu podnijeli prijavu za ratni zločin. Rekao je to jučer novinarima predsjednik UABNOR-a Sead Đulić kazavši da na tome radi tim odvjetnika te naglasio da ratni zločin ne zastarijeva. »Neka se to jednostavno istraži i neka konačno istina izađe na vidjelo. Ako je to točno, nemam razloga ni da dvojim ni da unaprijed vjerujem. Jer, zapravo, zadnjih 25 godina grad je talac te nesretne smrti, ubojstva, i ja i na ovaj način molim franjevce da nam daju dokumentaciju o tome. Nikome od nas, naime, ne treba nikakva mrlja«, istaknuo je Đulić.

Predstavnicima UABNOR-a su, inače, organizirali novinsku konferenciju kako bi predstavili program šestodnevne manifestacije koja će biti organizirana u povodu 73. obljetnice oslobođenja Mostara od fašizma. »Ove godine smo to odlučili proširiti kako se obilježavanje ne bi svelo na to da položimo cvijeće i da se ispričamo, nego da pokušamo skrenuti pozornost na vrijedne tekovine antifašizma koje baštini ovaj grad i da pokušamo te ideje približiti što većem broju poglavito mladih ljudi«, iznio je Đulić.

Tako će 12. – 17. veljače biti priređen niz sadržaja od predstavljanja knjiga, filmova i tribina do šahovskog turnira. Središnji događaj bit će 17. veljače kada se očekuje više od tisuću gostiju iz cijele regije. ✍

NITKO NIJE ZATRAŽIO DOKUMENTACIJU O POBIJENIM FRANJEVCIMA U MOSTARU

Mostar, 10. veljače 2018. (bljesak.info) – »Nitko se još nije obratio Vicepostulaturi "Fra Leo Petrović i 65 subrača" niti me je itko osobno zvao iz Udruge antifašista i boraca Narodnooslobodilačkog rata (UABNOR-a) vezano za dokumentaciju o pobijenim franjevcima 1945. u Mostaru«, izjavio je za Bljesak.info vicepostulator fra Miljenko Stojić komentirajući izjavu predsjednika mostarskog UABNOR-a Seada Đulića koji je u petak kazao da pokušavaju doći do dokumentacije. Iz Hercegovačke franjevačke provincije potvrdili su za Bljesak.info da se ni njima nitko nije obratio vezano za ovaj slučaj, a istu smo potvrdu dobili i od Franjevačkog samostana u Mostaru.

Podsjećamo, predstavnici UABNOR-a Mostar u petak su kazali da pokušavaju doći do potrebne dokumentacije o ubojstvu franjevaca koje se dogodilo 14. veljače 1945. u Mostaru kako bi Županijskom tužiteljstvu HNŽ-a podnijeli prijavu za ratni zločin. »Neka se to jednostavno istraži i neka konačno istina izađe na vidjelo. Ako je to točno, nemam razloga ni da dvojim ni da unaprijed vjerujem. Jer, zapravo, zadnjih 25 godina grad je talac te nesretne smrti, ubojstva, i ja i na ovaj način molim franjevce da nam daju dokumentaciju o tome. Nikome od nas, naime, ne treba nikakva mrlja«, istaknuo je u petak Đulić. ✍

DA NIJE BILO PARTIZANSKIH I KOMUNISTIČKIH ZLOČINA, ŠIROKI BRIJEG DANAS BI IMAO 50.000, A MOSTAR 150.000 STANOVNIKA

Mostar, 13. veljače 2018. (hms.ba) – Široki Brijeg je 1940. imao 26.000 stanovnika, a danas ih ima nešto malo manje od 30.000. Od partizanskog »oslobađanja« Širokoga Brijega, od Bleiburga pa sve do 1953., oznaši, udbaši, knojevci... ubili su 2.350 Širokobriježana, među njima i 66 hercegovačkih franjevaca. Prema procjenama demografa da nije bilo jugokomunističkih zločina, Široki Brijeg danas bi imao 50.000 stanovnika, a Mostar 150.000, rečeno je na predstavljaju dviju knjiga: *Otkopana istina Širokog Brijega te Od Širokog do Bleiburga i nazad*. Knjige tehnički čine jednu cjelinu, ali su zbog velikog broja stranica (600) objavljene kao dvoknjžije.

Pero Kožul, pročelnik Povjerenstva za obilježavanje i istraživanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području Širokog Brijega i urednik spomenutih knjiga, kazao je kako je Povjerenstvo prikupilo 225 iskaza svjedoka o zločinima partizanskih jedinica i jugokomu-

nističkoga režima, što je sve potkrijepljeno audiosnimkama, a mogu se naći u spomenutim knjigama. »Na temelju tih svjedočenja mi smo tražili grobišta, označavali ih, a potom su ekshumirani posmrtni ostatci žrtava. Na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru radila se DNK analiza kako bi se utvrdio identitet žrtava«, kazao je Kožul. Spomenuo je također kako je širokobriješko povjerenstvo do sada ekshumiralo 149 žrtava partizanskih zločina.

Povjesničar Hrvoje Mandić govorio je o događajima iz Drugoga svjetskoga rata od listopada 1944. pa do jugokomunističkog zauzimanje Širokog Brijega i Mostara 7., odnosno 13. i 14. veljače 1945. Naveo je koje su partizanske jedinice sudjelovale u operacijama, a koje u ubojstvima hercegovačkih franjevaca i civila.

Fra Miljenko Stojić, vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, kazao je kako Vicepostulatora godinama prikuplja svjedočanstva i istražuje jugokomunistička ubojstva provincijala Hercegovačke franjevačke provincije fra Lea Petrovića i 65 hercegovačkih franjevaca.

Na predstavljanju je rečeno da u još devet većinskih hrvatskih općina u BiH postoje povjerenstva koja djeluju u okviru Odjela za Drugi svjetski i Domovinski rat HNS-a BiH. Ona vrijedno rade na istraživanju počinjenih zločina u Drugom svjetskom ratu i poraću.

O spomenutim knjigama govorio je i Velimir Mabić, autor knjige *Od Širokog do Bleiburga i nazad*, te dr. Milijan Sesar, profesor prava sa Sveučilišta u Splitu. ✍

ŽIVOTNA PRIČA FRA BAZILIJA PANDŽIĆA, SVEĆENIKA KOJI JE PROSLAVIO STOTI ROĐENDAN

Mostar, 14. veljače 2018. (nasatv.ba) – U povodu 100. rođendana hercegovačkog franjevca fra Bazilija Pandžića Naša TV snimila je prilog. U njemu fra Bazilije govori o svom životu, svojoj obitelji, rodnim Drinovcima, školovanju, fratarskom životu i o subraču fratrima koji su ubijeni u Drugom svjetskom ratu i poraću.

U vrijeme kada su se u Hercegovini dogodili nemili događaji ubojstva fratara, fra Bazilije je bio na studiju u Rimu i o tim se događajima sjeća sa suzama u očima govoreći kako su tada ubili i njegova strica. Namjeravao se nakon studija vratiti na Široki Brijeg i biti profesor u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji. Međutim, tragična sudbina pobijenih hercegovačkih franjevaca i strah među narodom, koji su u to vrijeme sijali jugokomunisti, pre-

slikali su se i na njegov život. Morao je desetljećima ostati u tuđini.

Fra Bazilije je bio arhivar u Vatikanu i kapelan u bolnici. Između ostaloga, imao je puno veza s papama svoga vremena. Zaslužan je, zajedno s drugima, i za proglašenje

pojedinih svetaca, između ostaloga svetoga Nikole Tavelića.

Fra Bazilije je autor brojnih knjiga i članaka iz područja povijesti i duhovnosti. Sada živi i piše nove stranice

svojih Ljetopisa u franjevačkom samostanu na Humcu. Također je i informatički pismen te komunicira preko Skypea. ✍

U MOSTARU ODRŽAN KONCERT U SPOMEN NA POBIJENE FRANJEVCE

Mostar, 14. veljače 2018. (Antonio Petric) – U utorak 13. veljače, s početkom u 19.00 sati, u kapelici franjevačke crkve u Mostaru održan je koncert u čast pobijenim hercegovačkim franjevcima u Drugome svjetskom ratu i poraću. Dvodijelni su program ostvarili Simfonijski orkestar Mostar i Mješoviti zbor Studija Glazbene umjetnosti.

U prvoj je točki slušateljstvo uživalo u Adagiu u g-molu skladatelja Rema Giazotta, stavak za violinu, or-

gulje i gudače. Violinu je svirala Alma Dizdar, a orgulje Katja Krollo-Šarac. Potom je zbor uz pratnju orkestra izveo Bajamontijev Requiem u F-duru, djelo napisano u čast Ruđeru Boškoviću. U solo točkama nastupili su: Nikolina Zovko (sopran), Marin Vitas (alt), Kenan Hasić (tenor), Mario Bevanda (bas) i Hrvoje Merdžo (bas).

Zborom je i orkestrom ravnao maestro Igor Tatarević. ✍

FRA DANKO PERUTINA: BOLI NAS NEPRAVDA JER SE PARTIZANSKA UBOJSTVA NISU ISTRAŽILA

Mostar, 14. veljače 2018. (bljesak.info) – U crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru 14. veljače održana je sv. misa zadušnica u spomen na fratre i vjernike Mostara i okolice, pobijene u Drugom svjetskom ratu, poraću i Domovinskom ratu. Misno je slavlje predvodio gvardijan franjevačkog samostana u Mostaru fra Danko Perutina, uz suslavlje vicepostulatora fra Miljenka Stojića, vikara provincije fra Ivana Ševe, generalnog vikara hercegovačkih biskupija don Željka Majića te još 15 svećenika. Prostrana samostanska crkva bila je ispunjena vjernicima.

U propovijedi je fra Danko podsjetio što se dogodilo sedmorici subraće 1945. kada su partizani upali u samostan u Mostaru. Kazao je kako su fra Lea Petrovića, fra Jozu Bencuna, fra Rafu Prusinu, fra Bernardina Smoljana, fra Grgu Vasilja, fra Kažimira Bebeke i fra Nenada Pehara partizani odveli iz samostana bez presude i suda,

vezali ih žicom i bacili u Neretvu. Naglasio je kako ne želi raspirivati mržnju i zlo, nego samo podsjetiti na te događaje od prije 73 godine kako se ne bi zaboravili. »Boli nas nepravda jer se partizanska ubojstva nisu istražila, a i danas se o tome šuti«, kazao je fra Danko. Istaknuo je da je toga dana 14. veljače 1945. također bila Čista srijeda te je pozvao vjernike na odricanje koje treba biti skriveno od drugih ljudi kako bi se dogodio iskreni susret između »sebe i Boga«.

Nakon misnog slavlja upriličen je obred pepeljanja, odnosno posipanja pepelom u spomen na to kako je čovjek prah i da se u prah vraća.

Inače u Mostaru se na taj dan obilježava i Dan oslobođenja Mostara u organizaciji Udruženja antifašista i boraca Narodnooslobodilačkog rata u sklopu Dana anti-fašizma u Mostaru. ✍

NEKI MEDIJI O 73. OBLJETNICI UBOJSTVA HERCEGOVAČKIH FRANJEVACA

Široki Brijeg, 16. veljače 2018. (Josipa Vukoja) – Mediji su i ove godine dobro popratili obljetnicu ubojstva 66 hercegovačkih franjevac u Drugom svjetskom ratu i poraću. Između mnogobrojnih priloga, vijesti i emisija zacijelo treba izdvojiti tri razgovora koje je vicepostulator fra Miljenko Stojić dao za tiskana izdanja sljedećih medija. Poslije su ih prenosili i drugi.

Slobodna Dalmacija i Večernji list objavili su razgovor s vicepostulatorom 7. veljače, na sami dan 73. obljetnice ubojstva fratara na Širokom Brijegu. Nisu žalili prostora. Novinara Slobodne Dalmacije Matu Primorca zanimao

je najprije rad Vicepostulature. Nakon toga postavio je pitanje i tko je odgovoran za ubojstvo fratara na Širokom Brijegu i je li se vicepostulator kroz svoj rad susretao s nekim od pripadnika jedinica koje su počinile te zločine. Novinar Zoran Krešić u Večernjem listu, uz govor o programu obilježavanja 73. obljetnice, pita i zašto se ovi zločini i nakon svih ovih godina nastoje negirati i prikriti u jednom dijelu javnosti u Hrvatskoj i BiH. Dotakao se također pitanja lustracije.

I jučerašnji novi broj Hrvatskog tjednika objavio je razgovor s vicepostulatorom fra Miljenkom Stojićem.

Novinar je ponovno bio Mate Primorac. U razgovoru se posebno osvrnuo na pitanje postoje li konkretni dokazi da je za ubojstvo franjevacu odgovoran Josip Broz Tito te tko je osobno vodio napad na Široki Brijeg i samostan. Zanimalo ga je i pomažu li ili ne hrvatski političari, koji često dolaze i obilaze samostan u Širokom Brijegu, da se sazna istina o ubijenim franjevcima i pronađu se njihovi posmrtni ostatci.

DIVIMO SE VAŠOJ NADI

Zagreb, 4. ožujka 2018. (Glas Koncila) – Hercegovačka franjevačka provincija bila je od 18. do 24. veljače domaćin Međunarodnoj franjevačkoj komisiji za ekumenski i međuvjerski dijalog. Provincijal fra Miljenko Šteko, predsjednik Južnoslavenske franjevačke konferencije, predstavio je gostima povijest, život i rad svih šest franjevačkih provincija konferencije: slovenske, zagrebačke, splitske, zadarske, sarajevske i mostarske. Članove Komisije primili su u Mostaru mostarski muftija Salem Dedović sa svojim suradnicima, iguman Danilo Popović u manastiru u Žitomisliću, u Gradskoj vijećnici mostarski gradonačelnik Ljubo Bešlić te u Rektoratu Sveučilišta u Mostaru rektor prof. dr. Zoran Tomić.

Nakon tih susreta članovi Komisije su na kolokviju iznijeli svoje dojmove. Prvo su rekli da duboko osjećaju sa svim narodima i ljudima koji su na tim prostorima samo u jednom stoljeću imali tri rata i ne-

izreciva stradanja. »I oni narodi koji su imali dva rata u jednom stoljeću teško su se obnovili, a vi ste imali tri rata i opet pokušavate obnoviti se i trudite se voditi dijalog i graditi mir i povjerenje. Divimo se vašoj nadi. To je za mene čudo«, istaknuo je jedan sudionik. Drugi je iznio da u nekim zemljama gdje su sukobi trajali samo nekoliko dana ljudi teško ponovno uspostavljaju povjerenje i nove odnose, a ovdje je za njega zapanjujuće kako ljudi nakon tri rata imaju nadu u bolje sutra i pokušavaju zaliječiti rane te graditi ponovno zdravo i pravedno društvo.

Članovima Komisije vrhbosanski nadbiskup kardinal Vinko Puljić prikazao je stanje Katoličke Crkve u BiH te nastojanja na polju pomirenja, oprosta i dijaloga. U Sarajevu je članove komisije primio i provincijal Bosne Srebrene fra Jozo Marinčić. Predstavio je rad svoje provincije te posebno rad franjevaca na polju dijaloga. Neki profesori na Franjevačkoj

U svim razgovorima vicepostulator izražava nadanje kako je Vicepostulatura uspjela skupiti dovoljno kvalitetnih dokumenata i svjedočenja da Crkva na kraju svega dobar broj od 66 ubijenih franjevaca službeno proglasi mučenicima odnosno blaženima i svetima. Inače su razgovori u cijelosti dostupni na portalu pobijeni.info u poglavlju Vijesti. ✍

teologiji iznijeli su im svoja iskustva.

Fra Joso Oršolić, župnik Zvornika/Srebrenice, s članovima Komisije otišao je u Srebrenicu. Tamo su sa župljanima slavili misu u spomenkapelici. Na povratku iz Srebrenice u Potočarima su se pomolili za sve stradale te za mir na tim prostorima.

Gvardijani konjički fra Ferdo Boban i širokobriješki fra Tomislav Puljić u svojim su samostanima članovima Komisije predstavili povijest i sadašnjost tih krajeva. Gosti su posebno bili dirnuti posjetom ratnom skloništu u kojem su ubijeni i spaljeni franjevci 7. veljače 1945. Fra Vendelin Karačić pokazao im je Franjevačku galeriju. U pratnji fra Ante Marića razgledali su samostan i knjižnicu u Mostaru.

Članovi Franjevačke komisije za dijalog susreli su se i s provincijalom Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja fra Joškom Kodžomanom, koji ih je upoznao s poviješću i djelovanjem te provincije. ✍

GODINE 1945. PARTIZAN UBIO SJEMENIŠTARCA, 70 GODINA POSLIJE NJEGOVA KĆI TRAŽI CRKVENI OPROST ZA KRIVNJU SVOJEGA OCA

Reggio Emilia, 13. travnja 2018. (Franca Giansoldati / Il Messaggero) – Otrov koji je godinama trovao međuljudske odnose i cijele naraštaje, ovoga puta otvara prostor za priču o jednoj veličanstvenoj pomirbi. Nakon sedamdeset godina kći komunističara partizana, osuđena za ubojstvo Rolanda Rivija 1945. godine, mladog

sjemeništarca kojega je Papa Franjo proglasio blaženim 2013., javno će tijekom crkvenoga obreda zatražiti oprost za ubojstvo što ga je počinio njezin otac u danima oslobođenja na području ove pokrajine, zatrovan mržnjom, ogorčenjem i žestokim nasiljem. Kategorija oprosta, na području tzv. »crvenog komunističkog

trokuta«, ima za cilj uvelike nadići samu kršćansku praksu i poprimiti obrise visoko simboličnog čina za cijelu naciju, poput neke vrste kolektivne katarze, spremne i za pisanje novih stranica povijesti, čak i onih najdramatičnijih između pobjednika i pobijedenih, povijesti osveta, solidarnosti među zločincima, bujanja

ideologija. Sve to je toliko snažno da upućuje na put opće pomirbe.

U nedjelju popodne, u župi Svetog Valentina u Castellaranu – malom mjestu na jugu pokrajine Reggio Emilia u kojem se rodio Rolando Rivi – Meris Corghi, kći Giuseppea Corghia, jednog od dvojice partizana koji su usmrtili mladića, zatražit će oprost od vjernika za ono što je učinio njezin otac, potkrijepivši to riječima iz evanđelja i učinivši ih stvarnima. Crkveni obred pripremio je biskup iz Reggio Emilie Massimo Camisasca koji već dugi niz godina ulaže napore za kolektivno pomirenje na ovom području, još uvijek razdiranom posljedicama Pokreta otpora i prijevika sudova koji su djelovali

nakon 24. travnja, iako je proteklo toliko desetljeća.

Meris Corghi otvoreno će i iskreno govoriti s oltara ispod kojeg se u staklenom kovčegu čuva tijelo blaženoga Rolanda. Uz nju će nazočiti i biskup Massimo Camisasca te će predvoditi sv. misu za 73. obljetnicu mučeničke mladićeve smrti. Na sv. misu pozvan je i Otello Montanari, partizan koji je prije dvadeset godina prekinuo dugogodišnju šutnju pokrenuvši akciju »Neka se o tome govori«, potaknuvši političku raspravu o povijesnoj složenosti razdoblja nakon Drugoga svjetskoga rata u pokrajini Emilia.

Potrebu Meris Corghi da ovako javno nastupi potaknula je njezina

stara teta prenijevši joj na samrtni posljednje riječi partizana Corghia koji joj je u smrtnom času priznao da je on ubio sjemeništara i da se zbog toga kaje. Veličanstvena je to gesta pomirbe. Corghi je bio na čelu bataljuna Frittelli divizije Modena Montagna koja je pripadala Brigadi Garibaldi. Desetoga travnja prije 73 godine on i njegov partizanski drug Delcizio Rioli zarobili su mladog sjemeništara. Razodjenu su ga i podvrgnuli ga strašnim mučenjima, poniženjima i zlostavljanjima. Nakon tri dana odveli su ga u šumu, prisilili da iskopa vlastitu jamu i zatim ga ubili. Sljedećeg dana otac 14-godišnjeg mladog sjemeništara i kapelan don Alberto Camellini pronašli su posmrtnu ostatku mladića nakon što su dobili upute o mjestu ubojstva od samih ubojica.

Partizani Corghi i Rioli bili su suđeni i osuđeni, iako su od 22 godine kazne odslužili samo šest zahvaljujući pomilovanju koje su proglasili De Gasperi i Togliatti. ✍

BELJO: ZLIKOVCI SU U TRAVNJU 1941. POČINILI ZLOČINE U OKOLICI ČAPLJINE I MOSTARA

Mostar, 16. travnja 2018. (Ivan Kaleb / Večernji list) – Prošloga vikenda Hrvatsko žrtvoslovno društvo sa sjedištem u Zagrebu organiziralo je trodnevno hodočašće u Hercegovinu pod nazivom »Stopama uporno prešućivanih hrvatskih žrtava u četrdesetim godinama 20. stoljeća«. Čak za 52 osobe, predvođene predsjednikom Antom Beljom, cilj je bio obići više mjesta na kojima su tijekom Drugog svjetskog rata zločine nad Hrvatima, uglavnom neudžnim civilima, počinili partizani i četnici. U petak su doputovali u Ljubuški, gdje su ih na Trgu dr. Franje Tuđmana dočekali ljubuški načelnik Nevenko Barbarić i predsjednik Općinskog vijeća Ljubuški Tihomir Kvesić. Načelnik Barbarić upoznao je goste s djelatnostima i plodovima iskapanja masovnih grobnica na području Ljubuškog iz kojih su izvađeni ostatci 61 žrtve komunističko-partizanskog zločina, kasnije zajednički pokopane na Novom groblju u Ljubuškom. Predstavnici Društva položili su vijenac i zapalili svijeće pokraj spomenika ljubuškim žrtvama na Trgu dr. Franje Tuđmana, a pobjegli su i obližnje stratište Tomića njivu.

Predsjednik Društva Ante Beljo objasnio je razloge i ciljeve zbog kojih obilaze mjesta stradanja Hrvata. To je utvrđivanje povijesne istine o tim i drugim događajima kako bi se razotkrile neistine i dosad pisana lažna povijest zasnovana na mitologiji a ne na činjenicama. »U RH i BiH vidimo kako je na djelu ponavljanje mitologije i tko god nastoji nešto istraživati proglašava se da želi praviti reviziju, a samo se želi otkriti istina. U posljednjih deset godina mnoga od tih mjesta bila su tabu-tema, mi smo otkrili što se tu, zapravo, radilo i gdje su počele te laži koje danas naša unučad i naša djeca prihvaćaju jer ne znaju drugu istinu. Došli smo ovdje kako bismo skrenuli pozornost na zločine koji su se dogodili 13. – 15. travnja 1941. kada je pukovnija bivše jugoslavenske vojske iz Bileće poubijala ljude iz okolice Čapljine i Mostara. To su počeci kad se govori o Drugom svjetskom ratu, a ne da nam se stalno nabija na nos da su uzroci svemu ustaški zločini koji su samo djelomično osvećeni«, kaže Beljo. Zlikovci su u tri dana ubili 25 civila – 21 Hrvata i četiri muslimana – na području Čapljine te zapalili 85 kuća u

Iličima i Cimu, naseljima pokraj Mostara, kao i ubili četiri Hrvata u Cimu.

Nakon Ljubuškog gosti iz Zagreba otišli su u Međugorje. Posjetili su još Čapljinu, Struge – Goricu, Radimlju, Stolac, Mostar, Cim i Iliče. Bili su i u Širokom Brijegu gdje su obišli mjesto ubojstva 12 širokobrijeških fratara i grobnicu u samostanskoj crkvi u kojoj su pokopani dosad pronađeni ostatci 24 hercegovačka franjevca od 66 ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću. ✍

»NIKOLINOM BOSNOM« I U HERCEGOVINI

Mostar – Široki Brijeg, 1. svibnja 2018. (T. P. / KTA) – Hodočašće u organizaciji Nacionalnog svetišta sv. Nikole Tavelića iz Šibenika »Nikolinom Bosnom« u ponedjeljak je, 30. travnja 2018., prošireno i na Hercegovinu.

U sklopu programa slavljena je euharistija u kripti crkve Sv. Petra i Pavla u Mostaru koju je predvodio župnik župe sv. Antuna na Svetom Duhu u Zagrebu fra Martin Jaković. »Hodimo zemljom s jedne strane napaćenom, a s druge strane zemljom što nosi ljude koje je Gospodin poslao na ovaj svijet, udahnuo im dah života, dah vjere. Oni ovdje gdje žive i rade žele svjedočiti uskrslug Gospodina. Bog nas je stavio točno na ono mjesto na kojem trebamo biti, da na njemu donosimo istinu Njegove ljubavi i prepoznamo žrtvu koju Isus podnosi radi nas i našega spasenja. Dobro je da se sjetimo da trebamo s više žara dati ono što smo od njega primili.« Komentirao je događaje s puta, susrete s malim mjestima, molitve u crkvama, samostanima, susrete s dobrim kršćanskim dušama koje svoje tijelo i duh krijepe na euharistiji. »I ovdje u Mostaru, gdje se stapaju kulture, Bog nam govori o životu Crkve, redovnika, svećenika i povjerenog naroda.« Hodočašće je usporedio s iskustvom Isusovih učenika na Gori preobraženja nakon kojega se vraćaju u zbilju. »Želio bih da nam ostane u svijesti kako su svi lijepi trenutci proživljeni na ovom putu dar Božji i imaju smisao. Svatko od nas na hodočašće je pošao sa svojim razlogom. No, važno je na tom putu susresti Gospodina i spoznati da je Bog stvorio sve ono što nas okružuje. I zato zahvalimo što nas je obogatio prirodom koja nas je vodila k ljudima, da nam pohodi ovim mjestima budu susreti Boga i čovjeka. Neka nam i ovo hodočašće pomogne da dajemo više od sebe, da ono što doživljavamo u duhovnom i vjerničkom smislu donese plodove i u naš život, kako bismo bili više nasmijani, otvorena srca, bez straha pred budućnošću čineći sve da Gospodina proslavimo cijelim bićem.« Župnik župe sv. Petra i Pavla fra Bože Milić hodočasnike iz Hrvatske upoznao je s poviješću franjevačke nazočno-

sti u Mostaru. Objasnio je značenje slavljenja sv. mise u kripti župne crkve koja je u gradnji. Nakon pada Turaka 1886. ovdje je sagrađena crkva, a u posljednjem ratu ta je crkva srušena 8. svibnja 1992. Čišćenje ruševina počelo je 1995., a već iste godine – od kraja studenoga do Božića – napravljena je kripta. Fra Bože je prikazao dinamičan dušobrižnički rad franjevaca u Mostaru, jer se uz crkvu sv. Petra i Pavla nalazi i samostan, ujedno i sjedište Hercegovačke franjevačke provincije. Ovdje djeluju i brojne vjerničke skupine. Fra Bože je napomenuo kako iz ove franjevačke provincije potječu franjevci mučenici XX. st., te je njihova krv plod mnogih zvanja u provinciji koja se uvelike obnovila u drugoj polovici prošloga stoljeća.

I upravo poštovanje prema 66 franjevaca mučenika, kao i bliskost sa sv. Nikolom Tavelićem, također mučnikom, hodočasnike »Nikolinom Bosnom« odvelo je i na Široki Brijeg. Ondje su pohodili Crkvu Uznesenja Marijina i tamošnji franjevački samostan, središte podizanja ovdašnjega puka nakon turske vladavine. Radili su na opismenivanju puka, pomagali formirati društveni i gospodarski život kraja, a potom i svoju zajednicu obogatiti učenim redovnicima. S godinama je ovaj samostan postao sjedište pismenosti i obrazovanja. Široki Brijeg u novije vrijeme posebno je prepoznatljiv kao mjesto štovanja 66 širokobrijeških mučenika – hercegovačkih franjevaca ubijenih između 1942. i 1945. Bili su žrtve komunističkoga progona, jer se nisu željeli odreći niti vjere u Krista niti služenja narodu kojem su poslani za spasenje duša. U širokobriješkoj crkvi pokopana su 24 fratra. Poznata su mjesta stradanja još 10 redovnika, a za ostalima se traga. Danas u samostanu na Širokom Brijegu djeluje 17 redovnika potrebnih u dušobrižništvu za 17 tisuća vjernika. O snazi vjere i života u ovom kraju svjedoči i podatak od oko 100 vjenčanja i 250 krštenja u jednoj godini.

Obogaćeni svim ovim informacijama, hodočasnici iz Hrvatske nastavili su put prema Međugorju. ✍

KOMEMORACIJA NA RADIMLJI ZA POBIJENE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Radimlja, 20. svibnja 2018. (Kri-
stina Perić / KT) – U subotu 19.
svibnja održana je komemoracija i
slavljena sv. misa zadušnica na Radi-
mlji kod Stoca za sve žrtve totalitar-
nog jugokomunističkog režima.

Sv. misu zadušnicu predvodio
je don Ante Komadina, ravnatelj
Caritasa hercegovačkih biskupija,
u suslavlju brojnih svećenika među
kojima je bio i fra Miljenko Stojić,
povjerenik Komisije HBK i BK BiH
za hrvatski martirologij u hercego-
vačkim biskupijama. »Danas smo
se ovdje okupili da se u svojim moli-

tvama sjetimo svih onih čije su kosti
razasute diljem naše Hercegovine i
domovine, koje je ubila ljudska mr-
žnja, ljudska zloba, pa su ih zatrпали
i sakrili da im se za trag ne zna«, re-
kao je Komadina u svojoj propovijedi
i naglasio kako je hrvatski narod
prošao kroz brojne nevolje ali da su
njihove žrtve ugrađene u Božji plan
providnosti.

Nakon sv. mise zadušnice zapa-
ljene su svijeće i položeni vijenci pred
spomen obilježjem. Sve su pratili
mladi odjeveni u narodne nošnje.

Komemoraciji i misnom slavlj

nazočio je velik broj vjernika i pred-
stavnika vlasti. Župnik don Rajko
Marković posebno je istaknuo gene-
rala Željka Glasnovića, zastupnika u
Saboru Republike Hrvatske, i načel-
nika općine Stolac Stjepana Boškovi-
ća.

Prema procjenama povjesničara
lokalitet Radimlja najveće je stratište
u Hercegovini. Tu su dovodeni mno-
gi nevini ljudi, uglavnom civili, s ra-
znih strana Hercegovine, gdje su ih
jugokomunisti bez sudskog postup-
ka i s lažnim svjedocima osuđivali i
ubijali. ✍

IZIŠLA SKLADBA FRANJE KRALJEVIĆA »BOŽE, NEK' SE NIKAD NE ZABORAVI«

Široki Brijeg, 30. svibnja 2018. (Vicepostulatura) – U
vrijeme obilježavanja obljetnice ubojstva 66 hercegovač-
kih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i poraću, Vice-
postulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65
subrača« priređuje i nagradni natječaj o toj temi. Natje-
čaj je podijeljen u tri uzrasne kategorije: djeca, mladež i
odrasli.

Na prošlogodišnjem nagradnom natječaju drugu na-
gradu u kategoriji odraslih osvojio je Franjo Kraljević za
pjesmu »Bože, nek' se nikad ne zaboravi«. Autor teksta
pjesmu je i uglazbio te je snimljena i ovih dana objav-
ljena. Za aranžman i miks zaslužan je Gabrijel Prusina,
mastering je odradio Saša Miočić, a izdavač je Središte
HSK za istraživanje posljedica totalitarizama. Pjesmu
izvodi Gregorian Cro.

Prilikom objave skladbe autor je uputio posebnu za-
hvalu fra Miljenku Stojiću i don Draganu Filipoviću za
potporu i pomoć prilikom njezina nastajanja. ✍

OBJAVLJEN ČLANAK VLADIMIRA ŠUMANOVIĆA: »PITANJE AUTENTIČNOSTI IZVJEŠĆA 8. DALMATINSKOG KORPUSA GENERALŠTABU JUGOSLAVENSKJE ARMIJE OD 25. VELJAČE 1945. O MOSTARSKOJ OPERACIJI«

Široki Brijeg, 11. lipnja 2018.
(Lucijana Kožul) – U Časopisu za
suvremenu povijest iz Zagreba, br.
1, 2018., str. 143. – 161., objav-
ljen je članak »Pitanje autentičnosti
izvješća 8. dalmatinskog korpusa
Generalštabu Jugoslavenske armije
od 25. veljače 1945. o Mostarskoj

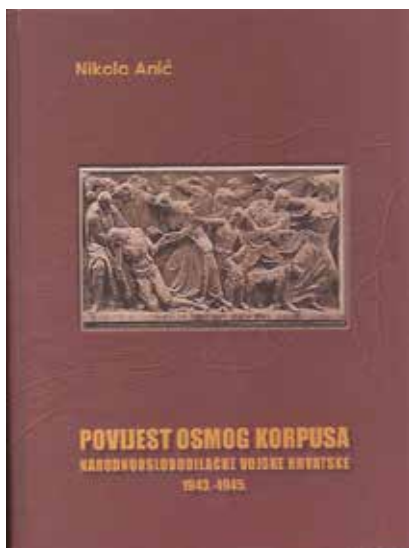
operaciji«. Autor članka je Vladimir
Šumanović. U članku se propituje
autentičnost objavljena dokumen-
ta što ga je 8. dalmatinski korpus
uputio Generalštabu Jugoslavenske
armije 25. veljače 1945. Dokument
opisuje Mostarsku operaciju koja je
bila podijeljena u tri faze: operacija

Bura, bitka za Široki Brijeg i bitka
za Mostar. Taj je dokument u ju-
goslavenskoj historiografiji smatran
temeljnim povijesnim izvorom pri
rekonstrukciji te vojne akcije i u
opravdavanju ubojstva franjevaca na
Širokom Brijegu. Autor donosi pet
razloga zbog kojih smatra da je do-

kument neautentičan.

Prvi razlog je dvojbena karakter izvornika izvješća, odnosno izvornoga teksta čiji je prijepis objavljen u zborniku dokumenata, a zatim u skraćenu obliku u zborniku *Mostarska operacija*. Neimenovani major II. jugoslavenske armije jamčio je autentičnost dokumenta koji je objavljen u zborniku dokumenata. Taj je podatak sporan zbog toga što je 8. dalmatinski korpus izvješće uputio Generalštabu, a ne II. armiji. Tijekom svoga postojanja 8. dalmatinski korpus nije uopće bio podređen II. armiji pa je nejasno kako se izvješće našlo u njezinu stožeru. Također, sporno je što je izvješće ovjerovio neimenovani major koji je bio zamjenik načelnika stožera II. armije, jer II. armija nije imala tu funkciju, nego je tu dužnost obnašao potpukovnik Radoslav Đurić.

Drugi razlog je nadnevak izvješća, odnosno osobe koje su ga potpisale. Na izvješću je nadnevak 25.

veljače 1945., a potpisali su ga politički komesar pukovnik Boško Šiljegović i zapovjednik general major Petar Drapšin. No, netočno je da se Drapšin mogao potpisati na izvješće jer je bio u Beogradu od 22. veljače do 4. ožujka.

Treći razlog je broj mostova koje su srušile protivničke postrojbe. U uvodnom dijelu spominju se dva sru-

šena mosta, malo kasnije čak tri, da bi u detaljnom izvješću bilo spomenuto rušenje samo jednoga mosta.

Četvrti razlog donosi više podataka koji su izostavljeni iz izvješća. Ono uopće ne spominje likvidaciju franjevaca na Širokom Brijegu iako su ih u sadržaju izvješća definirali kao jedne od organizatora operacije Bura. U svakom izvješću iznosili su odnos prema mjesnom pučanstvu jer je to ukazivalo na razinu stege pripadnika NOVJ-a, ali u ovome izvješću toga nema. Izostavili su također pomoć britanskoga zrakoplovstva tijekom Mostarske operacije, kao i broj bjegunaca u popisu gubitaka.

Vladimir Šumanović tvrdi da se zbog svih navedenih razloga može zaključiti da su obje inačice dokumenta nastale nakon završetka rata kako bi se stvorila poželjna slika prošlosti. Međutim, to nema nikakve veze s pravom istinom i stvarnim stanjem stvari koje su se tada događale. ✍

NOVA DJELATNICA U VICEPOSTULATURI

Široki Brijeg, 21. lipnja 2018. (Vicepostulatura) – sukladno odluci Kapitula iz 2013. Vicepostulatura je početkom 2014. zaposlila Josipu Vukoja kao suradnicu na općim poslovima. Radila je marljivo i dobro na povjerenim joj zadacima. No, u

travnju ove godine pronašla je novo radno mjesto pa smo se dogovorili da kroz svibanj pomogne novoj osobi u Vicepostulaturi ući u posao koji ju čeka. To je Lucijana Kožul. Kroz svibanj i lipanj bila je na pokusnom radu i opravdala povjerenje tako da

se početkom srpnja prima u radni odnos na određeno vrijeme.

Josipi zahvaljujemo na svemu i želimo joj obilje Božjega blagoslova u životu i na novom radnom mjestu, a Lucijani dobrodošlicu te Božju pomoć u radu. ✍

ŠIROKOBRIJEŠKI TREĆARI I POBIJENI FRANJEVCI

Široki Brijeg, 27. lipnja 2018. (Lucijana Kožul) – Članovi franjevačkog svjetovnog reda, ili trećari, nastoje živjeti evanđelje na način kako je to činio sv. Franjo Asiški. Svoj način života podredili su služenju: služenju kao dobrom primjeru, služenju kao dijalogu, služenju kao povjerenju i poštivanju te služenju u iskrenosti i odanosti.

Trećari čine mnogo toga i za naše pobijene franjevce. Godinama pohode njihov grob u širokobriješkoj samostanskoj crkvi, još tamo od jugokomunističkih vremena. Nakon pada jugokomunizma pod vodstvom fra Jozze Zovke počeli su održavati grob, brinuti se da na njemu

uvijek ima cvijeća i da gori svijeća. Slično je i danas pod vodstvom fra Dane Karačića. Trećari svakodnevno obilaze grob i mole se na njemu. Također su uvijek na raspolaganju tijekom Dana pobijenih franjevaca u veljači. Uvelike doprinose i za vrijeme simpozija koji se održava krajem listopada, kao i u pakiranju glasila *Stopama pobijenih*.

Sve što rade i čine jako je bitno, ali posebno treba istaknuti njihove molitve. Mole se za zagovor naših pobijenih franjevaca, mole se da što prije budu uzdignuti na čast oltara. Time su uzor ostalim vjernicima. ✍

Bio je dobar dušobrižnik na različitim župama u Hercegovini

FRA JULIJAN KOŽUL (1906. – 1945.)

Jugokomunisti su ga uhitili u Veljacima i ubili u Zagvozdu 1945.

► Piše: fra Ante Marić

Živopisan je krajobraz Ljutog Doca i mjesta rodne fra Julijanove kuće. Iznad nje, malo u brdu u pitomoj dragi, župna je crkva sv. Ane, zaštitnice župe, a ispod je širina Blata. Pogled puca na sve strane, posebno začaravajući je onaj prema hercegovačkim planinama Veležu, Prenju, Čabulji i Čvrsnici, a osobito zimi kad se bijele pod debelim snježnim pokrivačem. Na kućnom broju 64, prema najstarijem stanju duša župe Sv. Ane¹, živjeli su Jure Kožul i njegova žena Kata, r. Čović. Njima se najprije rodio sin Ante (1896.) pa dvije godine poslije sin Ilija. Nakon punih osam godina 16. travnja 1906. rodio im se i treći sin. Isti su ga dan odnijeli u crkvu na krštenje i nadjenuli mu očevo ime Jure.² Još su se poslije rodili Nikola, Delfa i Marija.

Sjemenište i gimnazija na Širokom Brijegu

Jure je s desetak godina u rodnom mjestu pošao u pučku školu, a po njezinu svršetku javlja se preko svoga župnika u Ljutom Docu na Široki Brijeg da bi polagao prijamni ispit. Nakon što ga je uspješno položio, upisao se u prvi razred Franje-

¹ *Staro Stanje duša*, str. 72.

² Matica krštenih župe sv. Ane u Ljutom Docu, Sv. II., str. 254., br. 43. Malog je Juru krstio župnik fra Ivan Vasilj(ević).

vačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu školske god. 1919./1920. To se razaznaje iz popisa đaka te Gimnazije iz školske god. 1921./23. Franjevačka klasična gimnazija Široki Brijeg šalje pod urudžbenim brojem 111./21., 25. rujna 1921. Redo-državnom starješinstvu u Mostaru na njihovo traženje popis svih đaka u Gimnaziji. U tom dopisu stoji: »... po naređenju toga starešinstva od 1. rujna 1921., br. 438. dostavlja se imenik svih upisanih djaka u ovu gimnaziju, napose internista, a napose externista.«

Popis đaka te školske 1921./22. za III. r. je sljedeći:

»Internisti:

Barbarić Anto iz Klobuka
Bubalo Anto iz Čapljine
Jelić Nikola iz Širokog Brijega
Kožul Jure iz Ljutoga Doca
Ljubić Ante iz Širokog Brijega
Skoko Stjepan iz Veljaka

Externisti:

1. Gjanešić Viktor iz Širokog Brijega
2. Erceg Vlatko iz Veljaka
3. Galić Stjepan iz Gorice
4. Gadže Frane iz Ljubuškog
5. Jelavić Dušan iz Dalmacije
6. Majić Nikola iz Vitine
7. Mrčić Zdravko iz Čapljine
8. Nikolac Vinko iz Dalmacije
9. Ostojić Dragan iz Širokog Brijega
10. Šešelj Alfonz iz Mostara
11. Vego Marko iz Čapljine
12. Vrdoljak Jure iz Drinovaca
13. Zeljko Marko iz Širokog Brijega
14. Zeljko Ivan
15. Zorić Jago iz Gruda«³

Jure je malu maturu polagao 1922./23. školske god., nakon svršenog IV. r. Gimnazije. Pred polugodište te godine internisti – sjemeništarci su 3. prosinca 1922. održali »... zabavu u počast novim profesorima i mladomisnicima u inozemstvu. Na zabavi prisustvovao i narodni zastupnik Juraj Puljić. Pozvani i odazvali se u većem broju činovnici i trgovci i lijep broj seljaka ...«; a u 8. točki toga programa Kožul (Jure) održao je »... deklamaciju: Oda batini od Z.J. Jovanovića«.⁴

Novicijat na Humcu

Školske god. 1924./25. Jure je pao iz hrvatskog, francuskog i povijesti.⁵ Zbog toga je izgubio pravo na daljnje školovanje. No, iz provincijske Pismohrane saznajemo da je ipak nastavio školovanje i svoj hod prema Novicijatu.

»Zaključili smo na učiteljskoj sjednici od 11/9 1925. god., da se isključeni gimnazijalci zbog slaba uspjeha u nauci ponovno prime u naše sjemenište pod uvjetima: Kožul u VI. razred, ako plati za uzdržavanje kao vanjski gimnazijalci. Stojić u I. razr. pod uvjetim kao i Kožul. Mikulić je učinio popravni ispit, pak prelazi u II. razred pod uvjetima unutar-njih gimnazijalaca.«⁶

»Na Petrovdan t. g. kanimo prepustiti u novicijat naš na Humcu Juru Nuića Ivanova iz Drinovaca, koji je svršio VI. raz. u gimnaziji dr-

žavnoj u Mostaru te deset pitomaca našega sjemeništa na Širokom Brijegu, koji su takodjer svršili VI. gimn. raz. u našoj gimnaziji na Širokom Brijegu i to: Adamčik Silvio Ivanov iz Konjica; Čuvalo Mato Nikolin iz Proboja; Kožul Jure Jurin iz Ljutog Doca; Mandić Andrija Mijin iz Lisa; Naletilić Nikola Jurin iz Lisa; Pehar Nikola Matin iz Gradnića; Radišić Stanko Šimunov iz Grljevića; Šaravanja Andrija Stipin iz Dobrog Sela; Skoko Stjepan Šimunov iz Graba i Vasilj Frano Andrijin iz Medugorja.«⁷

Dana 29. lipnja 1926. na svetkovinu Sv. Petra i Pavla franjevački su habit obukla deseterica kandidata. Među njima je i »... Jure Kožul, sin Jure i Kate r. Čović, rođen u Ljutom Docu 16. 4. 1906.«⁸ Uzeo je redovničko ime fra Julijan.

Završetak gimnazije na Širokom Brijegu

Dana 7. prosinca 1927. prirediše Blaženoj Djevici Mariji akademiju svi đaci, a fra Julijan je čitao referat: Marija, nada naša.⁹ Pismohrana Provincije čuva popis svih đaka po razredima s njihovim razrednim starješinama i ocjenama za školsku god. 1927./28.. Fra Julijan je te školske god. VII. r., razredni mu je starješina dr. fra Radoslav Vukšić, a ocjene su mu sljedeće:

⁵ SP. SV. 55., f. 123. – 124., u potpisu je dr. o. fra Mato Čturić, direktor Gimnazije.

⁴ *Ljetopis Gimnazije 1919-1935.*, pisan rukom ravnatelja Gimnazije. Ovo je na strani 28. zapisao fra Mato Čturić.

⁵ SP. SV. 67., f. 2.

⁶ SP. SV. 67, f. 150., Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru, broj 568/1925., Mostar, 19. IX. 1925., provincijal.

⁷ SP. SV. 69., f. 14.; Osim toga Pismohrana Provincije u SP. SV. 69. f. 16., čuva isti ovaj popis kandidata za novicijat, završenog VI. r. gimnazije sa Širokog Brijega i Juraja Nuića kao jedanaestog. Krasnopisom ga je učinio njihov prvi meštar fra Viktor Nuić na Širokom Brijegu 23. lipnja 1926. te poslao Provincijalatu s napomenom: »Evo šaljem tražena imena i prezimena kandidata. Pozdrav od nas svih«; u SP. SV. 69., f. 271. od 29. lipnja 1926. čuva se Izjava nastupnih novaka na Humcu (njih deset, bez Andrije Šaravanja »koji je istupio u po duhovnih vježbi«).

⁸ Fra Robert Jolić, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2009., str. 150.

⁹ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, sv. II.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 362.

VII. razred, razredni starješina dr. fra Radoslav Vukšić	Vladanje, predmeti i propušteni sati												
	V l a - danje	V j e - r o n a - uka	H r - vatski	L a - tinski	Grčki	Fran - cuski	Z e - mljo - pis	Povi - jest	Mate - mati - ka	Fizika	Filoz. Prop.	I z o - s t a o - sati	Neo - prav - dano
1. Adamčik fra Bruno	5	5	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	-
2. Čuvalo fra Ljubo	5	5	3	3	2	3	4	4	2	2	3	-	-
3. Kožul fra Julijan	5	5	3	2	2	3	3	3	2	2	3	-	-
4. Mandić fra Nevinko	5	5	3	3	2	3	3	3	2	2	3	-	-
5. Naletilić fra Stjepan	5	4	2	2	2	3	2	2	1	2	3	-	-
6. Skoko fra Ferdinand	5	5	2	3	3	3	3	3	2	2	3	-	-
7. Radišić fra Rajko	5	5	3	3	3	3	3	3	2	3	3	-	-
8. Pehar fra Teofil	5	5	3	3	4	4	3	3	3	4	4	-	-
9. Anić fra Anđelko	5	4	3	2	2	3	3	3	3	3	4	5	-
10. Vasilj fra Vendelin	5	5	4	3	2	3	4	4	2	2	4	-	-

Nadglednik, prefekt, u sjemeništu je fra Viktor Nuić, a u klerikatu, VII. i VIII. r. fra Oton Knezović.¹⁰

Sljedeće školske god. 1928./29. fra Julijan je VIII. r. Nakon svršetka razreda slijedila je velika matura – ispit zrelosti. »Dana 12. VI. dođe vladin izaslanik Gjorgje Vasković, kustos muzeja u Sarajevu. Imenovan bio Luka Karaman, ali se nije primio radi starosti. Izaslanik je inspicirao nastavu tri sata. Isti dan prestade nastava. Iza podne bila je sjednica za viši teč. ispit.«¹¹

Na sv. Antu, 13. lipnja 1929. pisao je s kolegama pismeni iz hrvatskoga kao uvjet za maturalni ispit. Tema pismenog zadatka glasila je: »Život kratak je kao san, djela vječna su tek«. Potom su 14. imali ispit iz matematike, 15. iz francuskog, 16. iz latinskog. Usmeni su ispit polagali 19. dopodne i popodne. Dopodne su ispitana četvorica, a popodne dvojica. Dan poslije, 20. lipnja, ispitana su ostala četvorica. »Na tri mjeseca pali su iz matematike: fra Julijan Ko-

žul i fra Nevinko Mandić. Ostali su prošli: Adamčik fra Silvio, Nuić fra Angjelko, Pehar fra Teofil, Radišić fra Rajko, Skoko fra Ferdo, Vasilj fra Vendelin i dva civila Rakić i Polić.«¹²

Dana 19. i 20. rujna 1929. »bila popravna matura za reprobirane klerike u junskom roku Kožula fra Julijana i Mandića fra Nevinka. 20. IX. bile pismene radnje prije podne, popodne usmeno. = Prošli.«¹³

Studij bogoslovije, vječni zavjeti i svećeničko ređenje

Bogosloviju fra Julijan uči u Mostaru od jeseni 1930.¹⁴ do ljeta 1932. »Kožul, fra Julijan upisan u katalog Franjevačke teologije u Mostaru školske 1929./30. godine kada je uspješno završio prvu, a šk. 1930./31. g. drugu, šk. 1931./32. g. treću godinu te zimski semestar šk. 1932./33. g. četvrte godine, a nakon toga je nastavio studij u inozemstvu, kako je zapisano u opasci uz imena studenata što su upisana u ljetnom

semestru te godine bez ocjena: »Koji nijesu ocijenjeni bili su u inozemstvu (tj. ff: B. Adamčik, J. Kožul, N. Mandić, Arkandeo Nuić)«.«¹⁵

Svečane je zavjete položio u Mostaru 2. srpnja 1930. Od 15. svibnja 1932. na odsluženju je vojnoga roka u Mostaru. O tome svjedoči provincijalov dopis gospodinu generalu Vojislavu Saviću, komandantu Jadranske Divizije u Mostaru: »Slijedeći svećenički kandidati, nadležni kod ovoga Provincijalata, nalaze se od 15. maja o. g. na odsluženju kadrovske roka kod vojne bolnice u Mostaru kao redovi-gjaci: Silvester Adamčik, Jure Kožul, Jure Nuić, Nikola Pehar, Stjepan Skoko, Franjo Vasilj.

Spomenuti djaci-vojnici radi oskudice svećenstva u Hercegovini potrebni su za duhovnu pastvu i trebali bi da budu rukopoloženi za svećenike početkom mjeseca septembra o. g. Radi toga Vas, gosp. Komandante, najljepše umoljavam, da bi svima navedenima redovimagjacima izvolili podijeliti dopust od

¹⁰ SP. SV. 72., f. 387., 420.

¹¹ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, sv. II.*, str. 391. – 392.

¹² Isto, str. 392.

¹³ Isto, str. 460.

¹⁴ Curia prov. Hercegovinae Nr. 346./30. str. 2. Fratres clerici studentes Theologiae: FFr. Juvenalis Bubalo, Ludovicus Vego, Cherubinus Jelić, Gulielmus Primorac, Leonardus Rupčić, Bonifacius Šimović, Bruno Adamčik, Julianus Kožul, Innocentius Mandić, Angelicus Nuić, Theophilus Pehar, Raynerius Radišić, Ferdinandus Skoko et Vendelinus Vasilj.

¹⁵ Pavao Knezović, *Studij bogoslovije u hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2012., str. 837. – 838.

2 i po mjeseca i otpustiti ih u manastir radi rukopoloženja početkom mjeseca septembra o.g. Nakon rukopoloženja za svećenički čin većina će spomenutih kandidata biti poslana u Inozemstvo /Francuska/ radi dovršenja viših teoloških studija početkom mjeseca oktobra o.g., pa je i to jedan razlog da sam slobodan zamoliti Vas za otpuštanje iz bolničke službe.«¹⁶

Odgovor vojske je negativan s objašnjenjem da pravo na »odsustvo« stječu tek nakon isteka šest mjeseci odsluženog roka, »a u to vreme se oni već otpuštaju iz kadra«¹⁷. No, ipak su pušteni na odmor što je razvidno od sljedećeg vojnog dopisa gdje se zahtijeva da se vrate u vojarnu.¹⁸ Vojske su se riješili 22. rujna 1932., kako o. Biskupu piše fra Urban Barišić u. z. Provincijalu tražeći da ih zaredi za svećenike »... na 2. oktobra 1932., ili kojim bližnjim danom ... Propisne demisorijalne i sve nužne isprave ređenika pravovremeno će se P. Naslovu dostaviti. Mostar, 23. septembra 1932.«¹⁹

Fra Julijan je sa svojim kolegama zaređen za svećenika 11. prosinca 1932. u Mostaru. Pismohrana Provincije čuva njegov vlastoručni popis skupljenog novca na njegovoj mladoj sv. misi i u koju je svrhu utrošen.²⁰

Za spomenute bogoslove 30. studenoga Provincijal od Direkcije Državnih Željeznica Zagreb traži »... pravo na 50% popusta od redovne tarife pri vožnji željeznicom.«²¹ A od Generala franjevačkog reda provinci-

Fra Julijan Kožul i fra Vendelin Vasilj za vrijeme studija

jal fra Dominik Mandić traži obedienciju zbog studija u inozemstvu.²² General 12. prosinca 1932. ovu molbu ispunjava.²³ Potom Provincijal od Komesarijata Policije u Mostaru traži da za spomenutu četvoricu izda putovnice za Francusku i Njemačku.²⁴

Dana 9. siječnja 1933. kreću za Pariz na nastavak teološkog studija fra Julijan Kožul i fra Vendelin Vasilj s popratnim pismom svoga provincijala i preporukom provincijalu provincije u kojoj će od sada živjeti i studirati.²⁵ Svojim pismom od 14. veljače 1933. provincijal fra Dominik Mandić dodatno preporučuje fratre studente fra Julijana i fra Vendelina msgr. Beaupinu.²⁶

Na njivi gospodnjoj Hercegovačke franjevačke provincije

Prva svećenička služba fra Julijana Kožula u Provinciji je duhovni pomoćnik i voditelj trećega reda u franjevačkoj rezidenciji u Duvnu, kateheta u Sarajlijama, voditelj Marijine Kongregacije, propovjednik i ispovjednik.²⁷ No, da je još 15. srpnja 1933. »na naucima« svjedoči dopis duvanjskoga župnika fra Mije Čujića Provincijalatu, »da imenuje o. fra Jaku Jukića upraviteljem trećara, dok fra Julijan dodje. Molim da se dozvola što prije opremi jer odavno nije trećarima davano ni blagoslov ni pouka.«²⁸

Dana 10. listopada 1933. fra Julijan piše provincijalu pismo iz Pari-

¹⁶ SP. SV. 97., 1932., f. 128., 21. kolovoza 1932., u potpisu je provincijal.

¹⁷ SP. SV. 97., f. 129., 31. kolovoza 1932.

¹⁸ SP. SV. 97., f. 213., 27. rujna 1932.

¹⁹ SP. SV. 97., f. 210., 23. rujna 1932.

²⁰ SP. SV. 99., f. 3., 31. 12. 1932. i fra Julijanov vlastoručni potpis.

²¹ SP. SV. 97., f. 390., a ti su: fra Bruno Adamčik, fra Vendelin Vasilj, fra Julijan Kožul, fra Ferdo Skoko, fra Teofil Pehar i fra Anđelko Nuić.

²² SP. SV. 97., f. 392., za fra Julijana i fra Vendelina u Pariz, a za fra Brunu i fra fra Anđelka u Breslau.

²³ SP. SV. 97., f. 467.

²⁴ SP. SV. 97., f. 484., Mostar, 30. prosinca 1932.

²⁵ SP. SV. 99., f. 64., 9. 1. 1933.

²⁶ SP. SV. 99., f. 185.

²⁷ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1933.*, str. 7.

²⁸ SP. SV. 100., f. 285., 15. 7. 1933. Duvno.

za, u kojem se zanima »... koliko ću još ostati ovdje. Ja se pripremavam za jurisdikciju. Ne mislim je ovdje polagati, jer mi to ovdje nitko ne preporučuje, a onda mogao bi i naš ordinarij praviti s tim poteškoćama za me. Pa onda mislim da je najzgodnije i sigurnije, da je u Provinciji polazem. Predavanja ovdje počinju na 1. studenoga. Za povratak mogu dobiti znatan popust na drž. željeznicama u Francuskoj, ali se moram prije 15 dana najaviti. Mi smo ovdje svi dobro i zdravo. Za nekoliko dana ulazimo u Duh. vježbe.«²⁹

Na definitivnom kapitulatu održanom 21. ožujka 1934. fra Julijan je određen za kapelana na Humcu.³⁰ Jurisdikcijski je ispit polagao u Provinciji, ali s jednim zakašnjenjem jer je bolovao od pjegavog tifusa. »Apsolvirani teolog o. Julije Kožul, kapelan na Humcu bolovao je od pjegavog tifusa, kada je njegov kolega polagao ispit o. Angjelko Nuić. Stoga molim Preuzvišeni Ordinarijat, da uzme u obzir ovu okolnost, pa odredi ispit za jurisdikciju O. Kožulu, jer bi nam bilo dugo čekati redovite godišnje ispite, tim više, što i župnik na Humcu boluje od pjegavog tifusa.«³¹ Fra Julijan je ispit polagao 23. svibnja 1934. u 16.00 u Mostaru u Biskupskom Ordinarijatu pred slijedećim povjerenstvom: dr. don Petar Čule, dr. fra Anto Jelavić i dr. fra Leo Petrović. Ocijenjen je s dobar /2/.³² Na Humcu je fra Julijan nastojao osnovati Marijinu Kongre-

gaciju, jer mu se kao mladom svećeniku činila najzgodnijom u gajenju elitnog katolicizma, »kojeg mi malo imamo«, naglašava u svom dopisu Provincijalatu.³³

Na sastanku Uprave provincije 23. travnja 1935. u Mostaru fra Julijan je određen za kapelana u Posušje, vikara rezidencije i vođu III. reda sv. Franje.³⁴ Provincijal Franjevačkoj rezidenciji Posušje šalje dekret u kojem ih obavještuje da ta jedna od najstarijih župa u Hercegovini uopće nema Kronike. »Za taj ljetopis treba dulje vremena upotrijebiti savnavajući matične knjige, te ispitivajući usmenu predaju. Stoga nalažemo O. Julijanu Kožulu, da se s pomoći Božjom lati toga posla, imade prigodu znanstvenog rada, a rezidenciji će veliku uslugu učiniti. Neka mu O. Preses uruči na raspolaganje sve matične knjige, da mogne ljetopis započeti. Ljetopis neka se najprije napiše na običnom papiru, da ga mogne korigirati koje stručno lice, koje ćemo naknadno odrediti.«³⁵

Provincijalat ne može zbog bolesti uha računati na fra Darinka Brkića koji je određen za seoničkog župnika, te na to mjesto Ordinarijatu predlaže fra Julijana Kožula, a umjesto njega za kapelana i katehetu u Posušju fra Stjepana Naleti-

lića.³⁶ To je i službeno učinjeno na razmještanju osoblja 16. travnja 1936. Fra Julijan Kožul određen je za župnika Seonice i voditelja III. reda Sv. Franje.³⁷ Na samom početku svog župnikovanja obraća se Provincijalatu jer se susreće s problemom da među službenim župnim knjigama nema »... knjige misnih intencija ni knjige milostinje. Rekli su mi, da je to kod Vas, pa Vas najljepše molim, da ih pošaljete, jer su mi potrebne. Inventar kuće nijesam ni od koga primio, ne mojom krivnjom, i došao sam u praznu i zapuštenu kuću. Budući da je ostalo nešto stvari od pok. Jake (Jukića, m. o.), to Vas molim, da me izvestite, što ću s njima učiniti.«³⁸ Od Provincijalata je 18. svibnja dobio odgovor da će spomenute knjige biti vraćene »prvom zgodnom prilikom«, da predaja inventara spada na pokrajinskog gvardijana, a da o stvarima pokojnoga fra Jake napravi poimenično izvješće.³⁹

Sljedećih će mjeseci fra Julijan brinuti brigu o trošnom župnom stanu, o čatrnji i drugim objektima s crkvom. Pomoć za ove poslove traži od sreskog Načelnništva Tehničkog Odeljka u Livnu i Provincijalata, a kuša pomoć dobiti i od župljana. U tu je svrhu osnovao prema napatku Provincijalata i župno vijeće te se

Vodio je brigu o preminuloj braći. Njihove je grobove obnavljao i nastojao saznati tko je zapravo tu pokopan. Time je kod svojih župljana budio svijest prema Crkvi i njezinim službenicima.

²⁹ SP. SV. 102., f. 142., 10. 10. 1933. fra Julijan Kožul.

³⁰ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1934.*, str. 7.

³¹ SP. SV. 104., f. 181., 16. 5. 1934., provincijal.

³² SP. SV. 104., f. 250. Za vrijeme bolovanja i dok nije položio jurisdikciju fra Julijana je na Humcu zamjenjivao njegov kolega fra Anđelko Nuić kapelan u Mostaru, SP. SV. 104., f. 154., Mostar, 9. 5. 1934., provincijal.

³³ SP. SV. 106. f. 79. fra Julijanov dopis Provincijalatu 12. 10. 1934., k tome još dopis fra Valentina Zovke od 6. 10. 1934. također Provincijalatu: »Za Marijinu kongregaciju pitao me fra Julije Kožul i ja mu dozvolio. Te on o tome radi da osnuje istu.«, SP. SV. 106., f. 50

³⁴ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1935.*, str. 8.

³⁵ SP. SV. 108., f. 297., Mostar, 19. lipnja 1935. službeni broj Provincijalata 662/35., provincijal.

³⁶ SP. SV. 108., f. 180., 24. svibnja 1935. pod službenim brojem 555., provincijal.

³⁷ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1936.*, str. 8.

³⁸ SP. SV. 115., f. 69., Seonica, 7. svibnja 1936., župnik fra Julijan Kožul.

³⁹ SP. SV. 115., f. 90., Mostar, 18. 5. 1936., Provincijalat.

nada da će mu koristiti da župljani, koji su siromašni, pomognu udaraju-ći besplatno nadnice.

Fra Julijan se 3. rujna 1939. obraća Provincijalatu da bi dobio upute glede izgradnje fratarske grobnice koja se podiže dobrotom tog Provincijalata. U njoj će biti ukopana petorica fratara koji su bili župnici i ukopani su u seoničkom groblju.⁴⁰ Fra Julijan se uistinu poduzeo da ta grobnica bude što bolje urađena i da u njoj nađu mir franjevci koji su prije njega tu djelovali. Pokušava saznati njihova imena pa veli: »Koliko sam mogao ustanoviti, ovdje su pokopani slijedeći župnici – franjevci: o. Mijo Čović (Čuić?), o. Jozo Barić, o. Paško Kvesić, o. Jozo Vrljić, o. Filip Ančić, o. Ivan Bagarić i o. Jure Nižić. Dakle, svega ih sedam. Velik broj. Vi možete stručno ustanoviti, ukoliko se to dade, dan rođenja i smrti svakog pojedinog, pa da se stavi na ploču, koja ima doći na grobnicu.« Potom u svom dopisu Provincijalatu govori o tome da će stolar g. Rošec, koji se nalazi u Duvnu, napraviti od drveta križ, kojeg bi od betona, prema provincijalovoj želji, trebao saliti Šandrak. »Pozvao sam sve okolne župnike, da toj svečanosti prisustvuju. Prema želji fra Kleminoj zadušnice će održati sa propovijedi o. Pile Gašpar župnik iz Šuice. Cijela župa proslavit će taj dan. Bilo bi osobito lijepo, da netko dođe i iz Mostara, da se tim neznanim junacima dade počast. Misa će biti u 9 sati u četvrtak.«⁴¹

Fra Julijan je 11. listopada 1939. u Mostaru, s još sedmoricom subrača, uspješno položio ispit za jurisdikciju pred tročlanim povjerenstvom: fra Antom Jelavićem, don Petrom Čulom i fra Leom Petrovićem.⁴² S fra Jerkom Karačićem imao je misije u Posuškom Gracu 23. – 26. ožujka i u Rakitnu 28. – 31. ožujka 1941.⁴³ Fra Julijana je za vrijeme tih misija u Rakitnu i Posuškom Gracu u Seonici po provincijalovom dekretu zamjenjivao fra Roland Zlopaša.⁴⁴

Na definatorijalnom sastanku 29. svibnja 1941. fra Julijan je iz Seonice premješten za župnika u Drinovce (Presesa residencije). Fra Valentin Zovko mu je duhovni pomoćnik i vikar rezidencije. Fra Filip Gašpar je određen župnikom Seonice.⁴⁵ Dana 7. srpnja 1941. javlja se Provincijalu iz Drinovaca svjetujući ga za njive zvane »Očevina« u Seonici, da se ne otuđuju i zamjenjuju za druga zemljišta, već da se to pokuša s Fratarskim gajem kojeg ima preko 200 dunuma. Provincijalu javlja da je toga dana počeo u Drinovcima pripravljeti materijal i da je odziv vjernika dobar, a da sam zbog silnih poslova nema vremena.⁴⁶ Ispit za jurisdikciju fra Julijan uspješno polaže 8. listopada 1941. s još 11 subrača u Biskupskom dvoru pred don Petrom Čulom, fra Bonacijem Rupčićem i fra Leom Petrovićem.⁴⁷

Krajem listopada fra Julijan se javlja provincijalu pismom u kojem veli da nema nekih novosti. Misli na spo-

menik fra Paškalu Buconjiću za kojeg je skupljeno nešto materijala, »... ali neće biti posve dovoljno. Ne vidim još svih uvjeta za posao. Što se mene tiče, ja ne bih urgirao s poslom mnogo, dok su još ovakve abnormalne prilike. Inače, ja sam na raspolaganje.

Kamen nijesam još godio za stepenice, dok ne vidim sredstva. A o toj stvari mislim. Ovdje je dolazio ing. Teh. odjeljka gosp. Lončarić i mjerio cestu, koja bi se imala proširiti. Tom prigodom proširenja mislio sam, da bi bilo dobro izrabiti i upotrebiti kamen, kojeg će biti mnogo iznad Tomasove male na okuki. Međutim stvar će leći radi toga, što je ovaj put još općinski. Sa ljudima u općini sam o tome govorio i mislim nešto poduzimati, da se ovaj put proglasi državnim.

Kamen za stepenice, ako bi ta mogućnost izostala, može se kupiti kod Vrcanovih kuća. Bilo bi dobro da se hrana za majstore i radnike prima preko Tehn. odjeljka.

Duh. Stanica u Čapljini javila mi je ... da je odobren prevoz onog granitnog pijeska monopolskim automobilima doвле. Ja sam već predvidio za to mjesto, pa uredite s fra Andrijom (Jelčićem, župnikom u Čapljini, m. o.), da o tome vodi računa. ...

Ja bih Vas lijepo molio ispred ove rezidencije, da nam za ovaj post od Svih Svetih do Božića olakšate sa uzimanjem mesne večere, jer nam je teško dobiti posnu hranu...

⁴⁰ SP. SV. 127., f. 389., pismo fra Julijana Kožula Provincijalatu. O grobnici je u Pismohrani i fra Julijanov dopis Provincijalu od 18. rujna 1939., SP. SV. 128., f. 41., Seonica, 18. 9. 1939., te Račun za gradnju franjevačke grobnice u Seonici 1939. od 7. listopada s podrobnim utroškom i na njemu potvrda da je novac za grobnicu dobio od Provincijalata 10. X. 1939.

⁴¹ SP. SV. 128., f. 120., Seonica, 1. 10. 1939. fra Julijan.

⁴² SP. SV. 128., f. 128., Mostar, 11. listopada 1939. Na ukopane se fratre fra Julijan još jednom obraća Provincijalatu u svom dopisu od 15. listopada 1940.: »Još iz Sarajeva nema imena za one fratre, ovdje pokopane.«, SP. SV. 131., f. 300.

⁴³ SP. SV. 133., f. 163. Ovo se saznaje iz provincijalova dopisa s Humca 23. veljače 1941. fra Jerki Karačiću koji je za ove misije zamijenio fra Dionizija Lasića jer je morao u Rim.

⁴⁴ SP. SV. 133., f. 208., 168/41, Mostar 22. III. 1941.

⁴⁵ *Dispositio personalis in Provincija Hercegovina pro anno Domini 1941.*, str. 8. i 9.

⁴⁶ SP. SV. 133., f. 513., Drinovci, 7. srpnja 1941. Materijal pripravlja za stube prema crkvi i za spomenik fra Paškalu Buconjiću kojeg je nacrt uradio fratar arhitekt rodom iz Drinovaca, fra Pio Nuić.

⁴⁷ SP. SV. 134., f. 297.,

Među radnicima u tunelu (prokopavao se tunel Nuga – Peć Mlini za hidroelektranu i melioraciju Imotsko-grudskog polja, m. o.) pričaju, da ima dosta komunizma i nerada⁴⁸

Graditeljski se najviše razmahao u Drinovcima. Nije se žalio, upregao je sve svoje sile da drinovačku župu oživi i tvorno, a ne samo duhovno.

Fra Julijan se 10. studenoga 1941. javlja provincijalu osobnim pismom u kojem mu zahvaljuje na pismu i savjetu glede »posta«. »Što se tiče posta, iskreno govoreći, najviše sam tražio tu povlasticu radi gosta, jer ovdje skoro svaki dan naleti neko od naših gosta, pa sam u neprilici za hranu. Nas dvojica (on i fra Valentin, m. o.), nadam se, da ćemo se moći držati posta – sa krompirom i sirom, i kad se gosti ugoste, bit će i meso, prema dozvoli. – Dakle, samo u iznimnim slučajevima.

Kupio sam pleh za vanjsko utvrđivanje crkve. Sada podmazujem i utvrđujem ciglu, a onda ću s plehom. Sa fra Pijom sve sam pregledao i držat ću se njegovih uputa.⁴⁹

»... Po uputi mise sam počeo danas 10. XI. t.g. voditi i to izvolite za bilježiti. Nadam se, da će, dok novac za Spomenik prisprije, biti dovoljno materijala.⁵⁰

Pismohrana Provincije čuva fra Julijanov dopis od 16. studenoga 1941. u kojem Provincijalatu predaje obične sv. mise.⁵¹ A u proljeće 1942. župnik Drinovaca šalje pismo Provincijalatu herc. franjevaca u Mostaru i u pismu svoju fotografiju s molbom da mu »... izvade legitimaciju, da je imam za svaki slučaj potrebe kod sebe. U isto vrijeme molio bi Vas

za dozvolu otići u Zagreb radi sljedećega: Moji župljani silno gladuju, a nemaju što niti dovoljno zasijati. Oni su skupili trošak i mene mole ako je ikako moguće, da

ja sa nekim odem. Glavar je bio sa prestojnikom, pak mu je rekao da bi svakako najbolje bilo i najprije bi se dobilo kada bi ja otišao.

Radi sjemena moralo bi se odma ići, pak ako mi dozvoljavate, ja bi Vas molio, da mi odma odgovorite.⁵²

A 30. travnja Franjevačka rezidencija – Drinovci službeno se obraća Provincijalatu s opisom jadnog stanja u samoj kući. »Franjevačka rezidencija u Drinovcima ... vrlo je oskudna sa pokućstvom. (... nema ni svog spareta, niti peći za sobe /osim jedne slabe/, ni stola, ni ormara u kuhinji, niti dovoljno jedaćeg pribora.) ... Budući da su vrlo teška vremena, a za ovu župu radi poplave polja lani i ove godine, osobito teška, to je potpisanom nemoguće pribaviti za sada najpotrebnije stvari.⁵³

Rat biva sve bliže Hercegovini što je razvidno iz dopisa i otpisa župnika s Provincijalom i obrnuto u provincijskoj Pismohrani. Svi započeti poslovi i namisli bivaju prekinuti, a ostaje golo spašavanje provincijskog i dušobrižničkog ustroja života. Na provincijskom kapitolu 3. srpnja 1943. za provincijala je umjesto dr. fra Krešimira Pandžića izabran dr. fra Leo Petrović. Novi provincijal se u samom početku susreće s nečekivanim poteškoćama što ih uzrokuje rat i bojišnica koja se premješta

u Hercegovinu. Tako 7. prosinca 1943. pod službenim brojem Provincijalata 869/43. provincijal fra Leo piše sljedeće drinovačkom župniku.

»Poštovani otče fra Julije!

Na Humcu je vojska zauzela tri četvrtine samostanskih prostorijskih, radi toga sam morao razmjestiti sve starije otce s Humca po raznim župama. Bio sam stavio p. o. fra Ciprijana u Vitinu. On je tamo otišao najspremnije. Međutim se pokazale velike poteškoće koje su onemogućile boravak p. o. fra Ciprijana. Radi toga sam mu poslao Obedientiam za Drinovce.

Suvišno je, da napominjem, da ga gledate prema prilikama što bolje i što ljepše. On je ne samo starijih godina, nego uz to i oslabio usljed ovih prilika i okolnosti.

Nije premještaj naumljen trajan, ali svakako dotle dok se prilike na Humcu ne budu promijenile na bolje, tj. prostorije ostale slobodne i date nama na raspolaganje.

Tebe i o. kapelana srdačno i mnogo pozdravljam.

Provincijal.⁵⁴

Osvanula je nova 1944. Široki je Brijeg u plamenu i vatri, Mostar također, cijela je Hercegovina postala nesigurnom. U ljude se uvukao strah. Vijesti su jedna gora od druge. Provincijal fra Leo poput najbrižnijeg domaćina obitelji nastoji skupiti Zajednicu. Kuša kratkim dopisima u otežanoj komunikaciji spasiti što se spasiti daje. Na srcu su mu djeca na Širokom Brijegu, Humcu, Mostaru. Ni jedno od mjesta nije sigurno, osobito Široki Brijeg. Nastave, pa skoro da i nema. Iz Mostara se seli Bogoslovija, za širokobriješke klerike⁵⁵ s

⁴⁸ SP. SV. 134., f. 430., Drinovci, 29. listopada 1941. fra Julije.

⁴⁹ SP. SV. 134., f. 415.

⁵⁰ SP. SV. 134., f. 416.

⁵¹ SP. SV. 134., f. 443b.

⁵² SP. SV. 135., f. 336. U potpisu je fra Julije, Seonica, 18. IV. 1942. Vjerojatno se radi o Drinovcima, i da je fra Julijan pogrješkom napisao Seonica, iako iz sadržaja pisma može biti i drugo mjesto.

⁵³ SP. SV. 135., f. 387. U potpisu je fra Julijan Kožul.

⁵⁴ SP. SV. 141., f. 328.

⁵⁵ To su VII. i VIII. r. gimnazije koji završavaju nakon novicijata.

gvardijanom fra Andrijom popravlja kuću u Crnču, s namjerom da barem njima omogući neki boravak.

Cijelo ovakvo stanje Provinciji, provincijalu fra Leu i Upravi Provincije pada u toj 1944. godini, stotoj godini od samostalnog življenja Zajednice hercegovačkih franjevaca. Unatoč svemu 16. svibnja 1944., točno na stotu obljetnicu od »odcipljenja«, provincijal fra Leo saziva definitorijski kapitul na Širokom Brijegu, točnije na Čerigaju⁵⁶ i pravi raspored osoblja te kuje naume o pisanju velikog šematizma. Sve to svjedoči Hercegovina franciscana iz toga vremena. Po tom rasporedu osoblja fra Julijan Kožul premješten je za župnika u Veljake.⁵⁷

Negdje su u isto vrijeme iz Mostara u Veljake premješteni i bogoslovi, a s Humca Novicijat. Provincijal fra Leo Petrović stoga učestalo razmjenjuje dopise s tom župom i župnikom, kao i s profesorima odgojiteljima koji su s bogoslovima i novacima.

Pismohrana Provincije čuva:

»Dnevni raspored bogoslova u Veljacima

6 sati ustajanje

6 i po hore, razmatranje i svete mise

8 sati doručak

9 – 11 predavanje

11 sati vježbanje ceremonija

12 sati vespere i komplet, ručak, pohod Presv. Sakramentu, odmor

15 sati matutin i laude. Poslije učenje.

19 i po meditacija

20 sati večera

21 i po počinak

Na šetnju idu jednom ili dva puta sedmično.«⁵⁸

Provincijal je iz Veljaka – Humca dobio pismo od fra Jerke Mihaljevića

u kojem ga moli da u Veljake pošalje cementa kako bi mogli popraviti »... one sobe pod blagavaonicom, nužnik i čatrnju. ... Pošaljite nam nešto mekinja...«⁵⁹ jer uzgajaju »pet komada svinja«.

Dana 11. lipnja 1944. odgovara provincijal fra Jerki Mihaljeviću u Veljake: »Šaljem Vam 8 vreća cementa. Više mi nije moguće. I ovo će Vam biti dosta. Za poda se miješa 1:10, a za čatrnju i nužnik nije mnogo potrebno. Jedva sam i ovo poslao. Nemamo ni mi nego nekoliko vreća još za najpreče potrebe.

Šaljem Vam i 8 qu. mekinja, tj. 16 vreća po 50 – kg.

Jednom zgodom poslat ću Vam jednu teku za bilježenja svega što ste odovuda tamo poneli. Bojim se razvuće se kojekuda. Ne mislim baš na Vas tamo u Veljacima, nego se svukuda razvlači, pa će biti teško kasnije sve prikupljati bez točnog popisa. Isto sam naredio i u Čerinu.

...

Mal da ne zaboravih spomenuti ... dao sam fra Juliju ništa manje nego 500.000. kuna, petstotinatisu-ća kuna za kupnju siena ...«

Dana 2. srpnja 1944. fra Julijan Kožul šalje Provincijalatu pod službenim brojem župnog ureda 654/44., 656 (šest stotina pedeset i šest) nerečenih intencija a 300. kn / novac je zadržan.⁶⁰ Jedan značajan dopis šalje provincijal fra Leo Petrović župniku Veljaka fra Julijanu Kožulu 6. srpnja 1944. pod urudžbenim brojem 468/44.:

»Poštovanom o. fra Juliju Kožulu, predsj. Residencije u Veljacima

U Veljacima je naša residencija i studij teologije. Ona se mora upravljati po uzoru samostana. Residencija je mali samostan, samostan II. reda. Dapače su i naše župe redovničke kuće, koje se upravljaju po propisima kanona i naših Konstitucija i Statuta provincijskih.

Prema tome:

1. U residenciji mora vladati pod-

Kao župnik u Veljacima

⁵⁶ Kojeg tom prigodom fra Leo provincijal naziva našom Porciunkulom.

⁵⁷ In Nomine Domino. Amen! Dispositio personalis nostri jubilei centenarii 1844-1944. in Congressu Definitorii Almae Nostrae Provinciae Assumptionis B. N. V. facta die 16. Maii anno 1944, occurrente die centenario adventus Patrum Nostrorum de Kreševu ad Čerigaj-Široki Brieg, in Conventu Nostro Assumptionis B. M. V. in Široki Brieg celebrato, praesidente in eo ARP. Leone Petrović Ministro Provinciali. Nr. 312/44.

⁵⁸ SP. SV. 143., f. 153. Veljaci 2. svibnja 1944.

⁵⁹ SP. SV. 143., f. 155. Pismo je u Mostar poslano s Humca na sv. Antu, 13. lipnja 1944.

⁶⁰ SP. SV. 143., f. 387.

puni samostanski red i disciplina u pogledu molitve i razmatranja i cjelokupnog kućnog reda.

2. U smislu propisa Gen. Konstit. Br. 507. – 512. kućnim se stvarima upravlja u svemu u sporazumu kućnih diskreta. Ništa se ne smije nabavljati, upotrebljavati ili trošiti, bez predhodnog sporazuma i pristanka pp. Oo. Diskreta. Sjednice diskretorija se imaju održavati svaki mjesec, dan, dva ili najviše pet dana poslije prvoga u svakom mjesecu. Neka se sve pretrese i uredi. Samostalno se ne smije nikakav trošak činiti bez znanja i odobrenja sa strane diskreta. Male stvari ne dolaze u obzir.

3. Posluga se ima isplaćivati svaki mjesec prema ugovorenoj plati sa svakom osobom, koja u kući posluhuje. Ne smije biti u tom pogledu prigovora i potraživanja u slučaju odpusta posluge. Svaki mjesec ima se na koncu izplatiti i zavesti u knjigu izdataka. Fiksirati platu svakomu sporazumno sa diskretima. Posebnih ugovora i bez znanja diskreta ne ćemo priznavati. Poslugu se plaća u novcu, ne u naravi.

4. Koliko je moguće treba paziti da u kući bude držana klauzura, ukoliko to prilike budu dopuštale. I to sporazumno sa diskretima.

5. Svi prihodi, koji god bili zavode se u sumu kućnih prihoda i razhoda.

Ovim Vam se naređuje za vladanje i upravu, da ne bi bilo kasnije kakvih prigovora i nesporazumaka. Predmeti, koji su doneseni iz sjemeništa u Mostaru ili inače iz Provincije imaju se voditi u evidenciju i kasnije na svoje mjesto povratiti. Stvari župske ostaju na poslugu župniku, kao

kućno pokućstvo i inventar.

Provincijal fra Leo Petrović.⁶¹

Fra Julijan 8. kolovoza 1944. izvješćuje provincijala o stanju u rezidenciji, te moli da kod njega ostane fra Krešo Jukić, iako je po njegovoj odluci određen za Čerin.⁶² Već dan poslije dostavljen je provincijalov odgovor.

»Poštovanom ocu fra Juliju Kožulu, predsjedniku rezidencije na Veljacima

Neka fra Krešo Jukić ostane u Veljacima, kada Vam je potreban.

Ako fra Leonardo⁶³ nalazi za shodno radi svojih posala, neka ide na svoje mjesto, odnosno kamo je naumio. Moja je nakana bila, da on pripazi na kleričke stvari. Neka, čuvat ćete i Vi koji ste tu. A i fra Ante⁶⁴ je tu, on će već paziti na sve.

Za fra Pašku ne odlučujem ništa. Kako vidite glede njega. Ako vam je tude tijesno, neka bi i otišao. Ali kamo će? Svugdje sve puno i prepuno. Najbolje je kod kuće sjediti s mirom.

Fra Makso⁶⁵ neka bude uz fra Antu uz novice kao sekundar meštar.

Pošto je tu sada novicijal treba da kućna disciplina bude savršena u svakom pogledu. Još savršenija nego je do sada bila. Pazite da braća novice imaju dobar primjer od svakoga, najviše od vas svećenika.

Stranci, ne znam koji bili, neka se ne družu s novicama i neka se ne primaju u kuću nikako. Na objed ili konak pod nikakvim uslovima.

Zbog ratnih neprilika novicijal je s Humca prešao u Veljake. Kuća se odjedanput ispunila ljudstvom, ali se fra Julijan dobro snalazi u svemu tomu.

Neka bude novicijal u pravom i potpunom smislu. Strance mislim svjetovnjake. Nije zgodno da i drugi naši dolaze i smetaju novicijal. Držite redovito šutnju.

Ako se dispensa neka to bude rjedje i prigodom svetkovina ili godovina. S p. o. fra Antom, meštrom ta pitanja rješavajte. Ovo pismo pokažite i o. meštru.

Sve Vas milo i bratski pozdravljam. Želim Vam svima od dragoga Boga zaštitu i milost. Molite se i Bogu preporučite, da vas brani i štiti. Molite se i za drugu braću u Provinciji, svukuda ima poteškoća i nevolja. U ruke Božje naša sudbina!

Provincijal, o. fra Leo Petrović.⁶⁶

Pismohrana Provincije čuva na brzinu napravljene popise razmještaja bogoslova i novaka, njihovih profesora i odgojitelja, starijih fratar. Tu su brižno vođeni troškovnici u naturi i novcu za ishranu učeće mladosti u tako otežanim uvjetima, ukori Provincijala i opomene, te, dakako, i predanje u bratsku ljubav i Božju providnost.

Dana 11. kolovoza 1944. pod urudžbenim brojem 613/44 provincijal fra Leo Petrović šalje fra Julijanu Kožulu, predsjedniku rezidencije u Veljacima sljedeće pismo:

»U našoj dispoziciji napisano, da ste Vi predsjednik naše rezidencije na Veljacima. To nije samo titula, nego prava dužnost mjestnog starješine naše kuće. Sada je na Veljacima

⁶¹ SP. SV. 143., f. 255.

⁶² SP. SV. 143., f. 450.

⁶³ Rupčić, profesor na širokobriješkoj gimnaziji, prvi magistar klerika (VII. i VIII. r. gimnazije), po rasporedu osoblja od 1944. raspoređen u Veljake, vjerojatno zbog toga što su tamo došli bogoslovi.

⁶⁴ Jelavić, prema rasporedu od 1944. raspoređen na Humac, prvi meštar novaka, jubilarni profesor Sv. pisma, diskret humačkog samostana i knjižničar, u Veljacima je, jer je tu i novicijal.

⁶⁵ Jurčić, po rasporedu od 1944. na Humcu, drugi meštar novaka, predsjednik Društva sv. Ante, u Veljake pošao je za novicama.

⁶⁶ SP. SV. 143., f. 451., Mostar, 597/44., 9. kolovoza 1944., provincijal fra Leo Petrović.

ne samo redovnička kuća kakva mu drago, nego u najstrožem smislu te riječi. Stoga u kući mora vladati potpun red i disciplina, kako je propisano za kuće noviciata.

Što se tiče kućne ekonomije sve sredjajte u sporazumu s p. o. fra Antom, meštrom novica i fra Jerkom, kada se ako Bog da povrati. Ništa samovoljno. Velik je imetak Provincije povjeren Vama, toga budite svjestni kao i odgovornosti za to.

Ovim Vam javljam, da je p. o. fra Ante, meštar diskret residencije.

Priklapam ovdje Decretum o pozidanju kuće novicijata i preseljenju novica na Veljake. S pravne strane, mislio sam da ima poteškoća. Pregledao sam Facultates i jasno sam ustanovio, da mogu uraditi kako stoji u Decretu. Ovo pismo saopćite p. o. fra Anti, meštru, jer sam nešto drugačije napisao u pismu, koje mu šaljem.«

Fra Leo, kao da ćuti koliko je to bitno shvatiti pa u P. S. dodaje:

»Naročito Vam skrećem pažnju, da se za objedom i večerom drži redovito šutnja i da se redovito čita kao i u samostanima. Bez obzira na ne znam koje goste, neka se drži šutnja. To će i gosti, bilo koji, naši ili tuđji, uvažiti – neka uvažje. Ovo napose preporučam i naredjujem. Pazite, samo dovoz siena na Veljake košta nas 420.000. kuna. Štedite i čuvajte sve. Vodite brigu o svemu. Još jednom srdačno pozdravljam.«⁶⁷

Uoči Gospojine šalje fra Julijan provincijalu popis subraće koja čine zajednicu rezidencije Veljaci:

- 1./ O. fra Julije Kožul
- 2./ O. fra Ante Jelavić
- 3./ O. fra Paško Martinac
- 4./ O. fra Makso Jurčić
- 5./ O. fra Krešo Jukić.«

Napominje da se privremeno u rezidenciji nalazi O. fra Bernardin Smoljan.⁶⁸

Fra Julijan koristi svoju župničku podsjetnicu da bi se na njoj obratio Provincijalu za pomoć za tolike ljude koji su se sada odjednom našli u župnom uredu Veljaci. Molba je ispisana 1. listopada 1944.

»Mnogo poštovani oče!

Šaljem Vam priepis kućnih računa za mjesec rujan – kako i tražite! Sve sam radio u sporazumu s podpisanim. Lijepo Vas molim, da nas razumite. Kako želite i kako ste naredili, izvršit će se popravak kapelice i barake.

Molim Vas, da nam prema priloženom kućnom računu pošaljete prvom prigodom nešto novaca. Nema smisla, da tražim ovuda i onuda.

Mnogo Vas pozdravlja i poštuje odani o. fra Julije Kožul, župnik.«⁶⁹

Jedno od zadnjih pisama provincijala fra Julijanu Kožulu svakom će svojim sadržajem dati najbolji preslik stanja u kojem se Zajednica nalazi.

»Mostar, 14. listopada 1944.

Broj 796/44.

Poštovanom ocu fra Juliju Kožulu, župniku na Veljacima!

Čujem sa strane, da su naši bogoslovi napustili Veljake! Meni nije ništa poznato, radi čega je to bilo i tko je to odredio.

Javite mi odmah: Kad su otišli? Kojim pravcem? Da li su otišli svi klerici i profesori?

Šta su sa sobom potjerali od hrane i pokućstva? Šta je tamo ostalo? Sve što je tamo, da li je popisano i uredno podpisano. Vi sami znate, da za sve Vi snosite odgovornost. Radi toga pazite da sve bude u redu.

Na sva mi pitanja odgovorite precizno i točno!

Kod drugih mnogih mojih nevolja, ne znam, da li je i ta nevolja morala da se dogodi.

Pišite mi kakve su prilike tamo? Da li ima uistinu kakve pogibelji za Vas? Da li je i za njih bila kakva pogibelj ili je samo neka panika zavladała ili možda koji drugi uzrok tomu nenadnom selenju?

Na koji su način pretjerali robu i kako snuju da je pogone?

I sve mi ostalo pišite obširno i točno. U velikoj sam zabuni. Neizvjesnost mi je skoro najteža.

Vas i sve koji su s Vama bratski pozdravljam.

Provincijal: o. fra Leo Petrović.«⁷⁰

Rukom je fra Leo skicirao, kao što je običavao za mnoge svoje dopise, na jednom papiru što se sve dogodilo po Provinciji pred kraj 1944. gdje su partizani već uzeli vlast. Tu po crticama stoji sljedeće:

»Fra Sv. Markotić. 30. XII. 1944.⁷¹

Čitluk : 4. XII oko 27. XI. 1944. digli 720 kg pšenice, brašna 7 vreća i 1.00, žaku nule, sanduk šećera, 68 kg masti, i dva krmka.

Posteljinu onih koji su otišli, 2 radia – 2 mašine pisaaće, garbita 100 kg lampa i mnogo stvarčica, još 28 kg meda, vina 8q, rakije.

Čerin: 3 krmka, vina, žita, haljina.

Međugorje: fra Serafin bio na izpitu

Veljaci: fra Julije izpitivan

Ostali: nijesu pozivani osim onih u Drinovcima.«⁷²

S ovog fra Leovog papirića imamo i zadnju vijest o fra Julijanu Kožulu.

U provincijskom Nekrologiju stajalo je da su ga jugokomunisti uhitili u župnom uredu Veljaci te strijeljali oko 10. veljače negdje oko Ljubuškog.

⁶⁷ SP. SV. 144., f. 23.

⁶⁸ SP. SV. 143., f. 452., Uprava franjevačke rezidencije u Veljacima. Broj 711/44., 14. kolovoza 1944., upućeno prečasnom Provincijalatu Hercegovačkih franjevaca u Mostaru, župnik, fra Julijan Kožul.

⁶⁹ SP. SV. 148., f. 149.

⁷⁰ SP. SV. 148., f. 138.

⁷¹ Vjerojatno privođen i ispitivan.

⁷² SP. SV. 148., f. 81. Nije jasno je li fra Leo Petrović ovo napisao 20. XII. 1944. ili se taj nadnevak odnosi na fra Svetozara Markotića.

Identifikacija fra Julijana Kožula

Rad na ekshumaciji ratnih stratišta iz Drugog svjetskog rata i poraća gdje su jugokomunisti načinili ratne zločine, Hercegovačka je franjevačka provincija započela nakon osnutka Povjerenstva za pripremu kauze mučenika. Zagvozdu je prvo stručno istraženo stratište na području Hrvatske na kojem su jugokomunisti učinili zločin. U ime Provincije sve je te radove vodio pročelnik povjerenstva za Pripremu kauze mučenika fra Ante Marić.

U Mostaru 8. studenoga 2004., pod ur. br. 576./2004., provincijal fra Slavko Soldo dostavlja dopis sljedećeg sadržaja:

»Poštovana braćo!

Na sastanku Uprave Provincije održanom 4. studenoga 2004. u samostanu u Slanom, osnovano je Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika. Za pročelnika povjerenstva određen je fra Ante Marić, a za članove povjerenstva fra Bazilije Pandžić, fra Vendelin Karačić, fra Jozo Zovko, fra Jozo Vasilj i fra Branimir Musa.

U cijelom hrvatskom narodu i šire, naš samostan na Širokom Brijegu, uz to što je poznato Gospino svetište, upisan je u svijesti vjernika kao mjesto mučeničke smrti naše subraće. U razdoblju 1942. – 1945. partizani su ubili šezdeset i šestoricu fratara, članova naše Provincije. Godine 1945. ubili su trideset članova našega širokobriježskog bratstva u samostanu na Širokom Brijegu i oko njega, bez suda, samo zato što su katolički redovnici – “in odium fidei”.

Metkom u potiljak i spaljivanjem dvanaestorice profesora čuvene Širokobriježke gimnazije 7. veljače 1945. u samostanu na Širokom Brijegu, neprijatelji vjere htjeli su ubiti našu Provinciju upravo tu, u samostanu gdje je ona nastala. U godinama komunističke strahovlade nije se smjelo ni doći do skloništa u samostanskom vrtu, gdje su spaljena njihova tijela.

Ta vremena su iza nas. Vrijeme je da se svjedočanstvo vjere naše mučenički preminule braće predstavi Crkvi. Mnoštvo vjernika već ih štuje kao mučenike. Braći iz povjerenstva želim Božji blagoslov i mnogo uspjeha u njihovu radu.«⁷³

Hercegovačka je franjevačka provincija osnutkom ovoga Povjerenstva učinila izravni korak konačnom saznanju istine o svojoj ubijenoj braći. Ovim je dopisom utemeljeno Povjerenstvo, imenovan pročelnik fra Ante Marić i svi njegovi članovi.⁷⁴

Osnutkom Povjerenstva za pripremu kauze mučenika hercegovačkih franjevaca pristupilo se postupku ekshumacije masovne grobnice u Zagvozdu.⁷⁵ Kako je dogovoreno, tako se i dogodilo. Na Đoginoj ledini nije rasla šuma, iako je svuda oko rasla. Ni trava. Samo lišaj i mahovina. Na njoj ni ovce nisu pasle. Cijela su priroda, životinje, ljudi sve to vrijeme do 6. travnja 2005. poštivali

to mjesto u kojem su počivali, vidjet će se, izmasakrirani i okrutno ubijeni ljudi. Njihova su tijela nakon ubojstva najprije zakopana u klačinu, pa su ih po partizanskoj zapovijedi prenijeli na Đoginu ledinu. U blizini je prirodna okomita špilja, jako duboka, »bez dna«, kako narod običava kazati. Mogli su ovi ljudi ta tijela, njih osamnaest, baciti u tu provaliju, ali nisu. Ukopali su ih dostojanstveno koliko su god mogli na osamdeset cm dubine.

Pristupilo se uzimanju uzoraka s terena od obitelji ubijenih fratara za postupak DNK. »U više razgovora i dogovaranja odlučeno je: za sve fratre uhićene u Hercegovini za DNK analizu uzeti uzorke kostiju njihovih roditelja ili braće. Fra Ante je nastojao stupiti u kontakt s njihovim obiteljima, rodbinom. Ipak je od njihova uhićenja prošlo punih 61 godinu, a mnogima su roditelji umrli i prije stotinjak godina. I koliko se god mislilo da je to teško, zadivljujuća

je ljubav s kojom su obitelji ovih pobijenih fratara još uvijek kroz pokoljenja unučadi i praunučadi duhom tako usko vezani uz svoje pretke, pobijene fratre.⁷⁶

Nakon iscrpne pripreme nastupio je i taj dan ekshu-

macije. Vidljivo je iz shema koje je fra Ante učinio, kako bi ekshumacija uspjela, da je prethodno prošao sve

Fra Julijanovi posmrtni ostatci pronađeni su na Đoginoj ledini u Zagvozdu, zajedno s još 17 njih, gdje su ga jugokomunisti ubili 1945. Oni koji su ih pokapali uspjeli su ih ukopati baš na tom mjestu, a ne baciti u obližnju duboku prirodnu jamu.

⁷³ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2007., str. 126.

⁷⁴ Dopis potpisuju tajnik fra Miljenko Stojić i provincijal fra Slavko Soldo, a odaslan je: 1. fra Ante Marić, Drinovci, 2. Župni ured, Drinovci, 3. fra Bazilije Pandžić, Zagreb-Dubrava, 4. Franjevački samostan, Zagreb-Dubrava, 5. fra Vendelin Karačić, Široki Brijeg, 6. fra Jozo Zovko, Široki Brijeg, 7. Franjevački samostan Široki Brijeg, 8. fra Jozo Vasilj, Mostar, 9. Franjevački samostan, Mostar, 10. fra Branimir Musa, Humac, 11. Franjevački samostan Humac, 12. Pismohrana Provincije, Mostar.

⁷⁵ Postupak ekshumacije opisan je u prikazu životopisa fra Melhiora Prlića i fra Zdenka Zupca pa će ovdje biti izostavljen jer je identičan.

⁷⁶ Mali Leonardo Rupčić s Hardomilja, sin Vladin i Majin, unuk je Pere i Stane Rupčić, ima dvije i pol godine, a ime je dobio po svom izvanjem pradjedu fra Leonardu. Kad je mali Leonardo shvatio da razgovaramo o fra Leonardu, odveo je s. Mironu i fra Antu u kuću da im između svih 66 fotografija pobijenih hercegovačkih franjevaca pokaže svoga pradjeda fra Leonarda po kojem je dobio ime.

te župe, osobno vidio članove obitelji, s njima o svemu razgovarao. O tome bi se moglo nadugo i široko pisati. No, neka bude samo spomenuto: dan se pokazao pakleno vruć (u jednom je trenutku u hladu bilo +44°C). Bili su u grobljima: Staro Hardomilje (fra Leonardo Rupčić), Stubica (fra Andrija Jelčić), Gornji Studenci (fra Radoslav Vukšić), Međugorje – Kovačica (fra Mariofil Sivrić i fra Marko Dragičević), Grljevići (fra Fabijan Kordić), Lipno (fra Fabijan Paponja), Hamzići – Elezovac (fra Bono Andačić) i Čerin (fra Paško Martinac). Ekipa koju je fra Ante predvodio je sljedeća: prof. dr. Marija Definis Gojanović iz Splita, prof. arh. Tihomir Glavaš, dipl. ing. Iko Dugandžić, radnici Ivan Vlašić – Levi i Ivan Sablje. Pomagali su im na terenu: s. Mirona Rupčić, članovi obitelji nabrojanih fratara te don Tomislav Majić, župnik Grljevića. Pasja vrućina bivala je sve ubitačnijom, a posao je trajao taj cijeli dugi i vrući dan. Ostale su još ekshumacije: Ljuti Dolac (fra Julijan Kožul), Dužice (fra Martin Sopta), Široki Brijeg – Sajmište (fra Nevinko Mandić), Vinjani (fra Slobodan Lončar), Tubolja (fra Miljenko Ivanković). Marija je Definis Gojanović sa sobom odnijela uzorke za devetoricu fratara. Inače se za jednu ekshumaciju predviđa jedan dan.⁷⁷

Odlučili smo se proširiti onu skupinu iz Hidrocentrale, jer smo temeljem uzoraka njihovih članova obitelji identificirali samo fra Melhiora Prlića. Stoga je zaključeno da se uzmu uzorci obitelji svih fratara za koje znamo da su ubijeni negdje u Hercegovini i da bi im se tijela mogla naći i u Zagvozdu. Tu smo isključili »mostarsku skupinu«, jer pouzdano držimo da su ih jugokomunisti nakon što su ih mučili i ubili ubacili u rijeku Neretvu. Nastavak je ekshu-

macije dogovoren za 11. kolovoza 2006.

»Ponovno se okupila “stara ekipa”: Marija Definis dolazi iz Splita oko 8 i 20 minuta, te se fra Ante s njom susreće kod Prodexa u Gorici. Tu piju kavu i dogovaraju današnji dan. Fra Ante je pošao iz Mostara oko 7 sati. Prethodno je kod časnih uzeo od s. Mile Sesar uzorak krvi za fra Maksu Jurčića koji je cijelo vrijeme bio na transfuziji u SKB-u u Mostaru profesionalno odložen. Pokupio je u Grudama Iku Dugandžića koji ga je čekao na crpki na Bobošci, te s njim bio u Gorici prije osam sati. Dolazi Tihomir Glavaš, a već u Gorici kod župnog ureda čekaju Ivan Vlašić i Ivan Sablje. Oni su u Ivana Vlašića – Levija automobil stavili potrebni alat za ekshumaciju. Iz Gorice se krenulo preko Gruda na Posušje, i u Tomislavgrad, točnije u Tubolju. Tu su se sastali s fra Antom Ivankovićem, i iz njihovog groblja iz krasno uređene obiteljske grobnice uzeli uzorke fra Miljenkovih roditelja. Potom se s fra Milanom sastaju kod svadbenog salona Petric, piju na brzinu kavu, i idu u Vinjane Hercegovacke. Tu na njih čeka fra Milanov brat Zvonko. Uzimaju uzorke za fra Slobodana Lončara. Grobnica je obitelji Lončar besprijekorno obilježila kosti svojih predaka. To je išlo veoma uredno. Na Sajmištu nastaju problemi za fra Nevinka Mandića. Sve su kosti u zajedničkoj kosturnici, te je velika muka razaznati koje su od roditelja, a koje od brata. Pomaže im Goja Mandić, no u pomoć zove i Goju Grbešića, te se nekako uspijeva uzeti uzorak. Ide se u Ljuti Dolac. Tu s Milom Kožulom trebaju uzeti uzorak za fra Julijana. Mile je napravio novu grobnicu, te se do kostiju roditelja ne može doći, a do bratovih se kostiju kroz dno izbetonirane grobnice trebalo kopati bar metar. Tu

ostaju Tiho, Levi i Sablje, a Marija, Iko i fra Ante idu u Gradniće. S fra Marinkom Šakotom župnikom idu na groblje uzeti uzorke od obitelji fra Zdenka Zubca. Htjeli su uzeti kosti roditelja, no nije im pošlo za rukom naći ih u kosturnici, te uzimaju uzorak fra Zdenkova brata. Vraćaju se u Ljuti Dolac, tu su ovi već došli do lijesa fra Julijanova brata. Uzimaju uzorak, vraćaju zemlju, poklopnice, te idu na Dužice. Već je 18 sati. Vrućina je snošljiva. Između 22 i 27°C. Tu također uzaludno u mnoštvu kostiju u kosturnici pokušavaju odgonetnuti kosti fra Martinovih roditelja, te se odlučuju za uzorak od njegovog pokojnog brata.⁷⁸

Posao sada nastavlja profesorica Marija Definis-Gojanović sa svojim suradnicima na patologiji u Splitu. Ishod je sljedeći:

»Na temelju provedene DNA analize izuzetih uzoraka kostiju uspješno se izolira i umnoži DNA pod laboratorijskim brojem Os-33/05. Utvrđeno je da dobiveni genotip pripada muškoj osobi. DNA je uspješno umnožena u 11 lokusa Yfiler PCR Amplification kit-a. Usporedbom s rezultatima DNA analize uzoraka kostiju pokojnog Ilije Kožula⁷⁹, utvrđeno je da se radi o identičnom profilu u svih 11 umnoženih lokusa.

Stoga, izvršenom analizom genskih lokusa i usporedbom s rezultatima uzorka kosti i zuba najuže rodbine, utvrdi se da kosti ekshumirane u Zagvozdu pod brojem tijela 7 pripadaju sada pok. fra Julijanu Kožulu i to s vjerojatnošću pronalaska iste osobe u općoj populaciji od 1 : 86 272 299 808.

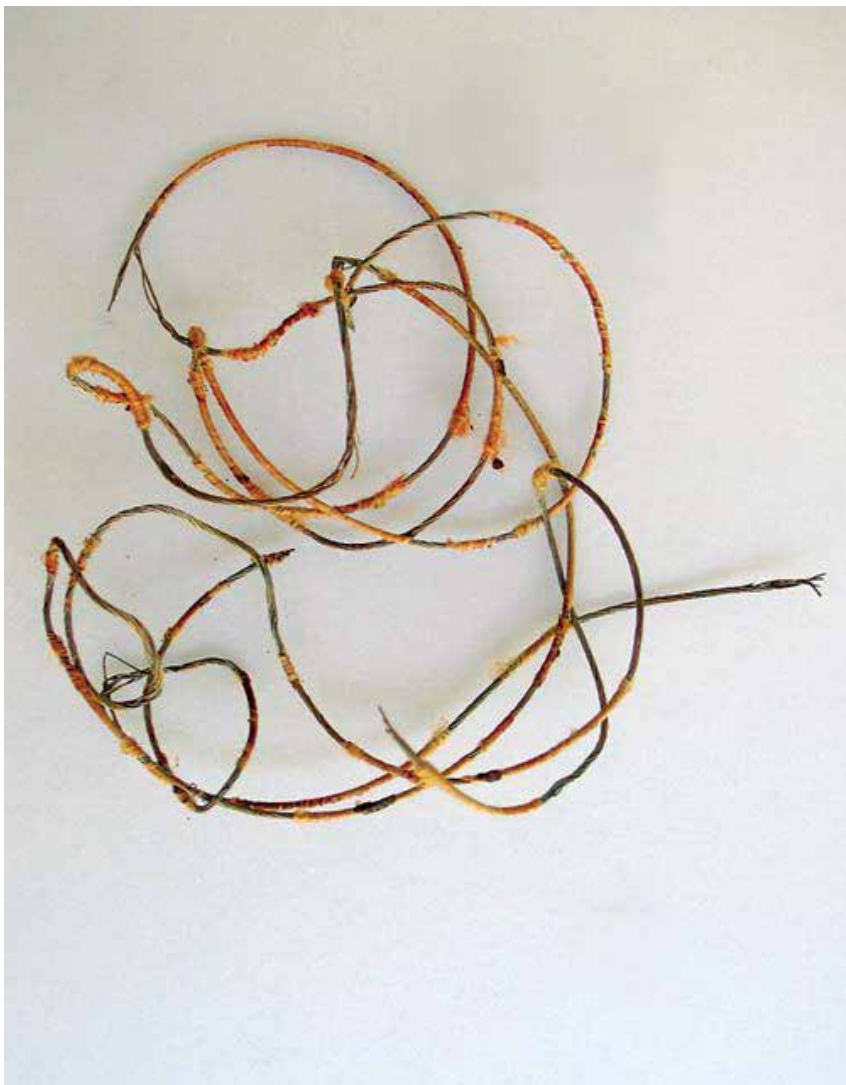
Što je uzrok smrti pokojnog fra Julijana Kožula, ne može se zaključivati. Pregledom koštanih ostataka na istima nisu uočena specifična životna oštećenja koja bi ukazivala na uzrok smrti.⁸⁰

⁷⁷ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, str. 181. i 192.

⁷⁸ *Isto*, str. 183. – 185.

⁷⁹ Brat fra Julijana Kožula, Ilija, rođen 18. srpnja 1898., a umro 1980.

⁸⁰ *Isto*, str. 332.

Žica kojom su bili vezani ubijeni u Zagvozdu

Posmrtni ostatci fra Julijana Kožula obilježeni su brojem 7. Ovaj broj nije naveden uz broj tijela (10.), kako je u knjizi »Tragom ubijenih hercegovačkih fratara«, već je zaštićen do objave identifikacije. Tek kad je fra Zdenko identificiran objavljeno je i koji je broj naveden u knjizi za fra Julijana.

A tijelo broj 7 ekshumirano u Zagvozdu ovako je opisano na Patologiji u Splitu.

»10. Ostaci tijela označeni br. 7

– Lubanja zaživotno prelomljena i rastavljena po šavovima, u brojnim manjim i nešto većim nepravilnim

fragmentima; donja čeljust čitava, osim prelomljenog desnog ramusa

– Gornji zubi postmortalno ispalili; svi zubi zdravi, bijeli, pravilni; dolje prisutni od jedinice do sedmice (1. – 7.) obostrano, u gornjoj čeljusti broj zuba nemoguće odrediti zbog nepostojanja postraničnih dijelova; grizne plohe oštre

– Sve kosti suhe, krte dijelom prorašćene korijenjem i izrazito truležno promijenjene, posebice rebra, kralješci, lopatice, zdjelica, te krajevi dugih kostiju; sitne kosti šaka i stopala dijelom nedostaju (slika 42.)

– Uz koštane ostatke jednog cijelo

log tijela dostavljena i još jedna lijeva lisna kost

– Ostaci žice dostavljeni uz tijelo
Duljina dugih kostiju: femur = 47,5 cm

Na kostima se ne uočavaju specifična zaživotna traumatska oštećenja. Prema karakteristikama lubanjskih kostiju, zuba, zdjelice i natkoljениčne kosti utvrđuje se da se radi o muškoj osobi mlade životne dobi.

Preračunavanjem faktorima po Trotteru i Gleseru dobije se zaživotna visina od 174 cm.

Specifičnih tragova zaživotne traume se ne nalazi.

Za DNA analizu izuzeta su četiri (4) zuba.

Nadopuna: lisna kost pripaja se tijelu pod rednim brojem 14.«⁸¹

Dana 15. siječnja 2007. Marija Definis Gojanović javlja fra Anti Mariću da je identificiran fra Julijan Kožul. Time se konačno saznaje o fra Julijanovoj smrti. Cijelo se vrijeme za njega, kao i za fra Zdenka Zupca, držalo i u Nekrologiju je stajalo da su ih jugokomunisti ubili u Ljubuškom.

Ukop fra Julijana Kožula

Dana 7. listopada 2007. u 15.00 u župnoj crkvi u Zagvozdu slavljena je sv. misa, a potom u mjesnom groblju i ukop 15 neidentificiranih tijela ekshumiranih u Zagvozdu na lokalitetu Sudišće, koje su u veljači 1945. ubili jugokomunisti. Sv. misno slavlje predvodio je vikar Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM dr. fra Miljenko Šteko, a suslavio je vicepostulator kauze mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« fra Miljenko Stojić, generalni vikar Splitsko-makarske nadbiskupije dr. don Ivan Čubelić, župnik Zagvozda don Jakov Cikojević⁸², te preko četrdeset svećenika i fratara iz Hercegovine i imotske krajine. Ukop je

⁸¹ Isto, str. 302.

⁸² Don Jakov Cikojević preminuo je prošle godine, a veličanstveni mu je ukop bio 5. rujna 2017. u Zagvozdu. Provincija mu je iskreno zahvalna za sve čime je pomogao Povjerenstvu za pripremu kauze mučenika tijekom ekshumacije i ukopa u Zagvozdu neidentificiranih tijela i prigodom ukopa identificiranih fratara na Širokom Brijegu.

obavio mjesni župnik. Sudjelovali su novaci, bogoslovi Hercegovačke franjevačke provincije, časne sestre i nekoliko tisuća vjernika Zagvozda, okolnih župa i iz Hercegovine.

Nakon ukopa u pratnji policije krenula je povorka s tijelima identificiranih fratara fra Melhiora Prlića, fra Zdenka Zubca i fra Julijana Kožula iz Zagvozda na Široki Brijeg. Vjernici mjesta Gorice, Sovića i Gruda uz nogostup su stajali s upaljenim svijećama i svoje ubijene fratre zasiljali laticama cvijeća. Posebno je bilo dirljivo na samoj granici i u zaseoku Vlašići. Svi su izišli na cestu s upaljenim svijećama. Na trenutak je zastao i njihov fra Melhior, s ubijenom svojom braćom fra Zdenkom i fra Julijanom, da im zahvali na ljubavi i uzvratu toliko željeni pozdrav.

Pred samostanskim vratima na Širokom Brijegu svoju su ubijenu braću, nakon 62 godine, dočekala braća samostana te ih uz molitvu i procesiju donijeli u samostansku kapelu. Njihov će ukop obaviti general Franjevačkog reda fra *José Rodríguez Carballo* 9. listopada 2007. u 11.00 u samostanskoj crkvi na širokom Brijegu. Ukopani su u fratarski grob. U tom su grobu od 1. srpnja 1971. tijela fratara koje su jugokomunisti ubili na Širokom Brijegu 7. veljače 1945. i onih koje su 6. veljače 1945. ubili u Mostarskom Gracu. Time je tada ukupno u grobu bio dvadeset i jedan ubijeni fratar. Ispačene kosti ubijenih hercegovačkih franjevaca tiho se pozdraviše i zahvališe Bogu za vječni mir.

Svečanom sv. misom zadušnicom u 11.00 general Reda fra *José Rodríguez Carballo*, uz sumisništvo provincijala dr. fra Ivana Sesara i cijele provincije ukopao je posmrtno ostatke identificiranih fra Zdenka Zubca, fra Julijana Kožula i fra Melhiora Prlića. To je bio nezaboravan dan za Hercegovačku franjevačku provinciju. Na ukopu je bilo veliko mnoštvo puka i sv. misa zadušnica slavljena je

pred širokobriješkom bazilikom.

O tome stoji u provincijskom glasilu *Mir i dobro* sljedeće:

»Fra Melhior Prlić, fra Julijan Kožul i fra Zdenko Zubac imali su 9. listopada, 62 godine nakon smrti, dostojanstven pokop u crkvi u Širokom Brijegu u grobnicu u kojoj su 1971. godine pokopani posmrtni ostaci 18 franjevaca Hercegovačke franjevačke provincije koji su također ubijeni 1945. godine. Partizani su sredinom veljače te godine poubijali ukupno 66 franjevaca među kojima i provincijala Hercegovačke franjevačke provincije. Za grobove njih 36 još se ne zna. Spomenuta trojica identificirana su nakon što su njihovi ostaci 2005. godine pronađeni u jednom vrtu u Zagvozdu kod Imotskoga.

“Ganut sam ovim činom, jer video sam suze u očima puka”, rekao je generalni ministar Reda manje braće fra *José Rodríguez Carballo*. To je bio središnji događaj njegova službenog pohoda Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji od 7. do 10. listopada 2007. godine. (...)

Cijeli prigodni program – pokop, vrlo dojmljiv igrokaz u kojem je 66 mladića i muževa u habitima, u žici, slikovito predstavilo smaknuće fratara (autor: fra Ante Marić), te misa na latinskom ostavili su dubok dojam na desetine tisuća vjernika koji su došli na Široki Brijeg, stotine ministranata i članova FRAMA-e, koji su sudjelovali u svečanom mimohodu, kao i oko stotinu i pedeset svećenika koji su sudjelovali u koncelebraciji. Među njima su uz hercegovačkog bili svi hrvatski provincijali, te izaslanik provincijala Bosne Srebrenice. U općini Široki Brijeg 9. listopada (utorak) je bio neradni dan.⁸³

Za ovu sv. misu i ukop provincijala je priredila *Liturgijski vodič, pohod generalnog ministra, Široki Brijeg, 9. listopada 2007.* u kojem su donesene fotografije i osnovni podatci svih ubijenih fratara ukopanih u fratarsku grobnicu u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu. Tu se na 15. stranici, uz ostalu ubijenu i ukopanu braću, nalazi i kratak životopis s fotografijom fra Julijana Kožula. ✍

⁸³ *Mir i dobro*, XXXIX, 3., Hercegovačka franjevačka provincija, Mostar, prosinca 2007., str. 12. – 13.

KRVAVE GODINE (II.)*

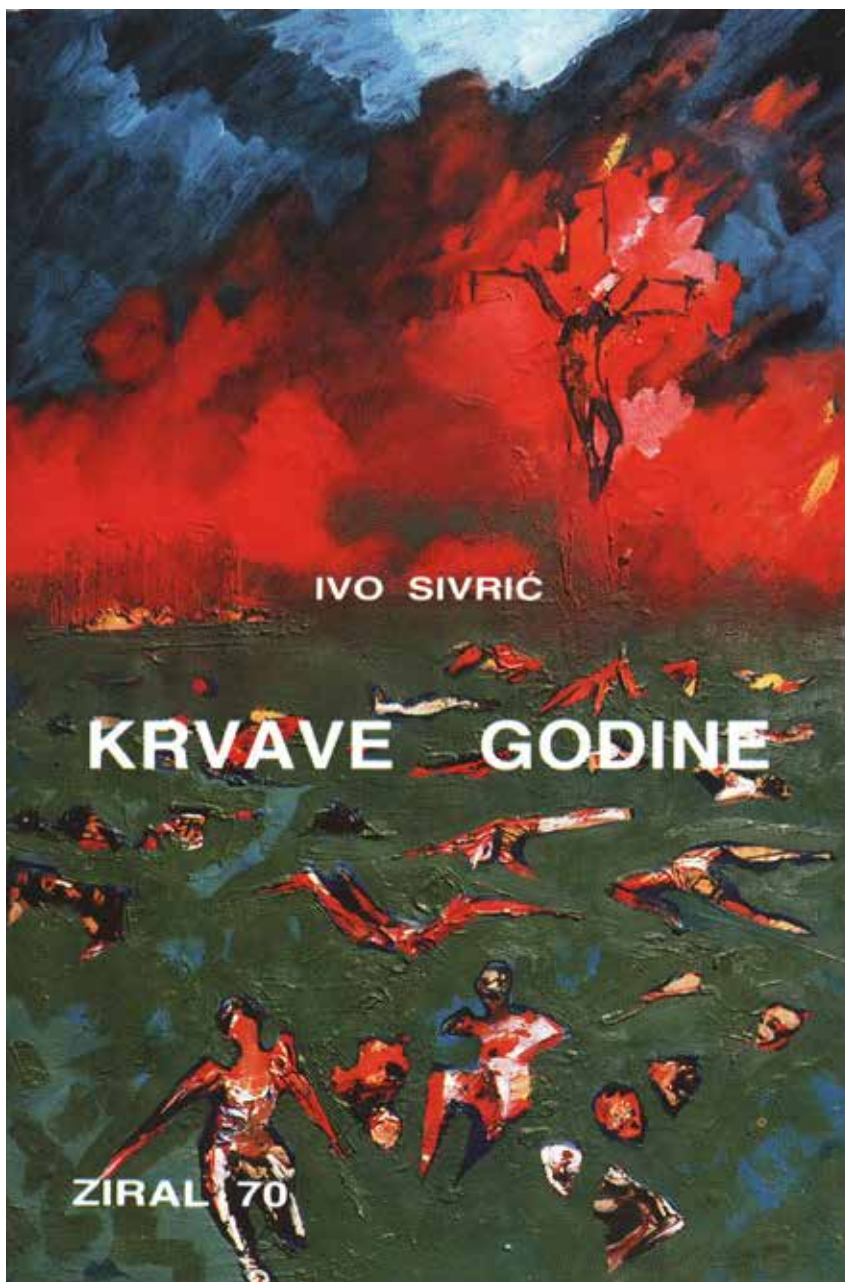
► Piše: dr. fra Ivo Sivrić

III. NASILNI POVRATAK IZ MARIBORA U ZAGREB

Jednog kišnog i dosta sumornog dana, početkom lipnja ili krajem svibnja, našlo se nekoliko bolničkih kola pred zgradom, gdje smo bili smješteni. Bolnička kola su još uvijek nosila oznaku PTS (Poglavnikovi Tjelesni Sdrugovi). Mislim da ih je bilo oko šest. Držim da su moju skupinu smjestili u dvojna kola. U jednim kolima je bila hrvatska vlada. Gdje su dotada bili hrvatski ministri, nemam pojma. Više se ne sjećam, kako smo odmah saznali da je vlada u jednim kolima. U drugim dvojim – a vjerojatno – trojim kolima bili su svećenici i dosta studenata teologije iz raznih teologija pa i iz Zagreba. Ovo zadnje smo otkrili kad smo stigli u Zagreb. Ovi su svećenici i teolozi bili u Austriji, pa su ih povratili.

Pratila nas je stroga straža od Maribora do Zagreba. Zastori su bili spušteni u svim kolima. Pozadi na vratima svakih kola bila je straža pod oružjem od dva partizanska vojnika. Ta cijela povorka kola automobila kao i raspoloženje onih unutra kola više je sličila na mrtvačku povorku negoli na bilo što drugo. Šutili smo. Što bismo i razgovarali u prisutnosti ovih partizana? Zaustavili smo se na jednom mjestu, da se da prilika da ljudi mogu otići na zahod. Nikakva se hrana nije služila. Čak se više ni ne sjećam kad smo točno napustili Maribor i koliko nas je vremena uzelo dok smo stigli u Zagreb.

Kiša nas je neprestano pratila. Kako su se zastori u kolima zbog drmanja pomicali, zapazili smo kada smo stigli u Zagreb. Bilo je oko ponoći.

1. U Tuškancu

Nas studente i svećenike odveli su u Tuškanac u bivšu Bugarsku ambasadu. Još je uvijek stajao znak nad

glavnim vratima. Nas su iz kola izvodili u zgradu ambasade u manjim skupinama. Tu su nas premetali, i sve što su našli na nama, oduzimali su. Te naše isprave, satove i – ako

* Izvadci. Tekst donosimo u izvorniku jer vrijedi kao svjedočenje sa svim svojim subjektivnostima. Popravljene su samo očite pogreške.

Grobišta i stratišta hrvatskog naroda što su ih napravili jugokomunisti

smo imali novac – bacali su u nekoliko ogromnih poredanih sepetu. Kad smo ih zamolili da nam ostave isprave, odgovorili su nam: »Te vam isprave više neće trebati«. Naslutili smo o čemu se radi i što nam se sprema. Kiša je još uvijek padala.

Svi smo se zgedavali u nadi da li ćemo vidjeti hrvatske ministre. Zapazili smo da njih tu nisu dopremili. Vjerojatno su njih već ranije opljačkali. Odatle su nas u istim bolničkim kolima odvezli u zatvor na Savskoj cesti. Sve su nas strpali u zatvorski podrum. Tako su nas zbili u te prostorije – jedna je od tih prostorija bila stara bolnička kuhinja – da u isto vrijeme nismo mogli ni sjesti. Mijenjali smo se, dok su jedni sjedili, drugi su stajali, pa bismo se opet zamijenili.

Bilo nas je u toj skupini, što svećenika, što bogoslova, oko dvije stotine. Stanje nas svećenika i studenata bilo je veoma kritično: spasiti vlastite živote ili biti ubijeni. Od svih nas najbrže je mislio neki Vuković, čijeg se prvog imena, nažalost, više ne sjećam. Mislim da je bio iz Krila kod Splita, a bio je bogoslov u Đakovačkom bogoslovnom sjemeništu. Vjerojatno je bio bogoslov za Splitsku nadbiskupiju.

Kad su nas istrpali u dvorištu zatvora na Savskoj cesti, ovaj Vuković prepoznao je svoja dva ili tri rođaka, koji su, po svojoj prilici, na silu bili regrutirani od partizana, i koji su bili stražari u dvorištu. I ovi mladići u partizanskim odorama zvali su se Vukovići. U međuvremenu rečeni bogoslov Vuković već je pronašao cementne prazne vreće, raskidao te papirnate vreće u male komade papira, našao nekoliko olovaka i »naredio«: »Neka svatko piše svojim prijateljima u Zagreb i neka se uz ostalo napiše da u zatvoru na Savskoj cesti ima skoro dvije tisuće svećenika i bogoslova i da prijeti svima životna opasnost«. Odmah su ovi papiri – pisma sa naznačenim adresama dani ovim stražarima koji su s ovim »pismima« napunili svoje vojničke hlače. Oni su ovu »kontraband-poštu« dijelili cijelu noć po Zagrebu.

Slijedeći dan već pred podne – kako sam kasnije saznao – cijeli je Zagreb brujao o zatvorenim svećenicima i bogoslovima na Savskoj cesti. Tako smo izmakli masovnom ubijanju nas studenata i svećenika, jer su se komunisti plašili javnog mnijenja. Nemam pojma, je li taj Vuković, odnosno Vukovići, na životu, pa bili

gdje bili, neka im je velika hvala od nas još živih. Učinili su veliku stvar. Bili su odvažni.

Hrvatska javnost tada je bila vrlo dobro upoznata o komunističkim zatvorima kao i o mučenjima i ubijanjima u tim zatvorima. Posebno mi se duboko usjekla u pamet i sjećanje jedna strahota koju neki ljudi i žene tada nisu zapazili, što se sve radi na Savskoj cesti. Između jedanaest sati uvečer i polnoći – ponekad i kasnije – dovodili su ljude u zatvor i u isto vrijeme druge odvodili na strijeljanje – ubijanje. Mi, koji smo bili u podrumu, mogli smo sve ovo promatrati, jer su prozori bili iznad razine dvorišta. Ove dvije skupine susrele bi se u dvorištu. Novo-dovedeni zatvorenici, prepoznajući jedan drugoga, i misleći da ovi odlaze svojim kućama, umjesto na strijeljanje, govore im da im pozdrave žene i djecu. Ova krvava i do skrajnosti bolna ironija sve nas je teško boljela i mučila, jer smo znali o čemu se radi.

Općenito govoreći, i svećenici i bogoslovi su se odvažno držali. Bili su na visini. Prof. dr. Nikola Žuvić, iako iznemogao i bolestan, snažno bi prosvjedovao, kad bi ga se oslovilo »druže« da ga se ponizi. Svaki put,

kad bi ga se oslovilo »druž«, odgovorio bi: »Nisam ja za vas "drug"! Ja sam svećenik, bivši profesor i doktor pa me tako oslovljavajte«. On je služio kod časnih sestara milosrdnica u Frankopanskoj ulici i bio stalni propovjednik u crkvi sv. Vinka, gdje su ljudi stajali na vani na pločniku da njegovu propovijed čuju. Dok je bio u zatvoru, časne sestre su mu neprestano donosile hranu kao i prisvlake, ali on nije ništa od toga dobio. Sve su to »drugovi« uzeli sebi. Niti svećenici a niti bogoslovi nisu mogli dobiti ništa s vana. Ako bi se što donijelo, sve bi bilo zaplijenjeno. Jedino sam ja dobio jednom ili dva puta paket. Časne sestre su naznačile: »Ivo Sivrić, student medicine«.

No, naš narod lijepo veli: »U mucu se poznaju junaci«. Ovo je došlo do izražaja kod nas svećenika i bogoslova. Tako je jedan svećenik (M. S.) bio toliko sebičan da bi u noći svojim teškim cipelama (gozericama, koje je imao na nogama) sad udario malo jednog susjeda, a sad drugog, i to u glavu ili koji drugi dio tijela, pa bi se, naravno, ti svećenici ili bogoslovi uzmicili. I tako bi on sebi svake noći napravio dovoljno prostora da si može »komodno« spavati. Istina, to je bilo na golom podu, ali je mnogo značilo da se čovjek može pravo ispružiti. Jednom je bogoslovu danima uspijevalo da bi ukrao ekstrakruščić, koji smo dobivali svako jutro s nekim čajem ili nekom zamućenom vodom s kukuruznim brašnom. Taj je bogoslov vrlo dobro znao da netko u toj sobi (gdje nas je bilo oko 40) neće dobiti kruščić, i bit će posebno gladan taj dan. Naravno, mi bismo uvijek odškrnuli od naših kruščića i dali bismo dotičnomu. Mi smo se svi zgražali nad ponašanjem te dvojice individua. Kasnije ću se ponovno osvrnuti na gladovanje u zatvoru.

Skoro bi svako jutro taj takozvani čaj ili razmućenu vodu nosio okolo naš hrvatski muzičar, dirigent, Lovro Matačić. Uvijek je bio veoma raspoložen i nasmijan. Mi bismo napravili malo i šale na račun njegova

dirigovanja i kazana kojeg je okolo nosio. Znao se je nasmijati. Tako je njegovo raspoloženje donijelo ugodnih momenata u naš svakodnevni život. Lijepo raspoloženje i veselje isto je »zarazno« kao što je, na primjer, ljutnja i svađa.

Dosta smo dugo ostali u podrumu zatvora na Savskoj cesti. Nakon provedene prve noći u podrumu i ujutro kad je sobu osvijetlilo Božje svjetlo, teško smo se prepoznavali. Dosta nas je bilo izobličjenih zbog patnja. Jednoga kolegu, koji se bio skupio na vrh jedne bačve, gledao sam i gledao, ne znajući da je to taj moj sukolega, i opet nisam bio siguran pa sam ga upitao: »Jesi li ti to?«

Ne sjećam se točno kad smo bili prebačeni iz podruma na drugi kat. Stavili su nas, dosta velik broj, u jednu veliku i sunčanu sobu. To je zapravo bila omanja dvorana. Čim smo ugledali Gospodnje svjetlo, svi smo bili nekako veseliji, kao da smo spoznali da nas se smatra ljudima. Hrana je poprilično ostala jednaka: jada i mizerna.

Jednog dana, stojeći na vratima naše sobe, izide iz susjedne sobe naš glasoviti glazbenik i kompozitor Jakov Gotovac. Odmah sam ga prepoznao. Stajali smo rame uz rame. Pozdravim ga, onda ga upitam, kad sam vidio da nema nijednog stražara u blizini, pa mu rekoh: »Maestro, znam zašto sam ja u zatvoru: sveće-

nik sam i student bogoslovije, a zašto ste Vi?« On se onako žalosno nasmije, pa mi reče: »Skladao sam hrvatsku muziku«. Još bismo se po koji put pogledali i pozdravili.

Dok smo bili u toj velikoj sobi, sjećam se da bi došao do zatvora glasoviti franjevac i provincijal dr. fra Petar Grabić. On, onako težak, stajao bi na rubu ceste i buljio u našu sobu, ne bi li koga poznao. Drago nam ga je bilo vidjeti. Bio je u franjevačkom habitu. Gdjekad smo mu i mahnuli, što je bio više znak da smo ga prepoznali nego da je on nas prepoznao. Nekoliko je puta došao skoro do ugla zatvora. On je bio nama kao biblijska duga: bit će bolje, neće biti povodnja, nastupit će sunčanost.

S nama u podrumu na Savskoj cesti bili su hrvatski ministri i nekoliko viših ustaških i domobranskih časnika. Koliko se sjećam ministri su odvedeni u Beograd da im se sudi. Ne znam kad su bili izvedeni i poslani u Beograd. Bilo je fizičkog mučenja u zatvoru na Savskoj cesti. Koliko se sjećam, nas svećenike i bogoslove

nije nitko fizički mučio. No, neki su mi svećenici i bogoslovi pričali da su vidjeli krv i komadiće ljudskog mesa po zidu u nekim sobama.

(Nastavlja se)

dr. fra Ivo Sivrić, *Krvave godine*, ZIRAL, Chicago – Mostar, 1996., str. 39. – 43. ✍

ONI SU NAM JU VRATILI*

► Piše: Zahvalna majka

Moj suprug i ja roditelji smo dvoje djece, kćeri i sina. Nakon završenog četverogodišnjeg dodiplomskog studija i dobivene diplome, naša se kći, kako nam je kasnije objasnila, željela osamostaliti i otrgnuti od roditeljske skrbi. Tako je jednoga dana otišla pomalo prkosno iz roditeljske kuće ne želeći reći kamo ide ni kada će se vratiti. Kroz niz dugih godina nije se javljala užoj ni široj obitelji. Nismo znali gdje je ni je li uopće živa. Budući da smo praktični vjernici, a tako smo odgajali i svoje dvoje djece, cijelo smo se vrijeme za nju molili našoj dragoj Gospi i pojedinim svetcima.

Dvanaest godina nakon njezina odlaska našla sam se jednoga dana u Mostaru i povjerila ovaj svoj problem prijateljici koja me odvela na grob širokobriških mučenika pritom mi rekavši: »Budi bez brige, to će izmoliti širokobriški mučenici.« Ondje smo nas dvije moju kćer prikazale mučenicima i za nju se molile. Šestoga dana od moga prvoga posjeta grobu mučenika naša se kći javi-

la telefonom najprije svomu bratu, a ubrzo nakon toga vratila se i u roditeljski dom. Od moga prvoga posjeta grobu mučenika, a bilo je to početkom Došašća 2009., ja, njezina majka, nastavila sam se moliti širokobriškim mučenicima, a molim ih povremeno i danas. U sklopu svake moje zagovorne molitve njima, molim i za njihovo uzdignuće na čast oltara.

Nakon dugih godina izočnosti i odvojenosti naše kćeri od obitelji, njezinim smo povratkom prolazili svojevrsno pročišćenje. No, kao plod naše svakodnevne molitve širokobriškim mučenicima danas, sedam godina nakon njezina povratka u obitelj (sedam je svetopisamski broj i označava puninu), naši su međusobni odnosi uredni, a dobila je i trajan posao u struci. Danas ona živi s nama, s roditeljima, i zbog toga smo vrlo zadovoljni.

Zahvaljujemo trojedinome Bogu što je uslišao zagovorne molitve širokobriških mučenika i na taj se način proslavio! ✍

* Svi su podatci poznati Vicepostulaturi.

S NJIMA KROZ NEVOLJE*

► Piše: **D. G.**

Na početku pozdravljam cijeli Široki Brijeg te sve koji žive u njemu. I sama sam iz njega potekla pa molim za strpljenje da ovo moje pismo pročitate do kraja. Dugo se spremam ovo napisati ili kazati nekome u samostanu, dugujem to našim mučenicima i svome L. koji je sada s njima.

Mučenici su bili uzor vjere i ljubavi prema Bogu i Majci Božjoj te nisu posustali ni kada im je bilo najteže. Tako sam i ja kada mi je bilo teško počela moliti deveticu Širokobriškim mučenicima. Molila sam da učine čudo, da ozdrave moje unuča ili ga prime k sebi, samo da ne bi moja kći postala grob svome nerođenom djetetu. Širokobriški su mučenici uslišali moju molbu i deveti dan devetnice primili ga k sebi. Pokušat ću malo opisati cijeli događaj.

Moja kći M. udala se s nepunih 18 godina, rodila sina, iza toga ostala trudna s L. kojemu su na trudničkim pregledima ustanovili da ima srčanu manu i da će se nakon poroda trebati podvrći operaciji ili više njih dok odraste. To je bilo već u sedmom mjesecu trudnoće kada je saznala.

Njezin muž i njegovi vršili su na

nju pritisak da pobaci, a ona je bila na sto muka što napraviti jer je željela to dijete. Mene je pitala što uraditi. Rekla sam joj: »Pa dijete samo što se nije rodilo. Roditelji se žrtvuju za svoju djecu dok su živi, čekaj dok se rodi pa što Bog da.«

Odmah sam počela moliti deveticu mučenicima. Rekla sam: »Vi ste bili zatvoreni u utrobi zemlje, najbolje znate kako je to. Ovo nerođeno dijete isto je zatvoreno u utrobi svoje majke sa svojom mukom (srčanom manom). Učinite čudo i ozdravite ga ili primite k sebi.«

Obično sam molila deveticu u vlak u dok sam išla s posla kući. Tama sam ušla u vlak kad me zove zet i kaže da je M. dobila trudove (7 mj. trud.) i da ju vozi u bolnicu. Velim mu: »Dobro, javi mi čim saznaš nešto više.« Počela sam moliti deveti dan devetnice i samo što sam završila, zove me zet i kaže rodila je, ali su dijete odnijeli u inkubator. Živjelo je jedan sat, dovoljno za ovaj svijet. Dobilo je svoje ime L., upisano je u knjigu rođenih, nije kršteno, ali je dobilo krštenje željom i vjerom, i krvlju mučenika.

Za sve je ovo bio velik šok, ali majci najveći. T., stariji sin, zaokupljao joj je puno pozornosti. Nakon četiri godine rodila je i trećega sina, T. Njegovim rođenjem raspala se i njihova bračna zajednica. Zet je otišao k drugoj ženi.

Ostala sam s kćeri i svojom dvojicom lijepih i zdravih unuka. Požajem im koliko mogu jer sam u mirovini. Sada se molim Bogu i mučenicima i L. da čuva i okupi svoju obitelj, ako ne na ovome svijetu, a ono barem na drugom. Bogu nije ništa nemoguće.

Ovim svjedočanstvom želim potaknuti i druge da se mole našim mučenicima jer zacijelo su kod Boga sa svojom mučeničkom smrću našli svoje mjesto i naklonost Božju tako da mogu i za nas na zemlji tražiti milost, zaštitu i olakšanje u nevolji. Iz moga slučaja moglo bi se zaključiti kako bi bilo dobro, a i želja mi je, da se proglase svetima i zaštitnicima nerođene djece i majki koje su prisiljene na pobačaje.

Molim Vaš blagoslov i jednu Zdravomariju našoj Gospi za moju užu i širu obitelj. ✍

NEŠTO ME VUČE »DA SE JAVIM FRATRIMA«

► Piše: **Mirela Lovrić**

Svjatovna sam franjevka i bivša framašica. Ovo naglašavam jer od 1996., kada sam došla u Framu, dosta vremena provodim na Brigu: i u crkvi i oko crkve. Sve mi je to kao drugi dom.

Došavši u Franjevački svjetovni red (FSR) prihvaćala sam polako obveze i zaduženja. FSR se osim mnogih drugih aktivnosti brine i o uređivanju groba pobijenih hercegovačkih franjevaca. Bolje reći, imamo

tu čast brinuti se o njihovom grobu. Dugo godina slušala sam pozive naših ministara: »Tko se javlja za kićenje groba?« Šutjela sam jer sam sebe ograničila time što ne znam uređivati cvijeće, slagati ikebane, eto nisam

* Svi su podatci poznati Vicepostulaturi.

kreativna u tome pa će netko drugi to uraditi bolje. Slušajući od sestara kako im je divno bilo prošli mjesec dok su imale zaduženje za grob, kako je to jedno lijepo iskustvo, počela sam se raspitivati što točno trebamo uraditi. Zanimale su me tehničke stvari: kako ću ovo, kako ono, da štogod ne pogriješim, ipak je to crkveni prostor. Ne učini mi se teško sve što mi rekoše starije sestre te sam hrabro digla ruku na jednom susretu uz molbu da sa mnom bude netko tko je već brinuo o grobu. I tako je počelo.

Bio je svibanj. Nekad bismo kupovale cvijeće, a najčešće bi sestre iz svoga vrta napravile skroman, ali predivan, aranžman koji je krasio grob. Pazili smo na svijeću da uvijek gori, čistili smo oko groba. Mala zadaća, ali odgovorna. Tako sam ju shvatila.

Jednom dok sam bila zadužena, čistila sam sve u ograđenom prostoru groba, pa i veliki križ. Sin je bio sa mnom. Zbunjivalo ga je to što smo ušli u ograđeni prostor, a inače nakon sv. mise, dok i ostali vjernici mole, branim mu tu ulaziti. Osim toga, sad diram i križ. Čudno me gledao i još čudnije upitao: »Oće li se fratri ljutiti što čistiš Isusa?« Tada sam mu pojašnjala smisao brige za grob.

Nakon svetih misa počela sam češće dolaziti grobu, dok ljudi još izlaze iz crkve i sve se smiruje molila bih i usput provjeravala je li sve na svom mjestu. Divno je što sam kroz to vrijeme stvorila potrebu da i nakon završenog zaduženja dolazim na grob

moliti, što me nakon toga svibnja nešto vuče »da se javim fratrima«. Lako je bilo naučiti praktične stvari (ono čega sam se bojala u početku da ću nešto krivo napraviti). To je na kraju ispalo jako jednostavno. Nisam se nadala ovoj drugoj strani, ovoj unutarnjoj čežnji i potrebi da dođem do groba kad god sam na sv. misi. Tako je desna pokrajnja lađa sada moje drago mjesto u crkvi, a najljepše mi je kad je crkva prazna.

Radim u širokobriježskoj gimnaziji i često svratim u crkvu prije ili poslije posla. Susretnem i učenike, mole se prije nastave. Nekad na satu dođemo i do te teme te im ozbiljno kažem da se ne mole Bogu da ih ne pita taj dan kemiju, nego da se mole za svoju marljivost i volju za učenjem, za revnost u obavljanju školskih obveza. Savjetujem im da se utječu pobijenim fratrima, koji su bili u istoj ovoj školi učenici – kao oni sad, te će ih zagovarati kod Boga. A meni su pobijeni fratri postali saveznici, utočište, snaga za rad u nastavi. I oni su djelovali kao profesori u istoj školi, i oni su pred sobom imali djecu koju su morali naučiti i životu i gradivu. Nije lako biti izložen mladim ljudima, nije lako *doći do njih*, ostvariti odnos uvažavanja i razumijevanja. Sa svojim svakodnevnim školskim problemima dolazim na grob i čvrsto vjerujem da me mučenici zagovaraju pred Gospodinom. Na grobu molim za svoje učenike, međusobno poštivanje, kvalitetan rad, da zajedno učimo i životne lekcije i one iz udžbenika.

Toga prvoga mjeseca moga zaduženja uz moje školske dvojbe i nedoumice, nekako su se zaredali događaji koji mi nisu bili poznati ni jednostavni. Stalno se nešto zbivalo, a mene je smirivalo vrijeme u crkvi uz grob, sve sam prikazivala i tražila njihov zagovor kod Boga. Dosta toga je izgledalo nemoguće riješiti, a onda su se stvari rješavale same od sebe, tako je izgledalo, a ja bih u sebi zahvalila *mučenicima*...

Kao dijete dolazila sam godinama na sv. mise 7. veljače. Budući da iz moje šire obitelji potječe jedan od pobijenih – fra Nevinko Mandić, stric moga dida Vinka – dolazak je bio neminovan. Svi smo silazili u sklonište, slušali u propovijedima: *spalili ih... ubili ih...* Pitala sam se kako i zašto? Zbog čega ih On nije zaštitio? Kao dijete nisam shvaćala neke stvari. Sad razmišljam kako ih je Bog pozvao k sebi upravo na taj način da nama pokaže kako se umire za vjeru, kako se ne boji ničega kad se zna da se to čini za Gospodina. Da nam pokaže kako se život daje za Isusa. Sada, starija od djevojčice iz prvog dijela razmišljanja, čak pomislim: *Blago njima!* Uistinu, kako čovjek sazrijeva tako gleda na život i stvari drukčijim očima. Kao dijete zgražala sam se toga dana, prepričavanja događaja iz veljače 1945. Sjećam se da sam razmišljala: *Jadni oni, jesu li se bojali, kako su izgorjeli, ovi tako mladi – jesu li žalili život...* Sad klečim i gledam njihova lica na panou uz grob, suze mi često same krenu dok izgovoram riječi zahvale za njihovu žrtvu i primjer nama, pa sakrivam suze od ostalih i izgovoram: »Blago vama...«

Na samom početku moga hoda za Gospodinom, nakon ulaska u Framu, č. s. Marija Pehar govorila nam je kako ćemo znati da smo susreli Gospodina onda kada u molitvi zaplačemo... I sjećam se svojih prvih suza u trsatskoj crkvi. *Susret s Gospodinom*, pomislih tada.

Iskreno, često na grobu pobijenih fratara plačem... ✍

2018.

Uzrast: djeca

1. nagrada

VELIKANI NAŠEGA VREMENA

► Piše: Nika Bubalo, VI. c r., Prva osnovna škola Široki Brijeg

Velikani našega vremena ispričali su priču ljudskosti, vjere, borbe i smrti radi istine. Ispisaše ono što je označilo našu povijest i naše vrijeme. Ispisaše ti junaci uzore vjere po kojoj bismo danas trebali živjeti. Umrlu su jer su živjeli. Mučeni su jer su vjerovali. Sve zato što su znali za koga žive i zbog koga umiru. Imali su svrhu vlastitog življenja i vlastite smrti.

Koliko mi danas živimo ono zbog čega su oni umrli?

Dok se prisjećam što su mi moji roditelji pričali, pitam se kolika je to samo vjera i hrabrost trebala biti.

Kao da su neki nadnaravni ljudi, a zapravo su bili samo oni koji su vjerovali u nazočnost Božju ovdje na Zemlji. Živjeli su svoju vjeru, očigledno! Služili Bogu i narodu u ljubavi i pravdi.

Srce čovjeka, svećenika, junaka kucalo je u njima. A što kuca u nama? Nisu odustajali od svojih ciljeva i borbi jer su znali da rade za Gospodara vremena. Kao da bi drukčije bilo našega Brijega, naše crkve, naših svećenika, sakramenata? Zar bi bilo budućnosti?

Ne bi!

Morao je netko krvlju posijati ono čije plodove danas uživamo. Na žalost, tako olako to proigravamo jer ne vjerujemo dostatno, a tako nam malo treba. Treba nam volja živjeti ono za što su oni umirali dušom i tijelom. Tek onda ćemo naplatiti mir i pravdu na ovoj Zemlji!

Do tada se možemo diviti njihovu junaštvu i misliti da će »prijeći« na nas dok nepomično stojimo uljuljani u onome što nam je lakše. Hvala vam, junaci našega vremena, junaci našega Brijega, junaci naše vjere! Ja želim učiti od vas, a na koncu to i živjeti, za sebe, za one oko sebe i buduće naraštaje kojima će vaša priča biti uzor života! ✍

2. nagrada

ISTINA JE JEDNA

► Piše: Učenici VII. b, Osnovna škola Biogradi

Nad Brijegom Širokim čudila se vječnost
kako Bogu dragom puk odaje vjernost.

Molilo se Gospi s krunicom u ruci
da nikad ne budemo mi u teškoj mucu.

Oduvijek se voljelo svećenika svog
nek' nas skupa čuva naš premili Bog.
Franjevac je stao kraj naroda svoga
zlobni bezbožnici kivni su zbog toga.

Kobna nam je bila četrdeset peta
došao osvajač s drugog kraja svijeta.
Hrvatski se narod za dom svoj borio
da bi potomcima sigurnost stvorio.

Subraća na branik domovine stala
ne žaleći sebe čast su odabrala.

Šezdesetšestorica živote su dali
onima što grudu zemlje su nam krali.

Prošle su godine, Brijeg se čvrsto drži
čuva hrabrost subraće još u svojoj srži.
Istina je jedna, sja na površini
skamenjene vječnosti, u nijemoj tišini.

Molimo za one što su za nas pali
da svoji na svome mi bismo tu ostali.
Za sretnu budućnost, prošlost ne ću kriti:
oprostiti uvijek – ne zaboraviti! ✍

3. nagrada

POBIJENI FRANJEVCI

► Piše: Viktorija Kožul, VIII. b r., Prva osnovna škola Široki Brijeg

Sumorno nebo, stvarnost i život tih ratnih dana donio je teške trenutke za ovdašnji narod. Rijetko je koji rat kroz povijest mimoišao Hercegovinu. Taj divni, vrijedni i pobožni narod cijeli je svijet naselio, ali se nije raselio niti je ugasio svoja ognjišta. Duh franjevaca uvijek je bio uz taj narod te je ustrajnom molitvom opstao.

Najteži i najkrvaviji je bio Drugi svjetski rat (1941. – 1945.). Krajem njega, te tužne 1945., Široki se Brijeg, ni kriv ni dužan, našao u središtu zbivanja. Na našem Brijegu jugokomunisti su 7. veljače 1945. učinili veliko zlo, pokolj nedužnih fratara. Taj strašni čin ubijanja napravili su u samostanu. Sve fratre koji su bili u njemu odveli su u smrt.

Strašno, ali svaka kap krvi nedužnih, Bogu dragih fratara, postala je sjeme novih duhovnika u Hercegovini. Baka mi je pričala da su to anđeli koji s neba mole za nas. Samo ne mogu razumjeti kako su ih mogli spaliti i zatrpati u ratnom skloništu u vrtu samostana. Ne, to nisu mogli učiniti ljudi. Ja te zlotvore ne mogu pripisati ljudskoj vrsti.

Pa zar im ni to nije bilo dovoljno? Zašto su morali spaliti knjižnicu, matične knjige? Rastjerali su sve đake, sjemeničarce te zatvorili konvikt, a gimnaziju zapalili. Ma da, kako bi rekli: »Nisu oni tu ni bili!« Ne će moći! Naše prabake, bake, mame i dalje su iz ljubavi rađale i gojile u duhu hrvatstva i katoličanstva nove naraštaje, a i nove fratre.

Dugi niz godina strah jugokomunističkih prijetnji prekrivao je ovaj slavni grob. Tek uz Hrvatsko proljeće moglo mu se nakratko pristupiti, pa je onda ponovno pao mrak sve do Domovinskoga rata. Tada su se počeli pronalaziti posmrtni ostatci novih fratara i pokapani su u našu samostansku crkvu. Bogu hvala što su tu.

Moja mama često moli na njihovu grobu, a i ja se molim da budu uzdignuti na čast oltara. Zavjeti po zagovoru pobijenih fratara donose mnoga rješenja poteškoća. Volim se tu moliti za svoje učenje, za svoju braću i seku. Ponosna sam što sam tu rođena, što ću uvijek imati na njihovom grobu tako potreban mir, sklonište, utjehu. U početku nisam razumjela svoju mamu kada je silazila u sklonište upaliti svijeću. Sad znam da je imala pravo, jer ona kaže: »Ako Bog da, oni će biti uzdignuti na čast oltara.«

Zagovaraju nas kod Boga, a mi samo ustrajno trebamo moliti. Hvala vam naši dragi pokojni fratri što ste nam pružili veliku svjetlost za naš put kroz život. ✍

Uzrast: mladež

1. nagrada

KRISTOV STJEGONOŠA

► Piše: Stjepan Jozinović, 2. r., Opća gimnazija, Katolički školski centar don Bosco, Žepče

Stari spisi Gospodnjim Duhom pisani daju nam primjer Urije, Zaharije, Jeremije, Eleazara, svih mučenika za Svevišnjega čiji je spomen Izrael nosio na usnama i u srcu. Novi spisi šalju nam Petra koji je raspet dušom išao u susret nebu; Stjepana koji je glavu položio kao dar Kralju u štalici rođenom; Andriju osuđena na muke Spasiteljeve; Mateja mačem pogana probodena. U posljednje vrijeme rijetki su takvi svjedoci žive vjere. Ipak, čuo sam za još neke mučenike koji su, zapravo, naša narodna braća. Čitao sam... fra Leopold, fra Mate, fra Pero, fra Karlo,

fra Ante, dr. fra Stipan, fra Mate, fra Petar, fra Ivan, fra Nikola, dr. fra Nikola, dr. fra Bože, fra Ljubo, fra Mirko, fra Jerko, fra Bože, fra Ante, fra Ivan, fra Jozo, fra Ante, fra Ivan, fra Jakov, fra Mijo, fra Miljenko, fra Jerko, fra Jozo, fra Marijan, fra Jozo, fra Ivan, fra Franjo, fra Josip, fra Franjo, fra Ivan, dr. fra Grgo, fra Jure, fra Ivan, fra Franjo, fra Andrija, fra Ivan, fra Ljubo, fra Marijan, fra Nikola, fra Jure, fra Gabro, fra Ante, fra Nikola, fra Andrija, fra Ivan, fra Marijan, fra Bože, fra Nikola, fra Ivan, dr. fra Andrija, fra Andrija, fra Bože, fra Berislav, fra Silvije, fra Nikola, fra Franjo, fra Tadija, fra Franjo, fra Jure, fra Ivan, fra Stanko, fra Ante, fra Dobroslav. Koliko imena! Tko su ti ljudi? Što su krivo učinili? Što im se dogodilo? Pitanja su se množila u mojoj glavi.

Mnogi primjeri odvažnih stjegonoša Kristove pobjede nad Zlim nadahnjuju nas odvažno kročiti stazama evanđelja i svojim životima svjedočiti ljubav Krvi Jaganjčeve za nas prolivene. Ipak, nailazim na nepremostiv jaz između njih i nas koji je dubok dvije tisuće godina, ali pronalazim istu misao vodilju, vjeru. Moram priznati da nas dijele deseci i deseci godina od tih uzora vjere. Je li to razlog što krivo hodimo u današnjem svijetu? Kad bismo barem imali više mučenika i takvih svjedoka. Zar ne? No, imamo ih, to su oni, imena za koja mnogi ne znaju. Upravo tu, u našoj okolini, zemlji, povijesti, kulturi vidimo prolivenu krv, negdje među našim ujacima skrivenu ispod smeđih habita. Duhovni sinovi najvećeg nositelja Kristovih tjelesnih rana ikada ti su mučenici kojima se možemo dičiti. Franjo iz Asiza je Učitelju otišao u susret noseći na sebi Njegove rane, a njegovi sinovi, njih 66 gore navedenih, otišli su Učitelju u susret prateći upravo učenje o žrtvi koje nam je on pokazao. Krist, mučenik nad mučenicima, zbog svojega je svjedočenja Nebeskog Oca i neizmjerne ljubavi za nas otišao na križ. Hercegovački franjevci su u Drugom svjetskom ratu slijedeći Krista dali svoje glave za Boga. Njihovi križevi kojima su se popeli u nebo bili su metci, vješanja, paljenja njih živih, vrijeđanje, zakopavanje tijela i nitko ne zna koji još sve načini mučenja. Diljem kamenite Hercegovine fratri su pokazivali kamenu, čvrstu vjeru kakvu su imali i apostoli. Njih možemo uzeti za primjer. Oni su sebe predali kao žrtvu. I mi trebamo sebe predati kao žrtvu. Bili su odvedeni na klanje poput janjadi i sada njihova krv vapi u nebo i s Krvlju Jaganjčevom lije se u našu dušu dajući nam odvažnost u borbi protiv Zloga u današnjem svijetu. Današnjica nas odvaja od svega Božjeg, svega Bogu miloga. Pristup hramu Gospodnjem traćenje je vremena, pristup žrtveniku Gospodnjem nepotrebno je zamaranje, predanje naših briga, zahvala, čežnje i uglavljenje u ranu na Gospodnjem boku kroz molitvu krajnja je besmislica. Stalno težimo nekom idealu koji nam današnjica nudi, no zapitajmo se: vodi li tu slijepac slijepca? Vodi li nas svijet jedinom pravom cilju, Isusu? Ili nas svijet uvlači u labirint iz koga nema uopće izlaza? U tom labirintu ne čeka nas Minos nego nešto puno gore...

Žudimo li za kapljicom vjere naći ćemo rijeku vjere sa 66 kapljica ljubavi, vjere i ufanja. Toliko je lijepo imati u svome narodu mučenike koji su nam zapravo tako slični, s kojima se možemo, moramo i trebamo poistovjetiti u ovim teškim trenucima hrvatskoga naroda. Njih su mučili politički sustavi, a nas? Njima su polako uzimali sve, a nama? Njima su isisali život, a nama? Ukoliko zastanemo na trenutak i promislimo, shvatit ćemo kako smo jako slični i srodni s njima. Zbog toga i mi sebe trebamo prinostiti kao žrtve. Nije nužno proliti krv. Štoviše, naša žrtva možda će razvući usne u osmijeh, potapšati brata u brigama, utješiti žalosna ili koje drugo djelo milosrđa...

Hercegovački franjevci živjeli su život u Bogu i ostavili velik trag. Život je knjiga i oni su ju kvalitetno napisali. Život je priča i oni su ju svima nama ispričali. Život je pjesma i oni su ju ispjevali Bogu na slavu.

Svi mi pišemo, pričamo i pjevamo, još i biramo što želimo, koga želimo i kako to želimo. Ja želim koračati po mjestima tih 66 stopa i biti Kristov stjegonoša. A ti? ✍

2. nagrada

A NERETVA I DALJE TEČE

► Piše: Dora Pinjuh, II. r., SŠ „Fra Slavko Barbarić“, Čitluk

Ima događaja čije značenje i domet ne shvatimo odmah, nego tek naknadno, nakon određenog vremenskog odmaka, kad njihove trajne i neizbježive posljedice dodirnu nutrinu našega bića. Kristova strahovita patnja i smrt na križu nedvojbeno je događaj koji je trajno i nenadmašno obilježio povijest čovječanstva. Ovdje se prvi put pokazala dubina i doseg istinske ljubavi, ljubavi koja nikad ne će biti nadmašena. Ali ta bi ljubav bila neshvaćena kad ju čovjek ne bi pustio u svoj život. Ostala bi negdje vani, izvan mene, nas. I kao takva ona bi postala nešto što se tiče drugoga, a istodobno može biti ismijana, prezrena i proglašena čistom ludošću.

Vjerujem da su te hladne veljače pustili, u potpunosti do kraja, u svoja srca upravo ovu i ovakvu ljubav, Kristova braća hercegovački fratri, njih 66, sudarivši se s moći zla i upravo na taj način Kristovom ljubavi pobijedili zlo koje se urušilo od nemoći.

Vrijeme ide, teku godine, mnoga ljeta prohujaše. Godina 1945. neke su vojske dolazile, neke odlazile. Trebali su to biti samo njihovi poslovi, ali nisu.

Civili i crkvene osobe u sve su silom uvučeni. Glave su padale kao kapi rose koje stresa vjetar s grana. Razlijegala se pjesma o antifašizmu, partizanima, koji se bore protiv Boga, o Partiji.

Postajalo je hladnije nego što je to i Neretva mogla zamisliti bježeći užasnuta prema moru. Mučeništvo stade postajati raspoznajni znak svake kuće u Hercegovini. Nestajali su očevi, majke, djeca, djedovi i bake, nitko nije pošteđen.

Zmaj zvani komunizam ponovo je ustao na Krista, njegove svećenike franjevce, baš kao što je Juda uradio poljubivši Isusa, a Pilat pokazao prstom: »Evo, čovjeka!« Ta su Kristova braća vlastitom krvlju posvjedočila svoju ljubav prema Bogu, franjevačkom redu i svom narodu.

Mučeništvo, koga se čovjek suvremenog doba užasava i spomenu ti, crvena je nit koja se provlači kroz franjevačku povijest našeg naroda. Ono je postalo zaštitni znak naše prošlosti.

Kao što je Krist pobijedio smrt na križu, tako su pobijeni fratri u svome mučeništvu porazili smrt, mrak je u njihovu plamenu raspršen, mržnja u njihovoj ljubavi ugašena, nasilje razoružano, u pepelu njihovih kostiju spaljena je jedna bezbožna ideologija. Nikad, pa ni u najtežim vremenima, u našem narodu nije nedostajalo Kristovih svjedoka koji su za istinu i vjeru bili spremni položiti i vlastiti život.

Živimo u vremenu drukčijeg nasilja nad nama i onima koji slijede Krista. Hoće li nam pobijeni franjevci biti uzor Kristove ljubavi i žrtve za palog čovjeka ili samo puko »naklapanje« svake godine u veljači? Iz moga sela Međugorja trojica su fratara, pa ponekad pomislim možda je njihovom zaslugom nebo progovorilo suvremenom čovjeku, baš tu u Međugorju! Ne znam! Ali znam ono što piše u predaji starih da je krv pravednika sjeme novih kršćana. Dao Bog da tako bude i u ovo naše vrijeme puno proturječja i lažnih ideala, umišljenih veličina...

I nakon 70 godina događaji u Širokom Brijegu, Mostaru..., gdje pogubiše fratre, razbistriše tamu i istina iziđe na vidjelo. A Neretva? Ona i dalje šumi i odlazi dolje prema jugu. Priča o toplini koja će zagrijati naše hladne dane, ponavljajući Kristove riječi: »Zaista, zaista, kažem Vam, nema veće ljubavi negoli položiti život svoj za prijatelje svoje!«

Jesmo li spremni, kroz maglu i zaglušujuću buku ovoga svijeta, otvoriti oči i uši srдца te neustrašivo prenositi istinu naraštajima koji dolaze? Neka svatko od nas odgovori Bogu i sebi. ✍

3. nagrada

MUČENICI NAŠE VJERE

► Piše: Vedrana Raguž, I. d, Srednja medicinska škola Sestara milosrdnica, Mostar

Kad bi vrijeme vratiti se moglo,
prošlost tamna posvijetliti dala,
ranjene bi zore, mjesto bolne suze,
rosa jutarnja srećom okupala.

Blagoslov od Boga grlio bi Zemlju,
svećenici dobri u crkvama bili,
s narodom svojim pobožnim i vjernim
mise svete Spasitelju služili.

Al' ne dade naopaka sila,
kojoj mrsko sve od Boga bješe.
Zarad mržnje i nepravde teške,
franjevci nam mnogo pomriješe.

Krv nevina natopi livade i polja,
uvelo je sve po njima cvijeće.
Sudbino, zar ne možeš biti bolja?
Milosrđe ljudsko, zar ne možeš biti veće?

Vremena su prošla mnoga,
od tih dana nepravde i tuge.
Nanesene rane duboke i bolne
ne dadoše da zaboravimo
naše vjerne Božje slugе.

Za istinu i pravdu živote su dali,
pravedni su pošli put rajskih ljepota.
S anđelima svetim uz Krista su stali,
jer vjeru svoju ljubljasha više od života! ✍

Jedan je od slavnih širokobrijeških profesora

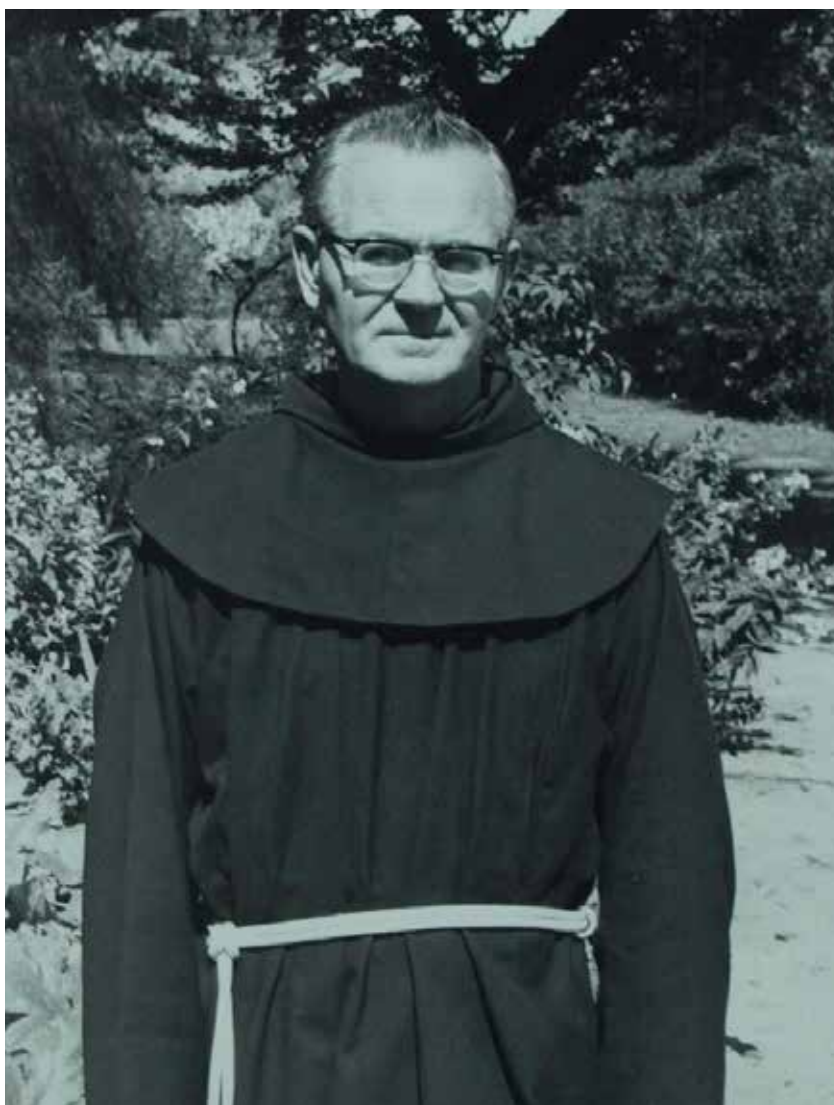
FRA VILIM PRIMORAC (1907. – 2000.)

Nakon bijega pred jugokomunistima 1945. skrasio se u SAD-u

► Piše: fra Ante Marić

Fra Vilim se rodio 8. siječnja 1907. u Čitluku. Njegov otac Mijo (Miško) i majka Iva, r. Sušac, rodili su četrnaestoro djece, sedam sestara i sedam braće. Na fra Vilimovu ukopu provincijal fra Tomislav Pervan rekao je o njegovoj obitelji sljedeće: »Rođen i odrastao u veoma brojnoj obitelji – sedam braće i sedam sestara; pravi biblijski broj! Baštinió je od roditelja i Boga, prema vlastitim riječima, vjeru i ljubav prema Bogu, Crkvi i svome narodu. Ujak mu je bio veliki fra Didak Buntić. Za one gladi i neimaštine u Hercegovini u vremenu I. svjetskog rata fra Didak ga je odveo u Slavoniju, u blizinu Vinkovaca, i dobro se sjećao gdje je i kako je kao dječak napasao svinje u Slavoniji, da bi preživio. Potom se vratio u Hercegovinu i njegov ga je ujak, tada već provincijal, primio u sjemenište na Širokom Brijegu.«¹

Na krštenju je dobio ime Petar – Pero. Pučku je školu završio u Čitluku 1915. – 1920. Mali je Petar imao želju postati fratrom te je sudjelovao na prijamnom ispitu koji je održan na Širokom Brijegu početkom srpnja 1920. O tome je ostalo traga u Arhivu Hercegovačke franjevačke provincije.²

¹ *Mir i Dobro*, 2/99, str. 46.

² *SP SV 53.*, f. 185., Redodržavno starešinstvo hercegovačkih franjevaca Mostar, br. 362-372./1920., Mostar, 17. VIII. 1920., D. Buntić, provincijal.

Život na Širokom Brijegu

»Ove se godine prijavio vanredno velik broj vrsne i u svakom pogledu odlične djece za red. Nu pošto su i onako veoma teške prehrambene prilike, a ove godine uslijed nastale izvanredne skupoće živeža napose, nijesmo ih u stanju ni polovicu primiti. Ipak smo odlučili sve one, koji imaju odlične svjedodžbe i koji su se na ispitu dobro ponijeli, primiti i nikoga ne odbiti pod taj uvjet, ako su njihovi roditelji pripravnici nešto i za uzdržavanje, pa bilo to u naravi, bilo u novcu doprinijeti, bar dok traje ova skupoća i neprilike prehrane.

Pod taj uvjet primamo ovdje navedene gjake. Koji su iz vašega mjesta, vi ćete znati to odmah njihovim roditeljima saopćiti. Gjaci moraju biti na Širokom Brijegu od 1. – 3. septembra.

Primljeni su:

1. Silvije Adamček iz Konjica,
2. Pere Primorac iz Čitluka,
3. Bože Šimović iz Amzića – Čerin,
4. Mate Markotić iz Graba? (Grabovnika?) Vitina ili Veljaci,
5. Andrija Šaravanja iz Dobrog Sela,
6. Stanko Hrstić iz Graba – Veljaci,
7. Mate Čuvalo iz Proboja – Vitina,
8. Jure Šain iz Gradnića,
9. Franjo Vasilj iz Međugorja,
10. Grgo Vasilj iz Međugorja,
11. Nikola Pehar iz Čitluka,
12. Stanko Škegro iz Rasna,
13. Nikola Naletilić iz Širokog Brijega,
14. Andrija Mandić iz Širokog Brijega.«³

Pero je školske 1921./22. god. II. razred. To se razaznaje iz dopisa ravnatelja gimnazije Upravi provincije u kojem je naveden popis svih učenika

te školske god. u Gimnaziji. U II. su razredu sjemeništarci kako slijedi:

»II. razred:

Internisti:

1. Adamčik Silvio iz Konjica
2. Čuvalo Mate iz Vitine
3. Dragičević Drago iz Međugorja
4. Hrstić Stanko iz Veljaka
5. Mandić Andrija iz Širokog Brijega
6. Marić Drago iz Dubrava
7. Markotić Mate iz Veljaka
8. Naletilić Nikola iz Širokog Brijega
9. Ostojić Franjo iz Međugorja
10. Pehar Nikola iz Gradnića
11. Primorac Petar iz Čitluka
12. Rupčić Mijo iz Humca
13. Šajin Jure iz Gradnića
14. Šaravanja Andrija iz Dobrog Sela
15. Šimović Bože iz Čerina
16. Škegro Stanko iz Bova
17. Vasilj Frano iz Međugorja«⁴

Petar je nastavio školovanje na Širokom Brijegu. Školske god. 1922./23. treći je, a školske god. 1923./24. četvrti razred. Godine 1924. polagao je malu maturu. Školske god. 1924./25. završava V. razred i poslije njega ide na Humac gdje mu je oblačenje bilo na Petrovdan 29. lipnja 1925. U novicijat se ide, inače, nakon šestog razreda, no jer je u šestom razredu te godine bilo tek troje đaka, Provincijalat je odlučio da neke đake iz petog razreda pošalju u novicijat.

»Već 26. lipnja 1925. od Provincijalata na Široki Brijeg stiže obavijest (ur. br. 421.): "Stavlja Vam se do znanja, da se ne može usvojiti zaključak profesorskog zbora u pogledu primanja đaka, koji su svršili V. raz. gimnazije; te ćemo naše pitomce V. razreda: Šimovića, Rupčića i Pri-

morca ove godine primiti u novicijat, a kao privatiste upisati ćete ih u VI. razred gimnazije."«⁵ Tako je Petar Primorac godinu dana ranije obukao franjevački habit, a za vrijeme novicijata završio je i VI. razred gimnazije.

»Dana 29. 6. 1925. fra Lujo Bubliko, provincijal obukao je slijedeće kandidate: (...) 3. Pero Primorac, sin Mije i Ive r. Sušac, rođen u Čitluku 8. 1. 1907. – fra Vilim.«⁶ Meštar im je u novicijatu na Humcu bio fra Eugen Tomić.

Nakon novicijata fra Vilim dolazi školske god. 1926./27. ponovno na Široki Brijeg završiti gimnaziju i maturirati. Školske god. 1927./28. fra Vilim je VIII. razred. Razrednik mu je fra Oton Knezović. Te je godine imao slijedeće predmete i ocjene: Vladanje 5, Vjeronauk 5, Hrvatski 4, Latinski 4, Grčki 3, Francuski 4, Zemljopis 3, Povijest 4, Matematiku 3, Fiziku 3, Filozofijsku propedeutiku 3, nije imao izostanaka s nastave i nije imao neopravdanih sati.⁷

Maturirao je 1928. Pismeni je ispit polagao 9. – 12. lipnja, a usmeni dio 14. lipnja 1928. Ispit je položio s vrlo dobrim uspjehom.⁸ Nakon završetka gimnazije fra Vilim je krenuo put Mostara u Franjevački samostan sv. Petra i Pavla na studij bogoslovijske. »Primorac, fra Vilim upisan u Katalog Franjevačke teologije u Mostaru školske 1928/29. godine kada je uspješno završio prvu, a šk. 1929/30. g. drugu godinu studija. Naknadno je u ljetnom semestru šk. 1931/32. g. upisano: Primorac fra Vilim Sem V.-VIII. završio na Teol. Fakultetu Lille (Francuska). Ovaj Rektorat mu je semestre priznao i nostrificirao te ga pripustio diplomatskom ispitu. Diplomirao i jurisdikcijski ispit položio

³ fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, II., Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 49.

⁴ *Isto*, str. 60.

⁵ *Isto*, str. 158.

⁶ Robert Jolić, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2009., str. 149.; taj su se dan još obukli u habit sv. Franje Ante Barbarić – fra Maksimilijan, Nikola Jelić – fra Marinko, Mijo Rupčić – fra Leonardo, Božo Šimović – fra Dobroslav.

⁷ Usp., fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, II., str. 278.

⁸ *Isto*, str. 312. – 322.

5. X. 1932. s uspjehom dovoljan.«⁹

Prve je jednostavne zavjete položio na Humcu 29. lipnja 1926. nakon svršetka novicijata, a svečane u Mostaru 2. srpnja 1929. Za svećenika je zaređen u Lilleu 13. srpnja 1931. Starojugoslavensku je vojsku služio od lipnja 1933. do siječnja 1934. Godinu je dana bio duhovni pomoćnik u Mostaru, a onda je određen na Široki Brijeg za profesora i odgojitelja na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji. No, ubrzo je fra Vilim pošao u Zagreb završiti studij tjelovježbe – gimnastike jer Gimnazija nije imala takvog profesora.

Školske god. 1932./33. fra Vilim je na Širokom Brijegu voditelj Literarne organizacije vanjskih đaka koja broji 80 članova.¹⁰ »Provincijalat se 5. listopada pismeno obraća (sl. br. 1.091./32.) o. fra Vilimu Primorcu imenujući ga tajnikom gimnazije. Uz to što će i dalje obnašati svoje prijašnje nastavničke dužnosti u gimnaziji i konviktu vanjskih đaka, svakodnevno treba biti dva sata na službi u gimnazijskoj upravi.«¹¹

Uoči nove školske god. Provincijalat u svom dopisu broj 733./33. od 21. kolovoza 1933. izvješćuje upravu gimnazije da je zbog odsluženja vojnog roka fra Vilima Primorca i fra Leonarda Rupčića nužno učiniti promjene: »1. O. fra Rajko Radišić imenuje se redovitim prefektom Konvikta vanjskih đaka. 2. Službu II. prefekta u Internatu vršit će i dalje p. o. fra Didak Burić. 3. P. o. fra Augustin Zubac ima za ovu godinu potpuno prijeći pastvi širokobriježke župe. 4. P. o. fra Bruno Adamčik nastupit će svoju službu početkom školske godine i neka mu se kod sa-

stavljanja rasporeda odrede redoviti časovi.«¹²

Tijekom 1934. fra Vilim je pošao u Zagreb radi tečaja iz gimnastike i pripravljanja za polaganje profesorskog ispita iz te vještine – predmeta. Tako 1. listopada 1934. dobiva dekret od provincijala da pođe u Zagreb i završi tečaj iz gimnastike i položi ispit.¹³ Arhiv Provincije čuva i druge dokumente koji govore o fra Vilimovom studiju u Zagrebu i stanovanju u franjevačkom samostanu na Kaptolu.¹⁴

To je onda za sobom povukle i određene promjene u profesorskom zboru. »U odnosu na prošlu godinu novi su profesori: o. fra Mile Leko, koji je ujedno i tajnik gimnazije, fra Miroslav Čosić, koji je u Münchenu pa u Zagrebu studirao slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti, te fra Marko Dragičević koji se vratio iz Fribourga završivši studij klasičnih jezika i povijesti i učinivši doktorat znanosti iz istih predmeta. Fra Vilim Primorac preuzeo je tjelesni odgoj, predmet za koji je ministarstvo najviše prigovaralo. Ove je godine zajedno s fratrima kao predavač i školski liječnik dr. Jure Grubišić. Naime, fra Vojislav još nema dopuštenja predavati pa je fra Mati, koji je u međuvremenu postao provincijalom, bilo nemoguće uz svojih 19 sati prirodopisa i kemije preuzeti još i higijenu.«¹⁵

P o č e t k o m školske god. 1935./36. u shemi

profesorskog zbora pod brojem 18. ime je fra Vilima Primorca. Suplent je a) teologije i b) gimnastike, prva mu je godina na Gimnaziji, predaje gimnastiku I. a, I. b, II., III., IV., V., po dva sata, VI. jedan sat i vjeronauk III. razredu 2 sata – ukupno 15 sati tjedno. Razrednik je III. razredu, prefekt je u konviktu i čuvar Gimnastičke zbirke.¹⁶

Školske je god. 1936./37. suplent za teologiju i gimnastiku. Drugu je godinu na Gimnaziji. Gimnastiku predaje od I. do VI. razreda 13 sati, vjeronauk IV. razredu 2 sata. Ukupno tjedno ima 15 sati. Razrednik je IV. razredu, prefekt u Konviktu i čuvar Gimnastičke zbirke.¹⁷

Fra Vilim Primorac, koji osim što je razrednik IV. razredu, prefekt u konviktu te predaje vjeronauk i gimnastiku obraća se provincijalu jer je našao da ga žele postaviti za meštra klerika u gimnaziji. Smatrajući da to nikako ne bi mogao biti, navodi razloge, a ako ga se ne može riješiti prefektore u konviktu i ostaviti samo suplentom s 20 sati tjedno, onda radije da ostane kako jest, nego da bude prefektom. Kao dobro rješenje i mogućeg prefekta predlaže fra Bonu Jelavića, ravnatelja konvikta:

»Na Širokom Brijegu nema od fra Bone zgodnijeg, koji bi mogao u konviktu držati bolje rad, disciplinu i vanjski ugled njegov. O ekonomiji ne velim, jer bi se možda moglo naći više jednako sposobnih

Nedugo nakon ređenja određen je za profesora i odgojitelja na Širokom Brijegu. Obavlja i još neke druge dužnosti. Položivši ispit iz gimnastike, postaje profesor toga predmeta.

⁹ Pavao Knezović, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. do 1945.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2012., str. 848.

¹⁰ fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, II., str. 587.

¹¹ *Isto*, str. 560.

¹² *Isto*, str. 608.

¹³ *SP SV 106.*, f. 27.

¹⁴ *SP SV 106.*, f. 312.; *SP SV 107.*, f. 162. i 365. – 366.

¹⁵ fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, III., Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 11.

¹⁶ *Isto*, str. 21.

¹⁷ *Isto*, str. 52. – 67.

frataru. Ovo sam ja sam iskusio, a doznao sam također, da ovo isto mišljenje imade i većina đaka, koji ga uza svu njegovu strogost ipak najviše od svih u konviktu vole.«¹⁸

U školskom ljetopisu za školsku god. 1936./37. stoji:

»16 V od 5 do 7 i po sati po podne održan je javni gimnastički nastup s koncertom prema naređenju Min. prosvjete Sn br. 6722 od 3 III 1937. Gimnastičkim je dijelom ravnao O. fra Vilim Primorac, učitelj gimnastike, a koncertnim O. fra Branko Marić, učitelj pjevanja. Program je izveden tačno i na opće zadovoljstvo svih prisutnih roditelja i prijatelja gimnazije.«¹⁹

U školskoj god. 1937./38. pod rednim brojem 16. popisa profesorskog zbora nalazi se fra Vilim Primorac, suplent teologije i gimnastike. Već je treću godinu na Gimnaziji. Gimnastiku predaje od I. do VI. razreda 13 sati, vjeronauka V. razredu 2 sata. Tjedno ukupno ima 15 sati. Razrednik je V. razredu, prefekt je đaka u Konviktu.²⁰ Gimnazija mnogo pozornosti pridaje različitim školskim pomagalima i zbirkama. U ovoj je školskoj god. fra Vilim i dalje čuvar Gimnastičarske zbirke u koju je u odnosu na lanjsku godinu uloženo 945 dinara.²¹

Ljetopis za školsku god. 1937./38. navodi sljedeće: »26 V, od 5 – 7 s. po podne, održan je javni gimnastički nastup s koncertom. Gimnastičkim je dijelom ravno O. fra Vilim Primorac, učitelj gimnastike, a koncertom Dr fra Branko Marić, učitelj pjevanja. Priredbu su posjetili

mng. p. Provincijal herceg. franjevača s više prijatelja Zavoda iz Mostara i mjesta, te roditelji učenika iz okolice. Program je izveden tačno i na puno zadovoljstvo prisutnih.«²²

Školske god. 1938./39. fra Vilim je suplent teologije i gimnastike, tjedno ima 17 sati. Ot toga I. do VI. razreda gimnastike 15 sati i VI. razredu 2 sata vjeronauka. Razrednik je V. razredu. Od ove je školske god. preuzeo jako odgovornu dužnost prefekta – meštra klerika VII. i VIII. razreda gimnazije.²³

Kao odgojitelj klerika fra Vilim sudjeluje na konferencijama za odgojitelje. »Provincija već duže vrijeme nastoji što bolje ustrojiti i osmisлити život u svojim odgojnim ustanovama te u tu svrhu organizira konferencije odgojitelja. U povod toga provincijal šalje pismo odgojiteljima u kojem ih potiče na sudjelovanje na toj konferenciji predlažući im teme koje bi trebalo obraditi:

Dana 22 veljače u 8 sati u Mostaru održaćemo konferenciju prefekta u Provinciji. Šaljem teme, o kojima će biti govora. Teme neka se obrade. Čitanje neka obuhvaća najviše 15 minuta, iza toga skupna diskusija.

De receptione et dimissione alumnorum in nostro collegio. Temu će imati O. Dr. D. Šimović

Quomodo in gymnasiilibus studiis alumni proideali franciscano animandi sint.

Drži O. V. Primorac.

De collaboratione inter professores et magistros. Drži O. Dr. J. Mihaljević.

Quomodo spiritus orationis in Provincia animandus et augendus sit. Drži O. M. Leko.«²⁴

A u ljetopisu 1938./39. školske god. stoji: »28 V od 4 – 7 s. po podne, održan je javni gimnastički nastup s koncertom. Gimnastičkim je dijelom ravnao O. fra Vilim Primorac, učitelj gimnastike, a koncertnim Dr. fra Branko Marić, učitelj pjevanja. Priredbu su posjetili roditelji učenika i prijatelji Zavoda iz bliže i daljnje okolice. Program je izveden tačno i na puno zadovoljstvo prisutnih.«²⁵

Zbog polaganja profesorskog ispita neki su profesori bili izočni tijekom školske god.: fra Mirko Ćosić od 10. rujna do 27. listopada 1939.; dr. fra Marko Dragičević od 5. veljače do 14. veljače 1940.; fra Vilim Primorac od 24. travnja do 12. svibnja 1940. zbog polaganja ispita za učitelja tjelesnog odgoja.²⁶

Pismohrana Provincije čuva dekret o fra Vilimovu imenovanju za prvog prefekta klerika na Širokom Brijegu 4. srpnja 1938.²⁷ Na 25. kolovoza 1939. fra Vilim dobiva drugi dekret da je razriješen službe prvog magistra, a imenovan drugim meštrom klerika.²⁸ Nešto poslije fra Vilim

S đacima je, između ostaloga, održao mnoge zapažene priredbe. Povlači se s vojskom i pukom pred nadolazećim jugokomunistima te preko Slovenije, Austrije i Italije bježi u slobodu.

¹⁸ Isto, str. 73.

¹⁹ Isto, str. 96.

²⁰ Isto, str. 116.

²¹ Isto, str. 127.

²² Isto, str. 148.

²³ Isto, str. 158.

²⁴ Isto, str. 165.; SP SV 126., f. 92, Mostar, 14. siječnja 1939.

²⁵ Isto, str. 204.

²⁶ Isto, str. 208.

²⁷ SP SV 124., f. 258.

²⁸ SP SV 127., f. 372.

Primorac traži od uprave Provincije dopuštenje da pođe mjesec dana u Zagreb kako bi se pripravio za profesorski ispit što mu je i dopušteno.²⁹

U školskoj god. 1939./40. fra Vilim je učitelj vještina gimnastike i teologije te petu godinu na Gimnaziji. Gimnastiku predaje I. ab 4 sata, II. ab 4 sata, od III. do VI. razreda po 2 sata i vjeronauk VII. razredu 2 sata. Ukupno tjedno 18 sati. Razrednik je III. razredu. Državno odobrenje za rad u školi ima pod službenim oznakama: SN br. 29.957/35 od 26. VIII. 1935.³⁰

Ljetopis školske god. 1939./40. donosi kratku ali važnu vijest: »8 V Primorac fra Vilim položio je ispit za učitelja vještina.«³¹

Školske god. 1940./41. fra Vilim Primorac šestu je godinu učitelj vještina. Vjeronauk predaje III. ab razredu 4 sata, VI. razredu 2 sata. Gimnastiku predaje I. ab razredu 4 sata, II. ab razredu 4 sata, III. ab razredu 2 sata i IV. razredu 1 sat. Ukupno tjedno predaje 20 sati. Razrednik je III. b razredu. Uz ostalo je u shemi već naveden službeni broj državnog odobrenja da može predavati na Gimnaziji.³² »Državni stručni ispit za učitelja vještina iz gimnastike položio je o. fra Vilim Primorac 27. IV. – 7. V. 1940. u Zagrebu.«³³

U školskoj god. 1941./42. fra Vilim je ponovno učitelj vještina. Predaje vjeronauk V. razredu 2 sata, VII. razredu 2 sata, gimnastiku I. razredu 2 sata, II. ab razredu 4 sata, III. ab razredu 2 sata, IV. ab razredu 2 sata. Ukupno tjedno 14 sati. Razrednik je III. b razredu i nadstojnik sjemeništaraca VII. i VIII. razreda. Na gimnaziji je 7 godina. Država mu je službeno dopustila predavanje.³⁴

Sljedeće školske god. 1942./43. fra Vilim predaje gimnastiku I. razredu 2 sata, II. razredu 2 sata, III. ab razredu 2 sata, IV. ab razredu 2 sata i vjeronauk VIII. razredu 2 sata. Ukupno je to tjedno 10 sati. Razrednik je I. razredu i nadstojnik sjemeništaraca VII. i VIII. razreda. Na gimnaziji je osam godina.³⁵

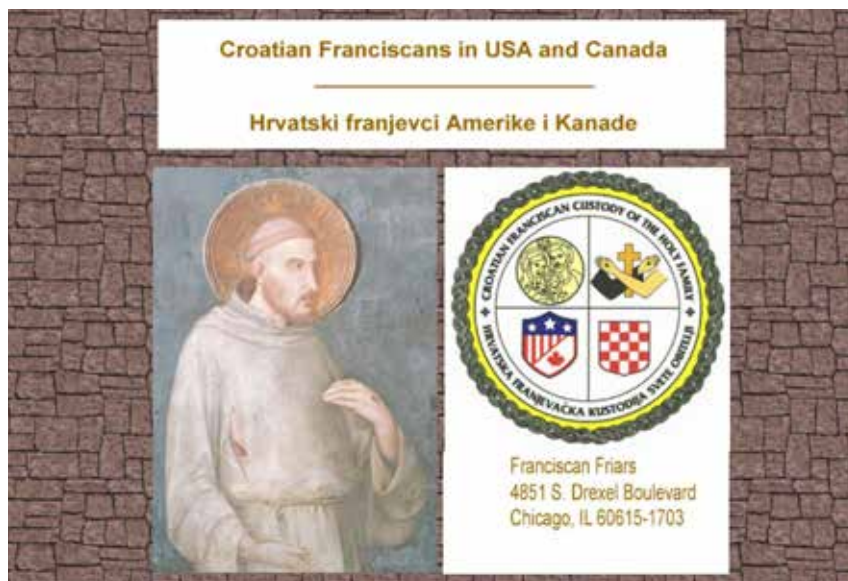
I dolazi ta 1943./44. školska god. na Širokom Brijegu. Tu imamo zadnji popis profesora Franjevačke klasične gimnazije. Na tom je popisu fra Vilim primorac na 9. mjestu. On je učitelj vještina i na Gimnaziji je punih devet godina. Ove 1943./44. ima tjedno 20 sati vjeronauka i gimnastike. Razrednik je III. razredu i nadstojnik sjemeništaraca VII. i VIII. razreda.

»Ova školska godina na širokobriješkoj gimnaziji nikada nije završila – ostala je otvorenom ranom na tijelu Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Svjestan strašnog ratnog meteža, o. provincijal fra Leo Petrović trebao je donijeti odluku treba li objaviti rok za odr-

žavanje prijamnog ispita za upis u novu školsku godinu ili ne. Stoga je 30. VII. 1944. održana sjednica profesorskog zbora kojoj je nazočio i o. provincijal. Zajednički je odlučeno da se ne poklekne i da se otpočne s nastavom: Sjednicu otvara ravnatelj o. dr. R. Vukšić s molitvom. Prisutni su: M. p. provincijal o. dr. L. Petrović, ravnatelj o. dr. R. Vukšić, o. T. Kožul, o. M. Čosić, o. D. Burić, o. B. Pandžić, o. D. Čorić, o. V. Mikulić, o. dr. F. Paponja, o. V. Primorac, o. B. Adamčik, o. dr. O. Knezović, o. R. Zlopaša, m. p. o. dr. K. Pandžić, o. dr. D. Šimović, o. N. Pehar i o. L. Rupčić. Odsutni su: o. dr. M. Dragičević /govori sv. misu na Uzarićima/, o. dr. A. Nuić /otišao u Crnač/ i o. R. Radišić /otišao u Grljeviće/ ...

Dnevni red: 1/ novicijal, 2/ početak škole, 3/ primanje u sjemenište, 4/ ispražnjenje prostorija za školu sa strane njemačke vojske, 5/ pokrov gimnazijske zgrade, 6/ školarina šk. god 1944/45. i 7/ prehrana sjemeništaraca.«³⁶

Fra Vilim se Primorac spominje

²⁹ SP SV 129., f. 336. – 337.

³⁰ fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, III., str. 222.

³¹ *Isto*, str. 249

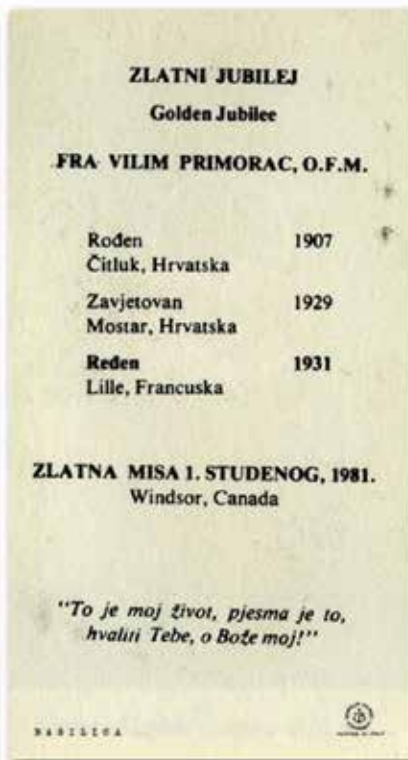
³² *Isto*, str. 269.

³³ *Isto*, str. 276.

³⁴ *Isto*, str. 289.

³⁵ *Isto*, str. 330.

³⁶ *Isto*, str. 407. – 408.

na toj sjednici i to je bila jedna od njegovih zadnjih aktivnosti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Nije, hvala Bogu, skončao pod jugokomunističkim metkom i nije spaljen na Širokom Brijegu.

Život nakon Širokog Brijega

Fra Vilim se s mnogima povlačio ispred jugokomunističkih zvjerstava. Dana 7. svibnja 1945. izbjegao je iz Zagreba pred jugokomunistima u Austriju, potom Italiju. Kratko je vrijeme živio u Toskani. U SAD je došao 14. srpnja 1946. Do 1953. župni je pomoćnik u župi Presvetog srca Isusova u Chicagu. Od 1953. do 1968. župni je pomoćnik u župi sv. Marije u Steeltonu. Tu vodi hrvatsku tamburašku skupinu »Marijan«. Od 1968. do 1976. župnik je Hrvatske župe sv. Nikole Tavelića u Montrealu. Od 1976. do 1979. župni je pomoćnik u župi sv. Jeroni-

ma u Detroitu. Od 1979. do 1984. župni je pomoćnik u župi sv. Franje u Windsoru. Od 1984. župni je pomoćnik u župi sv. Nikole Tavelića u Montrealu, a potom župni pomoćnik u Hrvatskom franjevačkom središtu Kraljice Mira u Norvalu do svoga povratka u domovinu.³⁷

Fra Vilim je predano radio na njivi Gospodnjoj i posve se darovao svom hrvatskom puku. »U Hercegovinu će se vratiti nakon točno 50 godina (1996.).«³⁸ U vrijeme svoga dugogodišnjeg djelovanja u Kustodiji, po Americi i Kanadi osnovao je mnoga hrvatska kulturno umjetnička društva, tamburaške orkestre i folklorne skupine, s njima radio i nastupao. U svojoj propovijedi na fra Vilimovu ukopu provincijal fra Tomislav veli: »... U svakome mjestu u kojem je djelovao promicao je uz religijske vrijednosti, i hrvatske povijesne i narodnosne. Ostavljao je u srcima naših iseljenih i od domovine otuđenih Hrvata djeličak daleke, za

mnoge i zauvijek izgubljene Hrvatske, svima je usadio ljubav prema Hrvatskoj, što je, kako smo i vidjeli u ovim sudbonosnim danima za ratom poharanu Hrvatsku, bilo od neprocjenjive vrijednosti. On je stalno upozoravao na naše vlastite hrvatske korijene, gajio domoljublje i rodoljublje, u sebi nikad nije mogao zatomiti domotužje, tako da je u silnoj želji da vidi rodni kraj bio među prvima koji su preletjeli Atlantik i zavirili, dvadesetak godina nakon završetka rata, u Domovinu i Provinciju. Svima nama koji smo ga onoga ljeta 1964. doživjeli na Humcu ostat će u neizbrisivoj uspomeni njegova ganutost i njegove otvorene suze zbog množine mladog naraštaja... Doživio je kako se iz pepela spaljenih mučeničkih kostiju dičnog Brijega ponovno poput feniksa rađa Provincija. (...) a za nas bijaše neshvatljivo u to vrijeme da jedan naš fratar u dalekoj Americi tiska gramofonske ploče s hrvatskim pučkim, božićnim popijevkama. To je fra Vilim činio. Sa svojom skupinom plesnom, glazbenom i pjevačkim zborom *Marijan* on je izdao više gramofonskih ploča.«³⁹

Kad je već oćutio duboku starost i miris djetinjstva svoje Hercegovine, napisao je 3. prosinca 1995. molbu za povratak u Provinciju.⁴⁰ Provincijal fra Tomislav Pervan mu odgovara i odobrava njegovu molbu 22. prosinca 1995. Fra Vilim je živio u rezidenciji u Čitluku. Tek pet zadnjih dana života, nemoćan i bolestan, proveo je u samostanu na Humcu. Bolesničko pomazanje podijelio mu je fra Iko Skoko gvardijan na Humcu. Umro je 31. siječnja 2000. na Humcu. Ukopan je na groblju Podadvor u Čitluku 1. veljače 2000. Fra Vilim je umro u 94. godini života, 75. godini redovništva i 70 godini svećeništva. ✍

³⁷ Iz Osobnog kartona fra Vilima Primorca.

³⁸ Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 320.

³⁹ *Mir i Dobro*, 2/99, str. 47.

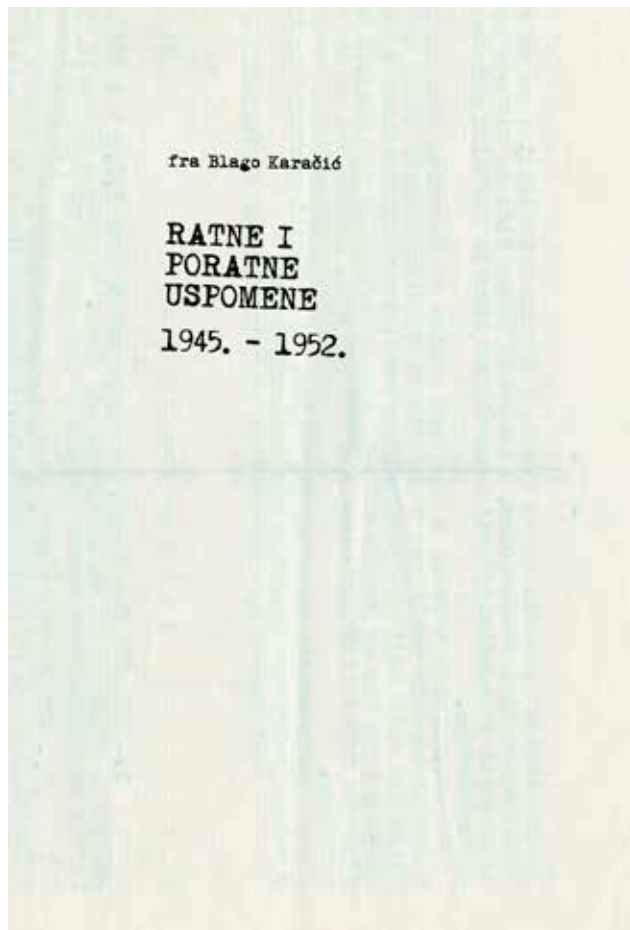
⁴⁰ *SP SV 153.*, f. 88. – 89.

ZAVRŠETAK DRUGOG SVJETSKOG RATA*

► Piše: fra Blago Karačić

Bilo je to poslije podne krajem mjesecu martu 1945. god. Nebo je bilo prevučeno tankim i prilično jednakim zastorom oblaka. Sunce se vidjelo na zapadu kao oveća žarulja iza platnene zavjese. U gradu je bilo odveć živo, bolje rekući vrtoglavo. Ljudi su žurili na stanicu spotičući se o komade razbijene cigle koja je padala i sada sa krovova kuća. Od vremena do vremena tu i tamo čula se je eksplozija od granata bacača koji je nemilosrdno sijao smrtonosno oružje po bezglavoj masi i razrušenim i ogoljelim krovovima kuća. Partizani su se već primakli na obližnje planine, koje su se dizale oko grada. Još se drže četiri glavna bunkera dobro utvrđena koji su branili pristup gradu. Hrvatska je vojska davala zadnji otpor, da zaštiti povlačenje ostalih vojnih jedinica, materijala i civilnog stanovništva. Na stanici su se pušile četiri lokomotive iza kojih je stao po dugi niz otvorenih vagona. Obližnja su brda odjekivala od pucnjave, sad žešće sad polaganije. Izdato je naređenje od zapovjedništva da će u roku od nekoliko sati vojska napustiti grad Konjic i zauzeti nove položaje gore sjeverno u Bradini kojih dvadeset kilometara daljine. Na stanici nered i panika. Čula se psovka, plač, objašnjavanje. Redari su galamili, da se uvede bar neki red prigodom ukrcavanja u vagone. Ništa nije pomagalo. Uskakalo se u vagone, kako je ko znao: zaskakalo se, guralo uz neopisivu galamu. Jedni su pružali ruku i uvlačili znance i prijatelje, drugi su se suzrim očima opraštali od onih koji će ostati. Čulo se dozivanje, lelek i pozdravi. Vojska je nemilosrdno zbijala ljude u kraj vagona praveći sebi i vojničkoj opremi mjesta. Sve se to odvijalo filmskom brzinom.

Lokomotive su teško zasoptale rigajući crni dim i varnice, točkovi od vagona su zaškripili i vlak se otisnuo. Jedan pa drugi, pa treći i četvrti vukući svaki teret živih, žalosnih, zatvorenih i napola izbezumljenih ljudskih bića. Svi su vlakovi bili iskićeni ljudskim glavama da se skoro vagoni nisu ni vidjeli. Sjećam se, da mi je glava bila pritisnuta na nečijem tijelu i virila ispod nečijeg kaputa. Bio sam jednostavno spresovan. Noge raskoračene, a ruke jedna sprijeda, jedna od zada obje zarobljene i splasnute

i zatrnule. Micao sam glavom i molio onoga koji je ležao na nekolicini nas, da se ukloni.

– Prijatelju nemam kuda, ovako je sve redom – glasio je sažaljivi odgovor moga tereta.

Vidio sam na protivnoj strani željezničke pruge cestu prikrivenu rijekom vozila i pješaka. Vlakovi su odmicali vijugavom dolinom. Grad je iza nas ostajao u sutonu i jeki eksplozija raznog oružja. Neizvjesnost, strava i žalost našli su ubrzo mjesta u nama.

Iskricali smo se u Bradini. Bila je noć i vidjela se pogdjekoja pahuljica snijega pri slabom svjetlu lampa koje su držali željezničari u rukama i mahali s njima, s desne strane pristizale prve kolone pješaka i vojnika. Gužva. Nered trka i zabrinutost i prepričavanje o zadnjoj borbi. Konjic je napušten. Sada komunisti po njemu harače, pljačkaju,

* Tekst donosimo u izvorniku.

psuju, ubijaju i zatvaraju svakoga ko je god bio protiv njihovog dolaska i ko nije sa njihovim odborima i tajnim organizacijama saradivao.

Vlakovi su jedan za drugim krcati civila polako napuštali želj. stanicu i uvlačili se u veliki tunel i prosljedili put prema Sarajevu. Cestom su zvrndali vojnički kamioni i ostala vozila i namigivali svjetlom po tankom snježnom pokrivaču na zemlji. Krupne pahuljice snijega su slijetale na zemlju kao site pčele koje se vraćaju u košnicu sa dobre paše. Bijeli pokrivač je debljao, vojska je zauzimala nove položaje, straže sa šljemovima i oružjem penjale su se na šumovitu glavicu da zauzmu dominantne položaje. Noć je odmicala, paljuce snijega strmoglavo su padale jedna po drugoj. Neke su u hitnji i bezbrižno padale na tlo, druge su birkale, da se zaustave ili na kori stabala ili na njihovim granama i tu strpljivo čekale daljnju sudbinu.

Odmah tik do stanice vidjela su se slaba svjetla na prozorima jedne zgrade. Tu je bilo zapovjedništvo hrvatske divizije. Čulo se odkucavanje pisacih mašina, teški bat vojničkog koraka, zvonjenje telefona i oštar i odsječen telefonski razgovor.

Smjestio sam se u jednoj pokrajnjoj sobici s potpukovnikom Ivanom. Noć je bila već dobro poodmakla. Još su se čuli šumovi motora, korak oružane pješadije koja je žurila na Ivan Sedlo, da se spremi za eventualni doček neprijatelja, koji se je te noći pritajio.

Što Vam ovo sve izgleda – upitah potpukovnika.

Nije dobro. Opća je situacija jako pesimistična. Nijemci se žurno povlače na rusku frontu, a također i na zapadu pritisnuti jako naoružanim divizijama Amerikanaca i Engleza. Naša sudbina će biti zapečaćena, ali se mi moramo boriti do zadnjega. Komunisti će preplaviti dragu Hrvatsku. Okomit će se na sve što je dobro i sveto. Stojimo pred užasnim događajima, pa bolje je i poginuti nego nešto takvo dočekati – dovrši zamišljeno potpukovnik.

Da, tako je – nastavih ja – Ko će zapadnim silama dokazati, da smo mi na pravom putu i da smo im baš mi pravi prijatelji. Mi se nismo vezali uz Hitlera zato što možda volimo njega i njegov nacionalsocijalizam. Isto ga toliko volimo koliko i komunizam. Ali jedino je on pogledao na Hrvate i zajamčio nam kakovu takovu samostalnost. Mi bi još više voljeli, da smo rame uz rame Engleza i Amerikanaca. Kad se daju parole za mir u kojemu će svaki narod odlučivati o svojoj sudbini, zašto da se mi brišemo s te nove eventualne poslijeratne karte? Zašto baš mi, koji smo jedna prava nacija sa svojom kulturnom istorijom i jezikom? Zašto baš mi, koji smo imali nekada svoju slavnu hrvatsku državnost, koja je bila nekad najjača sila na Balkanu? Mi koji smo imali kraljeve i svoju vlastitu dinastiju? Mi koji smo svojim junačkim prsima branili prodor Turaka u Centralnu Europu? Zapadne sile

nam prebacuju, zašto smo se vezali uz Hitlera. Kada nam nitko drugi ne pomaže, niti nas prima kao jedan narod, onda smo se morali vezati bilo za koga ne bi li se kako god dočepali svoje slobode i svoje države. Već pod konac jedanaestog stoljeća izgubili smo svoju samostalnost i od tada nas je tuđin neprestano tlačio. Sad se pružila prilika i mi smo posegnuli za oružjem. Poznato je da je bivša Jugoslavija nas Hrvate isto tako ugnjetavala, kao da je neka strana sila okupirala našu zemlju. Pisalo je na papiru da su svi narodi jednaki u toj bivšoj Jugoslaviji ali se mi Hrvati nismo baš ništa pitali. Dapače i naši su prvaci ginuli u parlamentu u Beogradu kao Stjepan Radić i ostali.

Isto tako možemo i mi prebaciti zapadnim silama što oni nama prebacuju. Zašto su ovi sklapali savez sa Staljinom? Zar je ruski komunizam išta bolji od nacionalsocijalizma? Kad oni drže, da je to njima moralno zašto nama to prebacuju? Eto zapamti, ovaj rat će jedino koristiti Rusiji i komunizmu. Koja korist tući glavu jedinom neprijatelju, a drugog jačeg i mnogo goreg pomagati? Zašto zapadne sile, sada kad je Njemačka pred rasulom, ne nađu ljudi u njoj, koji su protiv Hitlera, pa proklamiraju jednu eventualnu demokratsku Njemačku i s njom kao takvom udare protiv komunističke Rusije? Jedino tako bi se pojavili okviri bolje budućnosti i za same zapadne saveznike i ostale narode Europe kao i za čitav svijet, pogotovu kad se govori, da bi Nijemci to jedva dočekali. – Dvrših ja nervozno šetajući po sobi...

Uza sve oto što zapadna diplomacija ima najbolju tradiciju i iskustvo izgleda, da je ovaj put potpuno podbacila. Oni makar su kulturni, makar visoko naobraženi bili, ne znaju uopće što je komunizam, niti će znati, osim ako bi ga iskusili na vlastitoj grbači? Oni potpomažu partizane kod nas, bacaju im hranu, odijelo i oružje iz zraka i ujedno tuku nas bijednike, koji se borimo protiv najvećeg neprijatelja čovječanstva – komunizma i da spasimo svoj goli život. Bože, Bože! – uzdahnu sa nekom rezignacijom moj supatnik.

Ujutro sam se probudio kad je već sunce povirilo iza kitinom okićenih planina. Snijeg je bio do koljena. Jutro je bilo vedro i tiho, sunce je obasjavalo bijele šumovite planine, kroz bijelu kao mlijeko maglu, koja se je noćas isparila iz draga i dolina. Stabla su bukova izgledala ukočena i pognuta i kao da mole pod teretom snijega. Pokadkada bi se sloj snijega otisnuo sa grana stabala, kao da bi nešto zadimilo a grane bi zadržale, smiješile se riješivši se tereta. Zatim bi se smirile i sažaljevale susjedkinje koje su još kunjale pod teretom snijega.

Pred samom Bradinom stršile su dvije glavice jedna pored drugom. Izgledale su kao dvije ćelave glave sa nešto pramenja kose na vrhu. Tu su se ukopale naše straže. Iznad Bradine se prostirao dugi vijenac Ivan Planine prekriven bukovom šumom koja je na sebi držala noćni snijeg.

U zgradi zapovjedništva bilo je užurbano. Vojnici su nosili materijal na stanicu i tovarili ga u još jedini vlak čija se je lokomotiva pušila na stanici. Najedamput očulo se pucanj tr... tr... tak... tak... Dum... osuše metci iz strojnica i bacača. Skrivao se kako je ko znao. Naši su bacači i strojnice uzvraćali sa Ivan Sedla preko nas. Vlak je bio malko zaklonjen jednom blagom snježnom padinom. Ubrzo je stenjući lagano ulazio u tunnel koji vodi kroz Ivan Planinu noseći na sebi zapovjednika i ostalo osoblje i materijal IX. hrvatske divizije. Nakon desetak minuta vožnje našli smo se na sjevernoj strani planine. Ovamo je još sloboda. Za ledima gore visoko na vijencu Ivan planine ustaljuje se front u dužini od oko sedam do osam kilometara dužine...

Na večer je počela strahovita bitka koja se je protegla cijelu noć. Ivan planina je u noći izgledala kao kad sunce na zapadu tone za horizont u krvavom oblaku. Nebrojene su se rakete naše i neprijateljske izvijale visoko u snježnu noć i opet se u parabolici vraćale na rub planine. Teško oružje je tutnjalo isprepletano sitnijim glasovima strojnica i pušaka. Slijedio je juriš komunistički: jedan, drugi, treći. Ispred naše linije bila je čistina. Iz bunkera koji su se nizali cik cak, stršila je cijev do cijevi. Sve je to rigalo vatrom. Granate od neprijateljskih topova zaplćale su se o guste grane stoljetnih bukava koje su eksplodirale povrh nas guleći koku sa stabala i odvaljujući snjegave grane od debla. Više se nisu mogli razaznavati pojedini pucnji oružja. Svi su se glasovi slili u jedan kao kad šumi strahovito rijeka. Izjutra je snijeg ispred naših bunkera osvanuo: zbijen, ugazan, uprljan blatnom obucom, crven i poštrapan krvlju.

Neprijatelj se povukao do izpod Bradine i tamo valjda brojio decimirane odrede svojih bombaša, koje je noćas komesar nemilosrdno gonio, da živi skaču na bunkere.

Nebo je opet bilo prikrito debelim snježnim oblacima iz kojih je od vremena do vremena ispadala po gdjevoja pahuljica snijega. Kamioni su se teškom mukom uspinjali uz planinske serpentine, a njihovi točkovi uvezani lancima teško su se borili sa nametima snijega. Istovarala se municija i suha hrana. Nosači vojničkih kazana umorno zadihani, dva po dva, spuštali su kraj bunkera kazane iz koji se pušila para od čorbe. Otklonivši kolce na čemu su ih nosili, sjedali bi odmah u snijeg i zapalili po cigaretu. Bolničari sa feltrugama su pristizali s raznih strana kroz bukovu šumu i spuštali ranjenike kraj bolničkih vozila. Bilo je dosta ranjenika koji su brižno utovarani u kamione koji su se zatim oprezno spuštali niz planinu i produžili za bolnicu u Sarajevo.

Toga dana nije bilo borbe sve do na večer. Na večer se ponovio isti prizor, ali još strašniji i jezovitiji. Svjetlucanje raketa, pucnjava, tutnjava, grmljavina bez predaha...

Na podnožju Ivan Planine sa sjeverne strane bila je vojna ambulanta. Tu bi se na čas kamioni zaustavljali, a liječnici i bolničari pružali su prvu pomoć ranjenicima. Tu je bio i vojni svećenik, velečasni o. Dane. On je brižno, nježno i tugaljivo ispovijedao i dijelio sv. pričest i sv. ulje ranjenicima. Vidio sam jednog ranjenika koji je bio krupan i snažan, mlad, jak i zdrav kao drijen. Sad je ležao na nosiljci umotan u zavoje kao dijete u povoje. Nesretno oružje prebilo mu je obje ruke i zadalo teške rane po stomaku. Još je mogao govoriti:

– Je li ti žao umrijeti? – pitao ga je svećenik.

– Nije mi žao umrijeti. Umirem za vjeru i domovinu. Nije ništa skupo doli moj suludi život za ta dva ideala, koje svaki imalo pametan čovjek visoko cijeni. Žao mi je ako propane Hrvatska. Žao mi je što se još ne mogu boriti protiv ovih bezbožnika. Ja im zla ne želim, ali imam pravo i treba da branim vjeru i domovinu.

Krupne kapi suza su se skotrljale niz mlado i okrvavljeno lice, koje je već pomalo padalo u agoniju.

– Eto velečasni, on je progovorio na usta čitave naše vojske. Ali koja korist? Ko nas čuje, ko li nas razumi? Naš neprijatelj se veliča na zapadu. Oni će dobivati pomoć, a mi ćemo polako ginuti i zamirati. Na koncu će preuzeti vlast partizani, te ono što bude ostalo na životu ubijati i mrcvariti, jer je njihovo evanđelje: mrzi i tuci klasnog neprijatelja...

– Sad nam je ostao jedini saveznik svemogućći Bog i više nitko. Ali smo ipak ponosni što je naša borba sveta i pravedna. Makar to niko na svijetu ne znao i ne cijenio mi se ipak borimo za najviše i prave ideale čitavog čovječanstva. To će jednom uvidjeti i oni koji tako zdušno i brižljivo potpomažu našeg neprijatelja. Uvidjet će, ali će biti kasno i prekasno. To je komunizam koji ne preže ni pred čim da dostigne svoje ciljeve. Mi ćemo nastaviti borbu ne mrzeći ljude, jer ih ne smijemo mrziti, nego ćemo se boriti protiv pogubnih ideja koje oni zastupaju. Istina,

bilo je i kod nas i u našoj borbi, što bi se moglo nazvati nečovječnim i grešnim, a osobito u početku rata kad je bio krvavi okršaj sa četnicima. Bilo je toga što nije bilo ni ljudsko ni kršćansko, ali isto tako je bilo i sa njihove strane. Strasti se razjarile na obje strane. Ali srećom nije tako dugo trajalo. Čim se je uvela zakonitost i poštivanje svačijeg prava, prešlo se na humanitarnu borbu.

– Jest velečasni. Tako je. Žali Bože što će to partizani iskoristiti i nas ocrniti na zapadu, veleći da smo mi krivci svih zala, a ostali da su samo anđeli koji su sklopljenih ruku čekali kad ćemo ih preklati. Oni će ovo iskoristiti dok stupe na vlast, a onda svojim crvenim mačem krojiti pravdu. Tito obećava zapadu bolju demokraciju nego je kod njih. Njemu Čerčil vjeruje. Obećava slobodne izbore itd. Upamtite ako ostanete živi. Ništa neće ostati na papiru što je potpisao i ugovorio u sjevernoj Italiji sa našim bivšim banom Subašićem. Čerčil njemu vjeruje, jer misli da kod komunista ima morala... Doći će vrijeme kad će i sami Englezi i Amerikanci uvidjeti svoju historijsku grešku i koštati će ih preskupo, dok je isprave... Nastavljamo borbu za svoju Hrvatsku, barem će nas nekad naši potomci slaviti i Bog će dati da iz ove naše pravedne krvi

bar nekad sine žuđena sloboda...

Uputio sam se po zamrznutom i zbijenom snigu prema položaju. Sretoh dvojicu oružanih vojnika kako sprovode jednog seljaka. Bijedan i izgledno s otrcanim dronjcima na sebi. Momci mirno pozdraviše a ja ih upita:

– Kamo idete?

– Ovaj se jutros rano predao našim vojnicima pa nas je poručnik poslao da ga sprovedemo u komandu.

Pogledah ga bolje i prepoznadoh. To je bio moj komšija Andrija iz mog sela iz okoline Širokog Brijega.

– Poznaješ li me Andrija – upitah ga.

– Ne poznam gosp. kapetane – odgovori čovjek tu-galjivo.

– Ja sam taj i taj – rekoh.

Obradovao se i stisnu mi ruku sa osmijehom na licu.

– Pođimo u ambulantu, da se malo popričamo.

Momci poslušno pođoše...

– Gosp. kapetane – počeo je Andrija, – ima nas dosta seljaka i vaših komšija i mnogo iz drugih sela ovdje u partizanima. Silom su nas mobilizirali. Moraš ići ili metak u glavu. Ne samo to, ako nećeš, pobi onda žene i djecu, Bože sačuvaj. I nas jadrnike stavljaju u prve redove prigodom juriša. Više se ne može izdržati. Komesar čeka pozadi, jesi li uzmakao metak u glavu. Bog dade, kad smo noćas odstupali nazad, našao sam jednu šuplju staru bukvu i tu se sakrio do jutros i tako se našoj patroli predao.

– Slušajte momci, možete ga odvesti na komandu, samo da se sasluša radi informacija a zatim ga dovesti k meni, ja za nj garantiram. To je jedan dobar i poštenu čovjek!

– U redu – odgovoriše sprovednici.

Pozvao sam i velečasnog. Andrija je bio obasipan kišom pitanja.

– Bio sam na Širokom Brijegu kad su se najžešće borbe vodile – odpoče Andrija. – Bila je to strahovito paklena bitka. Naša vojska držala je položaj oko samostana i gimnazije. Uslijedio je pad kroz nekoliko dana. Krio sam se po selima, da me partizani ne bi ubili. Nastala je strahovita pljačka. Partizanska je vojska otimala sve gdje je što našla: životne namirnice, odijela i eto sve. Punili su se zatvori, streljalo se, ispitivalo i eto ja vam to ne znam opisati. Što je najgore pobili su do jednog svećenika, koga su god našli živa u samostanu. Bilo ih je oko dvadeset i pet, nijedan jedini nije na životu. Za vrijeme borbe oni su se jadrnici sakrili u podrumu samostana od pusta straha i pucnjave. S njima su bili i neki od mojih komšija, koji su mi sve potanko ispričali. Kad je pao Široki Brijeg, navalili su kao gladni lešinari. Sve su iz samostana digli i odnijeli, popalili knjige i spise. Naše jadne fratre strpali u jednu sobu. Zatim su ih oficiri jednog po jednog zvali tobože na ispit, ali se ni jedan nije vratio. Vodili su ih u noći do jednog velikog bunkera koji je bio iskopan u zemlji kao sklonište od aviona. Taj je bunker odmah pred samostanom. Tamo su ih streljali i bacali na jednu gomilu, onda zalili benzinom pa zapalili. Četiri do pet fratara tako je ubijeno u Most. Gracu. U Mostaru čini mi se sedam. Ove su mučili i pobacali u Neretvu. Biskup je ostao još živ kad smo mi prolazili kroz Mostar.

Bože sačuvaj – nastavio je Andrija. – Narod se preplašio, strah unišao u kosti. Pobiše, pozatvaraše, digoše sve od hrane i odijela. Silom gone u vojsku. Eto ja ne znam to opisati. Na Š. Brijegu uporno pričaju i uvjeravaju narod da su fratri pucali i borili se pa zato da su ih pobili. Međutim, to je gola laž, jer ima stotine i hiljade svjedoka koji znaju i koji su vidjeli da niti jedan svećenik nije uzeo pušku a kamoli da se je borio, ali ko smije reći istinu ili ih uzeti u obranu, odmah je glava dolje...

Takva je potrajala borba još skoro mjesec dana. Ivan

sedlo je bilo utvrđeno i partizani ga nijesu mogli zauzeti makar da su ljudstvo i jadne nazovi dobrovoljce stavljali u prve redove, da jurišaju na utvrđene bunkere.

Nalazimo se na Ilidži na odmoru i na parenju odijela, jer je bilo u svakog vojnika i časnika bezbroj ušiju. Vraćamo se s Ilidže u Hadžiće. Druge su jedinice nas zamijenile na Ivan Planini i na Rudnom Brdu prema Bjelašnici. U Hadžićima smo bili više na odmoru nego u borbi. Ponekad bi došlo do okršaja između naših izvidnica na Ormanju prema Lepenici.

Vijesti nepovoljne stižu. Nijemci se povlače na cijelom Ruskom frontu kao i na zapadnom frontu. Dolazi naređenje da se hitno moramo povući i stići do Save, jer bi mogli upasti u klopku neprijatelja koji je forsirao sremski front u pravcu prema Zagrebu.

Bio je to početak aprila kad su snjegovi okopnili i nastalo toplije vrijeme. Bilo je u Hadžićima veoma živo. Spremali smo se na povlačenje. Topovi i komora uz pratnju krenuli su jednog popodneva cestom Blažuj – Kiseljak. Pješadija je štitila bokove i pripucavajući osiguravala put do Kiseljaka.

Bila je zora. Oštar zrak parao je uši, a zadnje su zvijezde blijedile na horizontu. Sunce nas je zateklo u Kiseljačkom Polju. Neprekidne kolone kamiona i drugih vozila koje su stizale iz Sarajeva pridružilo se našim jedinicama.

Već su naše jedinice stigle do Brestovskog.

Bilo je oko osam sati izjutra. Pojavi se nekoliko lovaca u zraku i počeše redom napadati sve što je živo na tom polju. Zujalo, grmilo, pucalo iz zemlje i neba, dok se opet pred večer sve utišalo. Zalaznice su štitile naglo napredovanje partizana, a mi smo žarko marširali prema Zenici.

Moja divizija dobila je zadatak da štiti desnu obalu rijeke Bosne od Vranduka do Žepča. Bilo je sunce na zapadu, a mi smo umorni i zadihani izbili pod Seletvu planinu. Karta (se) proučavala, kuriri slali i davalo se naređenje da u suton udarimo na selo Orašac, jer da tamo ima jedna grupa partizana koju treba razbiti.

Već se nebo pozvjezdalo, a strojnice su štekćale rubom Seletve. Čuli se glasovi, dozivanje i pucanj bacača. Partizani se povukoše, a mi krenusmo niz bukovu šumu u tri kolone prema Nemiljoj. Glavnom cestom koja vodi u Žepče kretala se nepregledna kolona kamiona, kola, konja, vojnika i civila.

Već se rasvitalo. Vidio sam mokro rascvjetanu šljivu kraj puta. Dakle rosno maglovito jutro ranog proljeća.

Kroz maglu su odjekivali pucnjevi raznog oružja. Dolazili su kroz dugu i vijugavu dolinu punu magle. Rekoše da je to bitka u Žepču. Mi smo onako nenaspavani, gladni i pokisli, žurili da oslobodimo Žepče kao prolaz mnogim kolonama koje su se kretale iza nas. ✍

DUŽNOST SJEĆANJA NA NEVINE

► Piše: fra Goran Azinović

Na jednom mjestu u svojim *Is-povijestima* Augustin govori daa je pamćenje čovjekovo svetište. Naše vrijeme obilježeno je poteškoćama s pamćenjem ili sjećanjem. To znači da svaki govor o čovjeku nužno uključuje i njegovo pamćenje koje ga čini čovjekom, ako on jest čovjek, a ne netko drugi. Pamćenje bitno određuje čovjekov identitet. Nedostatak sućuti proizvodi nedostatak sjećanja, a nedostatak sjećanja rađa nedostatkom ljudskosti. »Mi živimo sve više u vremenu kulturalne amnezije«, veli J. B. Metz. Posvuda se primjećuje da čovjek postaje zaboravan i da je njegovo sjećanje sve više selektivno. Postmoderni čovjek trpi od necjelovitosti svoga sjećanja. A to i jest svrha komunističke ideologije: izbrišati sjećanje, učiniti sjećanje necjelovitim, zaboraviti spomen na nevino stradale. Komunistička ideologija i dandanas želi da narod napusti sjeća-

nje na sve one nevino stradale. Žele da se žrtve prepuste zaboravu. Želi se kazati da ne postoje žrtve, nego samo politički protivnici koji su stradali zaslužno. Komunizam je opasniji kada nije na vlasti. Tada djeluje iz sjene, iz mraka, i koristi još više sredstava kojima promiče svoju ideologiju. Srž je te ideologije djelovati razorno, ali bez ikakve odgovornosti. Komunizam se bori protiv svakog sjećanja na one žrtve koje je ta ideologija krvnički ubila.

Živimo u svijetu koji ne ispunjava samo dobrota, radost i ljubav. Naprotiv, našim se svijetom širi i zadah tame, patnje, zla i smrti. Možemo se iznova pitati o podrijetlu zla i, u konačnici, možemo sami sebi postaviti pitanje jesmo li mi donijeli zlo i nastanili ga u svijetu! Malo tko od nas oplemenjuje svijet dobrotom i ljubavlju, rijetki ga učine boljim i sretnijim za druge naraštaje. Mnogi

iza sebe nisu ostavili bolji svijet. Smrt nedužnih i patnja nevinih iznova priziva svijest o neuspjehu ne samo jednoga naraštaja nego poglavito jedne cijele uljudbe. Komunizam je pokazao da je sposoban učiniti zlo u nevidenim razmjerima. Ideologija komunizma raščovječila je čovjeka! Još su uvijek svježja sjećanja na ono što je Willi Oelmüller nazvao *industrijskim umorstvom u logorima*, a to su komunistički zločini.

Prošlo stoljeće nije samo na području fizike iznjedrilo teoriju relativnosti, nego je poglavito teorija relativnosti zahvatila sve pore ljudskoga duha, pa čak i najizvrsnije karakteristike kao što su ćudoređe i savjest. Krv nedužnih i krik nevinih obuhvaćeni su jednim pojmom – komunizam. Ćudoređe je potonulo u bezdan, savjest je ugušena u čovjekovu srcu, a pamćenje na nevine izgnano iz vrta odgovornosti i dužnosti. Ako je istina da u našem sjećanju na patnje i stradanja nedužnih postoji dužnost sjećanja, onda se ne možemo skriti pred onom odgovornošću koja apelira na našu ljudskost kako nikada ne bismo smjeli dopustiti da se ponove takva zla i nasilja prema ljudskim bićima. »Dolazi glas s druge obale«, govorio je Alain Finkelkraut misleći pritom na komunističke zločine koji nam se obraćaju i koji zahtijevaju naš odgovor i da te događaje nikada ne bismo smjeli uzimati u instrumentalnom smislu, nego nas oni pozivaju da ne zaboravimo nevino stradale.

U svijetu umornu od sućuti ipak je s druge obale do nas dopirao glas. Nezaustavljivo. O strahotama se šuttjelo i nastojalo zatrti svaki trag na

njihovo postojanje. Nijedna ideologija ne voli spomene i ne daje pravo glasa svojim žrtvama. Ideologija želi ljude uvući u potpunu šutnju koja bi urodila zaboravom. Još su stari Latini govorili da onaj *tko šuti, čini se da odobrava!* Ideologije su sredstva, opijati da se zarobi um, desubjektivizira pojedinca, uvede u pogubni zaborav i okoristi se time. Njih se uvijek kroz svu povijest guralo u zaborav i nepostojanje. Ista ta povijest toliko je puta dovela do konačne istine i spoznaje strahota počinjenih zala, nasilja nad nevinim žrtvama ideologije.

Pa ipak je prostor naše ljudske,

kršćanske memorije bio spomenom čuvanja na pobijene ljude. Kršćanstvo živi od spomena na patnju, očitovano u euharistiji – ljubavi koja jedina može obuhvatiti sva sjećanja, molitve, zahvalnost, traženja i pitanja, nezadovoljstva i lutanja, sigurnost uporišta i zahtjevnost životnoga hoda. Naše polazište u kršćanstvu uvijek je čitano u hermeneutičkom ključu događaja Isusa Krista. Kršćansko pisanje i stalno držanje budnim spomena na ubijene i nestale više je od spomena i sjećanja. Drugim riječima rečeno, život i djelovanje, pisanje i govorenje postaje prostorom i

glasom onih koji to nisu sami mogli učiniti jer im je oduzet svaki glas i mogućnost govorenja. Tako se pokazuje da je ljudska memorija ona kroz koju se stupa u odnos s onima koji su izočni. Biti svjedokom sjećanja znači odabrati život, istrgnuti zaboravu ono što je dragocjeno i Božje. Koliko nam se god činilo da je humanistička kultura jamstvo čovječnosti, ona može olakšati mlitavost i niskost gušeći grižnju savjesti pod perinom lijepih argumenata. Zato je vjera u Krista jedini prostor one punine humanuma gdje se čuva spomen na čovjeka.

Svećenik Nouwen opisuje dva oblika naspram patnje. Jedan je *služba prisutnosti*, a drugi je *služba odsutnosti*. Služba prisutnosti znači biti s drugim, ući u njegovu slabost, slušati ga s dovoljno srca. Kršćani su pozvani biti *prisutni*, a ne *odsutni*. Svijet je ispunjen ljudima koji su i odviše *odsutni* naspram patnje i trpljenja, a svijetu su potrebni ljudi koji će biti *prisutni* u trpljenjima svih onih koji su nevino stradali. Kršćani moraju biti *ljudi sućuti* jer iskazivanjem sućuti možemo ukazati milosrdno i sućutno *Božje lice* u kojem se mogu ogledati sva lica onih koji su nevino stradali u vrtlogu tmine i zloće. Mi moramo Boga otkriti kao *prisutnoga u* trpljenjima svih onih koji su nevino stradali od komunističkih zločina. Najbolja borba protiv komunističke ideologije sjećanje je na nevino stradale. Najbolja borba protiv komunističke ideologije obilježavanje je svih grobišta žrtava komunističkih likvidacija. Najbolja borba protiv komunističke ideologije otkrivanje je svih skrivenih i dobro čuvanih stratišta gdje se nalaze žrtve te okrutne ideologije. Samo sjećanjem možemo pobijediti zlo komunističke ideologije jer sjećanje nas poziva na otkrivanje konačne istine o toj okrutnoj ideologiji, ali ponajviše na otkrivanje spomena na sve nevino stradale. ✍

Zbog svojih uvjerenja biva uhićen i osuđen na tamnicu

NEPRIJATELJI PADAJU U SJENU, A MUČENICI SE UZDIŽU NA OLTAR

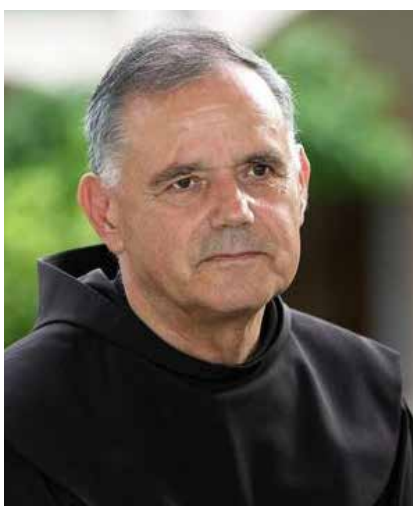
Slomom jugokomunizma nastojao je istražiti što je bilo s pobijenim hercegovačkim franjevcima

► Razgovarala: **Anita Martinac**

Povijest hrvatskoga naroda obilježena je mnogim mučenicima koji su dali svoje živote iz ljubavi prema vjeri i svome narodu. Takvi nas uzori obvezuju na nezaborav i sjećanje. Nemar, prešućivanje i iskrivljivanje istine zločini su današnjice dok su oni koji se zauzimaju za istinu s osjećajem odgovornosti spremni i na osobnu žrtvu. Na žalost, bivaju uhićivani, proganjani ili ograničavani u svome djelovanju. No, oni idu dalje.

U novijoj povijesti osjećaj odgovornosti i spremnosti na žrtvu krasila je fra Jozu Zovku, negdašnjeg župnika u Međugorju. Ponizna i otvorena srcem, poput svih apostola mira i ljubavi, nije pokleknuo pred jugokomunističkim progonima ostajući svjetlo nade. U ovom razgovoru s njim želimo progovoriti o jednoj važnoj temi za koju se i te kako osobno zalagao. Riječ je o pobijenim hercegovačkim franjevcima i toj, na žalost, i danas prešućivanoj istini o hrvatskome narodu, ali i o mnogim drugim sličnim sudbinama.

Za vrijeme totalitarnoga jugokomunističkoga režima vlasti su Vas uhitile i 1981. osudile na tri godine tamnice proglašivši Vas rušiteljem države Jugoslavije. Ciljeli taj namješteni sudski proces bio je ponižavanje vjere i čovjekova dostojanstva, gaženje osnovnih ljudskih prava. Svjesno ste izložili život za vjeru i puk. Jeste li u tim

teškim trenucima provedenima u tamnici razmišljali o hercegovačkim fratrima koje su jugokomunisti progonili, uhićivali, mučili i ubijali na koncu Drugoga svjetskoga rata i poraća?

– Da, 17. kolovoza 1981. uhićen sam u ranu zoru u župnom uredu u Međugorju. Ugurali su me u vozilo i bio sam okružen sa svih strana milicijom i naoružanim vojnicima. Kada su me dovezli do Tromede, izbacili su me iz vozila i ubacili u prtljažnik policijske marice. Nisam mogao vidjeti ništa jer je prtljažnik bio bez prozora s rezervnim gumama koje su letjele

po njemu i udarale me po nogama. Odveden sam u Mostar u sobu 84 gdje je počelo saslušavanje i zlostavljanje. Udbaši su se smjenjivali uvijek s novim optužbama. Nastupali su s bezbrojnim izmišljotinama i podvalama kao sa svojim »provjerenim« istinama. Uvijek bi ih potkrjepljivali lažnim tvrdnjama, pripisivanima pojedinim svećenicima i fratrima koji su im to navodno ispričali. Riječ okrivljenika nije imala nikakvu vrijednost protiv njihovih podvala i laži iz kojih bi konstruirali i krojili optužnicu, a što im je i bila glavna zadaća. Nisam, naime, nikako mogao dokazati, pa ni videozapisom ni tonskim zapisom, kako sam pozdravio pokojnog biskupa Žanića na krizmi 25. srpnja 1981. Uzeo sam namjerno citate dekreta *Christus Dominus II.* vatikanskog sabora o biskupima gdje se ističe njihova služba: biskup učitelj, biskup pastir, biskup svećenik...

Iz toga govora pokušali su iskonstruirati svoj izmišljeni pozdravni govor kako bi mi ga stavili u usta s ciljem da me posvade i sukobe s biskupom. Upravo sam ovih dana, nakon 37 godina, dobio pismo od glavnog svjedoka Branka Pinjuha, koji je

Kad su ga jugokomunisti uhitili, nastojali su mu iskonstruirati optužnicu. Nikakvi dokazi nisu vrijedili. Morao je biti kriv. Pronašli su i lažne svjedoke. Oni se danas kaju zbog svega i otkrivaju sredstva manipulacije i ucjena kojima su bili izvrgnuti.

»morao« svjedočiti protiv mene, u kojem izražava duboko kajanje za sve laži što ih je izgovorio protiv mene te navodi sredstva manipulacije i ucjena kojima su prisiljavali svjedoke da svjedoče u korist Udbe. Govorio je ono što su mu napisali i na taj način iskorištavali su mlade komunističke aktiviste, stavljajući ih u sukob sa savješću.

Takvi sudski procesi bili su primjenjivani na svoj mojoj braći u sudštima bivše države te nijedan nije mogao dokazati svoju nevinost režimu koji sve zna i koji je uvijek u pravu. Istom metodom pokušali su braniti i zataškati zločine počinjene na Širokom Brijegu i na području cijele bivše države.

Kroz čitavo jugokomunističko vrijeme nije se smjelo govoriti o pobijenim svećenicima, plasirane su laži, a povijest je režirana. No, budući da ste djelovali na istom prostoru, koliko ste mogli imati saznanja i dolazili do informacija i dokaza o zločinima koje su počinile jugokomunističke vlasti u Drugome svjetskome ratu i poraću?

– Nije se smjelo govoriti, ali ni smo ni šutjeli. Da smo mi mladi fratri i svećenici šutjeli, kamenje bi progovorilo. Mi smo tada bez straha i s ponosom govorili mladima na vjeronauku o junačkom držanju naših fratara na Širokom Brijegu i diljem bivše države.

Kad je fra Rufin Šilić 1970. sa svojim definatorijem pozvao Provinciju da hodočastimo na grob naših mučenika na Širokom Brijegu, čitava se zajednica životno uzgibala. Svi fratri organizirali su hodočašća s pukom. Nakon što smo prenijeli ostatke naših mučenika iz ratnog skloni-

Proslava velike Gospe na Širokom Brijegu 1983.

šta u samostansku crkvu na Širokom Brijegu, narod je odahnuo. Počeli smo propovijedati i nadahnjivati vjernike da budu ponosni i zahvalni Bogu za takve i tolike velikane vjere i Crkve. Pokret u Crkvi nadahnjivao je Hrvatsko proljeće kada nastaje nova sjeća velikana u društvu i Crkvi.

Istina o pobijenim hercegovačkim franjevcima uvijek je živjela među pukom Božjim. Bilo je časno tih teških godina pripadati svojoj Crkvi. Nicala su nova redovnička i svećenička zvanja, Crkva je bila živa.

Strah ima svoju snagu i učinke, ali je transfuzija duhovnog i domoljubnog života i oduševljenja bila važna i učinkovita. Nastali progoni samo su nahranili Crkvu i hrvatski narod novim zanosom da vratimo dug domovini i Crkvi. Nova svećenička i redovnička zvanja, novi pokreti u evangelizaciji Crkve, novi žar i zanos nadjačali su buku i propagandu režima. Režim je strepio od organiziranih hodočašća i sabora Crkve. Uvijek su

okvalificirani kao neprijateljski. Čast je i ponos bilo biti svećenik i fratar onoga vremena. Nitko nije vjerovao lažima objavljenima u udžbenicima i glasilima bezbožnoga režima. Narod Božji vjerovao je svojoj Crkvi i njezinim pastirima.

Organizirali ste simpozij o pobijenim hercegovačkim franjevcima 1993. te pozvali na taj skup preživjele đake i profesore glasovite Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu. Možete li nam reći nešto više o toj namisli, nastavku svih dotadašnjih i kasnijih franjevačkih sličnih namisli koje su se konačno razvile u službeni oblik, u Vicepostulaturu postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«?

– To je bila moja životna želja. Sabrati zajedno sve koje su učili i odgajali naši vrli fratri kao profesori. Kako sam rođen u širokobriškoj župi, stalno su se prenosile s koljena na koljeno zgrade iz života i rada

naših profesora kao i dušobrižnika toga vremena. Oni su načinili svojim životom i radom u narodu nerazoriv spomenik. Uzalud su ga desetljećima rušili bezbožni jugokomunisti, nisu uspjeli. Svoje mlade svećeničke godine proveo sam sa svjedocima naših ubijenih i progonjenih fratara, s fra Jankom Bubalom, priznatim pjesnikom, esejistom i mistikom, s fra Stankom Vasiljem, glazbenikom i zapaženim intelektualcem, s fra Ratimirom Kordićem, mudrim i jednostavnim pripovjedačem. Živjeti godinama s ovakvim fratrima, koji imaju predznak mudraca, svjedoka, čuvara predaje i minulih događaja, bila je povlastica. Oni su me nekako nadahnuli i pripremili za simpozije koji su se održavali u Zagrebu i na Širokom Brijegu. Uvijek sam tragao za svjedocima – kako za širokobriježkim đacima tako i za jugokomunističkim ubojicama naše braće.

Dragocjeno je bilo čuti od dr. Prlića iz Splita: »Ja sam kolega iz razreda fra Viktora Kosira. On je bio izuzetno nadaren – pravi odlikaš. On je bio anima candida! Tko može zaboraviti sjećanje na fra Marka Barbarića kojeg su u pokrivaču snili s kata i bacili kao osamdesetogodišnjaka u vatru. Dok bi šetao samostanskim vrtom, ptice bi dolijetale i stajale na njegovim rukama kao na telefonskim žicama. Meni su bili cvjetići sv. Franje realnost. Ja sam ih kao đak gledao svojim očima.« Tako su se redala svjedočanstva đaka koje je rat omeo u njihovu rastu i odgoju u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu.

Osobno sam sudjelovao u ekshumaciji i prijenosu ostataka naših mučenika u novi grob u našoj bazilici na Širokom Brijegu. Sve je to bila priprema da se počne ozbiljno skupljati građa i oteti zaboravu događaje koji

ne smiju nestati.

Sv. Ivan Pavao II. na svom je noćnom ormariću držao papirić s molitvom i kratkim životopisima naših mučenika. Kad je jednoga dana tajnik, današnji kardinal, Stanisław Dziwisz uzeo knjige, a s njima i papirić s molitvom, rekao mu je: »Vrati mi molitvu širokobrižskim mučenicima!«

Nije poznato u svijetu da je na manjem prostoru pobijen ovo-lik broj svećenika, napravljen kulturocid i genocid nad jednim narodom, a da još uvijek izostaje osuda krivaca, kao i njihova isprika. Postupak mučeništva dug je proces, ali mislite li da bi njegovim okončanjem, uz zadovoljštinu spokoja žrtvama, bila bar ublažena teška rana koja je nanijeta Hercegovačkoj provinciji i hrvatskom puku?

– Postupak kanonizacije mučenika nije ni dug ni težak. Dvanaestorica braće na Širokom Brijegu ubijeni su »in odium fidei«, tj. iz duboke mržnje prema vjeri. Mogli su se skloniti, a nisu htjeli. Mogli su se predati, a nisu htjeli. Mogli su popustiti strahu, a nisu. Tu je sve jasno. Svjedočenje ondašnjih biskupa u Mostaru i Zagrebu dovoljna su građa za kanonizaciju.

Morali bismo početi s onim što nitko nikad nije osporavao, pa čak ni ubojice. BI. Bulešić je kao pojedinac uzdignut na čast oltara, a ne svi mučenici Istre. Mučenici su naš blagoslov i naša najveća diploma pred Crkvom i narodom. Mučenici nisu rana, nego dar Provinciji. Našim zatiračima oni su oganj na tjemenu, mora u snu i sjena koja ih pokriva. Neprijatelji padaju u nju, a mučenici se uzdižu na oltar. Mladi vide i nala-

ze u njima svoje ideale, mole im se i časte ih kao svoje svetce i velikane, a neprijatelji u tom činu vide trage svoga nečovještva. Još uvijek BiH čuva ljubomorno Titove ulice, Titove trgove, Titove škole i uglavnom Titov duh. U takvim okolnostima i takav duh ne može realno prosuditi jugokomunističko partizanske zločine. Čekamo i molimo se za bolja vremena.

Prošle godine proslavili ste zlatnu misu na otoku Badiji. Poznato je kako su s njega 1950. jugokomunističke vlasti protjerale franjevce bez milosti, samostan opustošile i pretvorili ga u vojno odmaralište. Tek je padom jugokomunizma u vrlo ruševnom stanju odlukom Vlade Republike Hrvatske vraćen Franjevačkoj provinciji sv. Jeronima u Zadru, a onda ustupljen Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji na korištenje. Preuzeli ste njegovu obnovu i uspostavili Centar duhovne obnove. Možete li nam reći nešto više o tom pothvatu?

– Poznato vam je da sam u samom ratu osnovao udrugu Međunarodno kumstvo djeci Herceg Bosne i Hrvatske, djeci čiji su roditelji ubijeni u ratu. S tom siročadi, djecom ranjena srca radio sam dvije godine na Lopudu u hotelu Lafodia. Dubrovački župan dr. Jure Burić dao mi je otok Jakljan koji sam obnovio i kroz deset godina organizirao sam ljetovanja i duhovne obnove zajedno s fratrima, časnim sestrama i dobročiniteljima. Bilo je to vrlo milosno u svoj našoj nevolji koja nas je snalazila.

Nakon deset godina Hrvatska vlada nije mi više dala Jakljan u koncesiju, nastojali su ga prodati. Ostao sam bez mogućnosti za rad preko praznika. Fra Bernardin Škunca, provincijal Provincije sv. Jeronima, ponudio mi je otok Badiju koji je 2003. vraćen njegovoj Provinciji. Otišao sam s njim i fra Joakimom Gregovim na Badiju i ostao zadivljen ljepotom, a oduševljen poviješću našeg samo-

Bivši đaci Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu iznimno su lijepo svjedočili o svojim bivšim profesorima.

Fra Jozo ih je okupio i pružio im priliku iznijeti istinu na svjetlo dana.

stana i plodnog franjevačkog duha koji govori iz svakog kamena.

Taj hram posvećen Gospi, ta Gospa spašava Korčulu i Hrvatsku od Turaka 1571. Ta škola i gimnazija te mnogi detalji unikati su! Godine 1394. Gradsko vijeće grada Korčule daruje franjevcima Bosne Srebrne uvalu, a zatim cijeli otok. I te godine završiše samostan i nastaniše se braća na pragu Dubrovačke Republike.

Vrlo je burna povijest Badije, a napose tužna dolaskom partizanske crnogorske vojske. Samostan pretvaraju u bolnicu, zatim u tamnicu u kojoj su zatočeni Hrvatske vojske. Kad su izgradili i ustrojili brodogradilište na Korčuli, Ranković ih sve odvodi u nepoznato. Nakon vojske Badijom upravlja Partizan – športska organizacija. Devastirali su otok kojega tada preuzima Korčulansko hotelsko poduzeće. I oni prilagođavaju i prostor i Badiju sebi. Proglašavaju otok Badiju nudističkom plažom. To se provlači do danas. Kad je odselila velika skupina izbjeglica iz Bosne, samostan ponovno ostaje opljačkan, devastiran. Kao takvog ga 2003. dobiva Provincija sv. Jeronima iz Zadra.

Hercegovačka franjevačka provincija preuzima, pak, Badiju 20. kolovoza 2005. Sada je jednim dijelom obnovljena i otvorena za duhovne vježbe, seminare i programe. Ove godine održat će se više od deset turnusa. Na seminare dolaze iz cijeloga svijeta i svih jezika. To su uglavnom simpatizeri i sljedbenici Međugorja.

Pokušalo se i stilskim namještanjem vratiti ugođaj srednjovjekovnog zdanja. Badija je spomenik kulturne baštine nulte kategorije. Slijedi obnova crkve. Poštuju se sve državne institucije propisane zakonom. Izgleda nekima malo sporo, ali sve ide naprijed.

Trenutačno fra Jozo djeluje na otoku Badiji koji je također prošao svoju kalvariju. Preuzimanjem vlasti jugokomunisti su otjerali fratre s njega. Dolaskom slobode, opet je u fratarskim rukama, ali porušen i zapušten. Sada se marno obnavlja.

Otok Badija poznat je i kao mjesto jugokomunističkog odvođenja poznatog glazbenika fra Bernardina Sokola 28. rujna 1944. Nekoliko dana nakon toga njegovo je mrtvo tijelo izbacilo more pod Orebićem. Koliko je danas živa svijest o svemu tomu u puku koji dolazi na Badiju?

– Koliko se puta predstave bivši štitičnici ili školarci Franjevačke gimnazije na Badiji! Profesori su zaista odgojili brojne književnike i slikare, pisce i pjesnike, intelektualce poznate diljem Lijepe Naše.

Najviše se sjećaju glazbenika fra Bernardina. Neustrašivi fratar i Hrvat. Vrhunski glazbenik. Bio je prvi profesor i fratar na meti. Tajna policija došla je u blagovaonicu i prozvali ga. »Trebaš nam«, rekoše razbojnici. Izvedoše ga, a bijaše noć. Prije izlaska kleknuo je pred svoga

poglavara, gvardijana, i zamolio za odrešenje i blagoslov. Odsjegli su mu glavu i u habitu ga bacili u more ispred kapelice Gospe Lurdske. Kad su se partizani nastanili na Badiji, srušili su kapelicu i kamenje baci-

li u more. Do danas ne znamo gdje je pokopan. Gdje je to mitraljesko gnijezdo u Orebiću kraj puta koji vodi u grad? Pokojni ministar obrane države Hrvatske Gojko Šušak s vojskom je pretraživao i kopao, ali uzalud. Svi se zanimaju za fra Bernardinove posmrtno ostatke: i Franjevačka provincija sv. Jeronima, i Općina i Kaštela, njegov rodni grad gdje je uvelike slavljeno i čašćen. Na dan mučeničke smrti svake godine dođe u Orebić veća skupina štovatelja pokojnoga fra Bernardina i spuste u more vijenac ruža svomu pobjedniku. Na Badiji će dobiti brončani spomenik kao mučenik, glazbenik, pedagog i nadasve franjevac.

Govorili ste u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda kao i u Europskom parlamentu zauzimajući se kod moćnih država da se zaustavi rat, pokretač ste brojnih humanitarnih udruga i pothvata, napisali ste više knjiga i teško je pobrojiti koliko ste doprinijeli Crkvi i društvu svojim radom i zalaganjem. Što možete danas savjetovati obiteljima i hrvatskoj domovini u ovim novim teškim vremenima?

– Da, moji nastupi bili su naslonjeni na ugledne i moćne prijatelje u tim velesvjetskim institucijama. Nadam se da ćemo o svemu tome jednom drugom prilikom. ✍

KOMUNISTIČKA MISTIKA*

► Piše: **dr. fra Vendelin Vasilj**

Komunizam je kamen smutnje za današnje čovječanstvo. Jednima je komunizam nada, drugima strašilo. Jedni gledaju u komunizmu sve lijepo i ružičasto, a drugi sve crno i jadno. Jasna je i poznata činjenica, da je komunizam danas u opadanju i propadanju. Komunizam doživljava sve veće neuspjehe u politici, ekonomiji, nauci, socijalnom poretku i na svim poljima ljudske djelatnosti. Mi smo svi svjedoci toga propadanja i neuspjeha, ali ih nitko nije bolje zapazio i razotkrio kao što su istaknuti francuski komunisti André Gide i M. Yvon, nekadašnji najzagrijaniji širitelji komunizma u Evropi. Oni su se najposlije razočarali u komunizmu, uvidjeli su njegovu laž i nemoć da usreći čovječanstvo, a to svoje razočaranje, prije nekoliko godina, iskreno su priznali u svojim djelima, koja su pobudila veliku senzaciju u cijelom svijetu.

Ali uza sve neuspjehe komunizma mi vidimo, da on još i danas imade veliki broj fanatičnih pristaša, koji su za pobjedu svojih načela spremni i žrtve podnositi. Koja je

to privlačiva moć, koja ljude vuče u komunizam, dok on iz dana u dan doživljava sve veće neuspjehe? Ta moć jest komunistička mistika.

Govoriti i pisati o komunističkoj mistici na prvi mah izgleda smiješno. Kako može biti govora o mistici i religioznom karakteru komunizma, kada je poznata činjenica da je komunizam apsolutna negacija svake religije. Ipak komunizam je neka vrsta religije, bolje reći, komunizam je pseudo-religija. Da izbjegnemo svako brkanje pojmova, potrebno je unaprijed istaknuti slijedeće. Ako se riječi religija i mistika uzmu u njihovu pravom značenju, pod kojim se razumjeva odnošaj i duhovna veza stvorenja sa Stvoriteljem ili bilo kakvo štovanje jednog Apsolutnog Bića, onda se ne može govoriti o bilo kakvom religioznom karakteru ili mistici komunizma. Ako se religija i mistika uzmu u njihovu profanom značenju, kojim se izražava posebno psihološko stanje čovjeka, slijepo vjerovanje u jednu tvrdnju ili apsolutna privrženost jednom

* Tekst donosimo u izvorniku.

načelu, onda se može govoriti o religioznom karakteru i mistici komunizma. U tome smislu može se sigurno reći, da je komunizam jedna nova vjera, vjera u materiju izvan koje nema i ne može biti ništa, vjera bez Boga, vjera koja otvoreno niječe Boga. Komunistički prvak Karlo Marks piše svome prijatelju Hardmneu: »Proleterska vjera je bez Boga zato što ona hoće da ponovno ustanovi božanstvo čovjeka.« U povijesti čovječanstva ovo je prvi slučaj da jedna quasi-religija ima za svoj osnovni princip nijekanje svakog vrhunarnog bića.

Istina, komunistička je mržnja prema bilo kojoj pozitivnoj religiji tolika, da im je i sami izraz religija odvratna i da će gotovo svaki komunist odlučno odbiti tvrdnju da je komunizam neka vrst religije iako to u stvari jest. Pseudo-religiozni karakter komunizma jasno je priznao i istakao francuski socijalistički vođa Leon Blum u francuskom parlamentu 4. veljače 1925. kada je rekao: »Kada nam se kaže: "Vi ste jedna crkva", kao što je rekao prije 20 godina Clemenceau Jaures-u, to nas ne vrijeda ni najmanje. Mi smo također internacionalna organizacija i mi smo neka vrst katoličanstva. Mi također težimo za duhovnom vlasti. Mi također pokušavamo stvoriti nešto slično vjeri, ali se naša vjera temelji na ljudskoj pravdi, a ne na božanskoj objavi, a u psihološkim elementima jako je slična crkvenoj vjeri. Mi također pokušavamo stvoriti kod naših pristaša formu pristajanja kakovu i vi tražite od vaših pristaša. Mi također radimo, da socijalizam bude opće pravilo života, koje mora ravnati sve naše misli i sva naša djela. Mi također pokušavamo da stvorimo kod naših pristaša duh odricanja i požrtvornosti. I ako hoćete, reći ću vam, mi također, kao Crkva Katolička ponosimo se da promatramo sve događaje i sve sub specie aeternitatis, to jest, pogledom na vječnost.«

Treba znati, da je socijalizam i komunizam ustvari isto. Oni se razlikuju samo po metodama rada i načinu primjene nauke na život, a nauka im je gotovo ista.

Zanimljiva je činjenica, da komunistička pseudo-religija po vanjskim znakovima slična vjeri s kojom je u najvećoj oprečnosti, naime kršćanskoj vjeri. Ta vanjska sličnost lako se opaža, ako samo spomenemo da i komunizam, kao najotvoreniji bezbožni sistem, ima svoje božanstvo, kojemu mora sve služiti i kojemu se mora sve žrtvovati, a to je ideja proletarijata. Komunizam ima svoje dogme, o kojima pravi komunist ne smije sumnjati, raspravljati niti ih ispitivati, nego ih mora slijepo vjerovati i javno ih ispovijedati pod kaznu izopćenja iz stranke. Tu sudbinu doživio je Trocky i mnoštvo nekada uglednih i uplivnih komunista. Komunističke dogme jesu proizvoljne, naivne i nedokazane tvrdnje komunističkih učitelja, na kojima se osniva njihov tobože »znanstveni socijalizam«. Komunizam ima svoj posebni moral, po kome je sve dozvoljeno, što je dobro za komunističku stranku i proletarijat, a zlo i nedozvoljeno što je protiv stranke i proletarijata. To je jasno priznao francuski

komunist Cachin u parlamentarnoj debati 7. decembra 1924. kada je rekao: »Imadu dvije vrste nasilja. Jedno nasilje, koje služi revoluciji, drugo koje je sprečava. Prvo je nasilje moralno dobro, a drugo je zlo... To je što vi nikada nećete razumjeti«. Komunizam ima i neku vrst objave, a to su principi njihova »znanstvenog socijalizma«, koje su komunistički učitelji Marks, Engels, Lenjin i drugi objavili čovječanstvu. Komunizam ima i svoje proroke, a to su opet njihovi učitelji, koje oni štiju kao svece, osobito, Lenjina, čiji je grob, gdje on leži mumificiran, stjecište proleterskih hodočašća. Komunizam ima i svoje misionare, a to su propagatori komunizma u svijetu. Komunizam ima i svoje »sveto pismo«, a to su spisi komunističkih učitelja, koji se moraju doslovno vjerovati i opsluživati, a ako ih treba tumačiti, to može jedino živući »veliki svećenik« s Kremlja, sada drug Staljin. Komunisti imadu i neku karikaturu sakramenta, kao »crveno krštenje«, »crveni pogreb« itd. koje upotrebljavaju često u protuvjerskoj propagandi. Vjerski simboli komunizma jesu mašine, alat, a u prvom redu srp i čekić. Komunisti često i rado predbacuju katoličkoj Crkvi inkviziciju, koja je radi samog osumnjičenja bez dokaza krivnje, usmrtila hiljade i milijone nevinih ljudi.

Komunizam ima i svoje misterije, koje nitko ne može shvatiti niti dokazati, nego ih moraju slijepo vjerovati. Dva glavna misterija komunizma jesu: 1. Mit o zemaljskom proleterskom raju za koga ne zna nitko gdje, kada i kakav će biti, koji je uvijek bliz, a uvijek ostaje nedostiživ i neostvaren, i ostatak će navijeke jedna pusta, zavodljiva

nada. 2. Mit o mesijanizmu proletarijata, ali ne sadašnjeg stvarnog proletarijata, nego nekog idealnog, umišljenog proletarijata, kojeg niti je kada bilo, niti će biti. Ova dva mita nijesu komunistička originalnost. Davno prije komunističkih proroka nebrojene milenarističke sekte sanjale su o ostvarenju zemaljskoga raja. Milenarističke i mesijanističke ideje židovskog su porijekla i židovski potomak Karlo Marks postao im je fanatični propagator. Čitava Marksova nauka isprepletana je milenarističkim i mesijanističkim idejama i to je jedan od najvećih razloga, da je njegovu nauku s oduševljenjem prihvatio ruski narod, koji je po svojoj naravi sanjarski raspoložen. Da se je u ruskom narodu našlo dosta pristaša Marksove mesijanističke i milenarističke utopije, tome su dosta doprinijele mnogobrojne sekte u Rusiji i gotovo opće uvjerenje ruskoga naroda da je Bog Rusima dodijelio neku posebnu vjersku misiju među svim narodima. Tako su komunistički misteriji obična kopija starih zabluda. Originalno komunističko jest jedino to, što su dotada milenarističke ideje, čisto duhovnog karaktera, komunisti potpuno materijalizirali. Komunistički, »zemaljski raj« nema apsolutno ništa duhovnog, to je čisto zemaljski, materijalni, ekonomski raj.

Komunizam se također pretstavlja kao preporoditelj palog čovječanstva. Primitivno čovječanstvo prema komunističkom mišljenju bilo je idealno komunističko i živjelo je u potpunom zadovoljstvu i sreći, u stanju nevinosti. Ovo sretno stanje bilo je vrlo kratkog vijeka. Napast sebičnosti i želja za bogatstvom ljude je navela da su ustanovili privatno vlasništvo i da su počeli požudno gomilati materijalna dobra za sebe. To je prouzročilo pad čovječanstva, to je ljudski istočni grijeh. O tome Marks kaže u svom glavnome djelu Kapital, str. 364.: »Nagomilavanje materijalnih dobara kod pojedinaca igra po prilici istu ulogu u ekonomiji, kao istočni grijeh u teologiji«. Po ovome smrtnom padu čovječanstvo je izgubilo svoju primitivnu nevinost i sreću. Želja za što većim dobitkom počela je raskidati ljudsko srce i da toj želji udovolje ljudi su se dali na bezdušno iskorišćavanje svoje nejače braće. Odatle su nastale sve socijalne nepravde, koje su dovele do ovoga nepodnosivog stanja u kapitalističkom društvu. Tražeći primitivnu izgublenu nevinost i sreću i nemogavši je radi grijeha privatnoga vlasništva i želje za što većim dobitkom ponovno naći, ljudi su se podali vjerskim iluzijama, koje im pružaju neku prevarljivu utjehu. Nakon dugog i teškog ispaštanja čovječanstva za ovaj istočni grijeh, dolazi komunizam, koji navješta otkupljenje čovječanstva, povratak zemaljskog raja, ljudske nevinosti i sreće, a to će se ostvariti uspostavom novog komunističkog društva i čovjeka. Novo komunističko društvo bilo bi bez klasa i klasne borbe, jer ne bi bilo privatnog vlasništva i drugih nepravda, nego bi vladao razum, pravda i mir. Za komuniste je čovjek po svojoj

naravi sama dobrota a pokvarilo ga je kapitalističko društvo i privatno vlasništvo, koje kada se dokine i zamijeni novim komunističkim društvom i zajedničkim posjedom, ljudi će postati opet dobri, nesebični, pravedni i radljivi.

Kolika je razlika između komunističke mistike i stvarnosti, gdje komunisti dođu na vlast, svakome je jasno. U Rusiji i Španjolskoj komunisti su jasno pokazali, da su novi komunistički ljudi gori od zvijeri, a njihov društveni poredak inkarnacija nerada. Ali uza sve to komunistička mistika ne gubi od svoje snage, jer se javno naučava da su u prvom stadiju komunističke vlasti svi ti neredi i zločina potrební, da se stvori novi komunistički poredak i odgoje novi komunistički ljudi. Kada će taj sretni čas kucnuti, to nitko ne zna. U tome se baš i sastoji komunistička utopija. Ove zavodljive i laskave tvrdnje o uzvišenom pozivu proletarijata omogućuju komunističkim prvacima zagrijati vjerne mase i pred najvišim opasnostima i poteškoćama. Tako je Trocky – bivši šef crvene vojske haranžirao vojničke mase u najtragičnijem času građanskog rata slijedećim riječima: »Svećenici svih vjera mogu sad pričati i priče o nekom raju na drugom svijetu, mi izjavljujemo da hoćemo stvoriti za čovječanstvo stvarni raj na ovome svijetu. Ovaj veliki ideal mi ne možemo izgubiti s vida ni jedan čas, jer to je najuzvišeniji cilj za kojim čovječanstvo čezne i u kome je ujedinjeno sve što je najljepše i najbolje kod starih vjera.«

Otkupitelj i preporoditelj palog čovječanstva prema komunizmu neće biti neko vrhunaravno biće, Mesija, nego proletarijat. Otkupljenje i preporođenje čovječanstva komunizam očekuje od suradnje svjetskog proletarijata, njegovih stvaralačkih snaga, patnja i žrtava, koje su zato neophodno nužne. Ali moramo znati, da taj preporoditelj – proletarijat nije današnji stvarni proletarijat, kakova mi danas vidimo i znamo, nego neki fiktivni, umišljeni proletarijat, čist od svakoga zla. To je umišljena ideja proletarijata. Samo taj umišljeni, idealni proletarijat slobodan od istočnoga grijeha, posjeda, izrabljivanja drugih i svih mogućih vjerskih iluzija sposoban je povratiti čovječanstvu slobodu, nevinost i izgubljeni zemaljski raj.

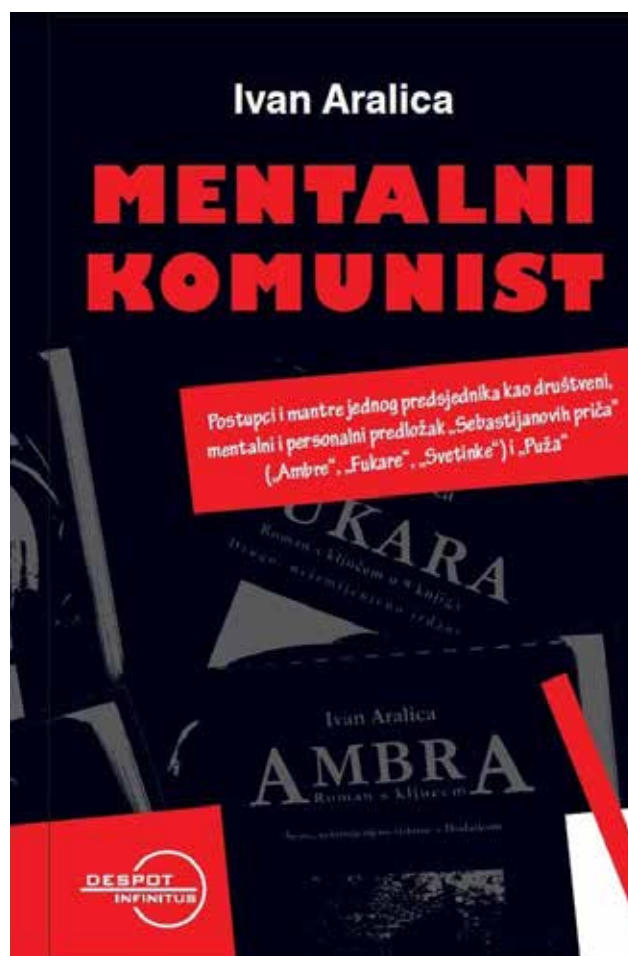
Ove temeljne principe svoje mistike komunisti ne mogu, pa i ne pokušavaju znanstveno dokazati iako svoju nauku bučno proglašavaju »znanstvenim socijalizmom«, nego ih slijepo vjeruju i ne usuđuju se uopće ispitivati ih. Ovaj pseudo-religijski karakter komunizma i sačinjava njegovu veliku moć kod zavađanja ispaćenih masa, kao i njegovu strašnu moć vjersku opasnost, koja se sastoji u tome što uspava u ljudima naravnu potrebu vjere, a ukoliko je ne uspava, zadovolji je na prividan, lažan način i tako postaje jedna jaka zapreka da čovjek jednom zalutao dođe do prave vjere. Slijepa vjera i neka s fanatizmom pomiješana sigurnost u pobjedu njihove ideologije stvara među komunistima jedno opasno psihološko raspoloženje. Vjera u uzvišeni poziv proletarijata – ot-

kupljenje svijeta – ulijeva uvjerenim komunistima veliki zanos i požrtvovnost za ostvarenje proleterskog cilja, a duh mržnje i revolta protiv svega, što ne služi tom cilju. Uvjereni komunisti spremni su na sve žrtve, da zadovolje tom utopijskom pozivu proletarijata. Sasvim je pogrešno mišljenje, da njihov zanos i požrtvovnost dolaze jedino od niskih osjećaja: osvete, mržnje, samoljublja i želje za ličnim uživanjem. Ne! Uvjereni, iskreni komunisti nadahnuti su čisto idealističkim osjećanjima i ponosom da se bore za jednu uzvišenu čovječansku stvar. Oni su često plemeniti, velikodušni i jako nesebični, jer oni su uvjereni da lično neće dočekati ostvarenje obećanog zemaljskog raja, ali su ipak spremni za velike žrtve, da ga priprepe svojoj braći i potomcima, koji dolaze iza njih. Dobro kaže francuski socijolog J. Duperray: »Iskreni komunist ima strastvenu dušu, jer je on opsjednut idejom oslobodilačke revolucije; on ima asketsku dušu, jer se on odriče svega, samo da pobjedi njegovo načelo; on ima disciplinarnu dušu, jer dragovoljno prima slijepu poslušnost, koja je potrebna; on ima požrtvovnu dušu, jer on zna da neće dočekati definitivne pobjede svojih načela, ali je on uvjeren da njegovo trpljenje služi tome, da proletarijat postigne obećani zemaljski raj i ta je pomisao dostatna, da uzdrži njegov zanos.« Što znače za ovako zanesene duhove najveće žrtve, kada se usporede sa uzvišenosti i veličinom stvari za koju se oni bore!

Bez sumnje svi komunisti nijesu ovako idealistički raspoloženi. Kao što ima mlakih i neiskrenih kršćana, ima i to većina, mlakih, neiskrenih, nazovi komunista, cinika i licemjera, koji su komunisti samo radi ličnog interesa, koji ne gledaju u komunizmu ništa drugo nego sredstvo da iskale svoju mržnju protiv sadašnjeg ljudskog društva i poretka u njemu i da lično postignu i uživaju obećani zemaljski raj. Sigurno je da je ogromna većina ovakovih komunista interesečija, a oni su, makar brojem bili jači, manje opasni od one male čete uvjerenih i fanatičnih komunista, čiji mali broj nadomješta vrlo dobro njihov veliki fanatizam, zanos i spremnost za najveće žrtve za ostvarenje komunističkog programa.

Proglasivši materijalizam jedinom i apsolutnom istinom, komunizam postaje u svojoj biti nesnošljiv prema svim drugim naukama i on ih napada sa svom žestinom i fanatizmom. Kako kaže lijepo J. Maritain, komunizam je u svojoj biti nesnošljiv kao i svaka religija sa stalnom dogmatikom. Da jedna religija sa određenom dogmatikom bude snošljiva potrebna joj je vrhunaravna ljubav, koju komunizam zamjenjuje mržnjom.

Komunistička mistika s osobitim uspjehom djeluje na omladinu, ne samo u Rusiji, nego na čitavom svijetu. Omladina često puta pristaje uz komunizam čisto iz mode. Mladu čovjeku imponira da se razlikuje od svoje okoline i je li njegova okolina protiv komunizma, on će

biti za nj. Česti su slučajevi osobito kod nas Hrvata, da omladina pristaje uz komunizam čisto iz objijesti. To su sinovi i kćeri velike gospode, teških milionera, koji su u svojoj raskalašenosti i objijesti prošli sve što ne valja i zautstavili se na najgorem. Ta objijesna djeca znadu često držati i panegirike socijalnoj pravdi, bratstvu i jednakosti, a njihov život najočitija je negacija bratstva i jednakosti i njihov položaj temelji se na socijalnoj nepravdi i izrabljivanju sirotinje. To su najgori lašci, koje treba bezobzirno udarati po prstima. Mnogo omladine pristaje uz komunizam, jer su revoltirani socijalnom nepravdom u svijetu i jer lično pate od tih nepravda, pa od lažnih komunističkih obećanja očekuju bilo kakvu olakšicu. Ovakvu omladinu treba razumjeti, pomoći joj i spašavati je na vrijeme.

Komunisti kažu: Vjera je opijum naroda. A za komunističku mistiku zapravo se može reći da je »opijum naroda«, jer ona zavodi toliko plemenitih duša, koje se usprkos vanjskog pristajanja uz materijalizam pokazuju uistinu idealističke u svome nastojanju da ostvare jednu utopiju, koliko neostvarivu, toliko opasnu. ✍

Kalendar Svetog Ante 1942., Glasnik svetog Ante, Sarajevo, 1942., str. 130. – 136.

NAŠA IZDANJA

- Plakat *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (48 x 33 cm), 2008. (3 KM)
- Letak *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.*, 2009. (0,3 KM)
- Jozo Tomašević – Koška, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Humac – Zagreb, 2010. (20 KM)
- Naljepnica *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (12 x 9 cm), 2011. (0,3 KM)
- Obilježivač za knjigu *Pobijeni hercegovački franjevci 1942. – 1945.* (20 x 7,5 cm), 2011. (0,3 KM)
- dr. fra Častimir Majić, *U nebo zagledani*, Vicepostulatura – Alfa, Široki Brijeg – Zagreb, 2011. (25 KM)
- Suvenir *Plakat* (17,5 x 12,5 cm), s mogućnošću vješanja o zid ili samostalnog stajanja, 2011. (10 KM)
- fra Jerko Karačić, *Uspomene iz doba mučeništva*, Vicepostulatura – Nova Stvarnost, Široki Brijeg – Zagreb, 2012. (20 KM)
- Skupina autora, *Kosti smiraj traže*, Povjerenstvo za istraživanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća – Vicepostulatura, Široki Brijeg, 2012. (10 KM)
- Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2011. – 2013.* (20 KM)
- Janko Bubalo, *Apokaliptični dani*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2014. (20 KM)
- fra Ratimir Kordić, *Fratar – narodni neprijatelj*, Vicepostulatura – Naklada K. Krešimir, Široki Brijeg – Zagreb, 2014. (15 KM)
- fra Blago Karačić, *Ratne i poratne uspomene 1945. – 1952.*, Vicepostulatura – Matica hrvatska, Široki Brijeg – Vrgorac, 2014. (15 KM)
- Lucija Zovko, *Pjesma o ljubavi*, Vicepostulatura – HRsvijet, Široki Brijeg – München, 2016.
- Uvezani brojevi *Stopama pobijenih 2013. – 2016.* (25 KM)
- fr. Janko Bubalo, O.F.M., *Apocalyptic days*, Vicepostulatura i dr., Široki Brijeg, 2017. (20 KM)

PREPORUČUJEMO

- fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika, Mostar, 2007.
- don Anto Baković, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatia, Zagreb, 2007.
- fra Ante Marić (uredio), *Leo Petrović, prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2008.
- Gojko Zovko, *Druga strana medalje*, Kigen, Zagreb, 2008.
- Fran Živičnjak, *U vječni spomen*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2008.
- Skupina autora, *Macelj – gora zločina*, Udruga Macelj 1945., Zagreb – Đurmanec, 2009.
- Zdravko Luburić, *Miris pogorjela svjetla*, Esseg, Osijek, 2009.
- Nada Prkačin, *In odium fidei – Iz mržnje prema vjeri*, Laudato, Zagreb, 2015.
- Nada Prkačin, *Macelj – Titovo stratište*, Udruga Macelj 1945., Zagreb, 2017.

DAROVATELJI

Za potfivate i potrebe Vicepostulature:

- Romana Brnčić, Zagreb	490 KM
- Eurovip, Čitluk	200 KM
- Miljenko i Janja Galić »Tosić«, Privalj	40 KM
- Milka Kolobarić, Široki Brijeg	30 KM
- Iva Križanac, Vedašić	100 KM
- fra Marinko Leko, Rakitno	200 KM
- Zdenka Leženić, Mostar	250 KM
- Ankica Lončar, Široki Brijeg	60 KM
- Video Lovrić, Široki Brijeg	225 KM
- Vladislav Marušić, Široki Brijeg	100 KM
- Podrumi Andrija, Paoča	200 KM
- Parts, Široki Brijeg	100 KM
- Nedjeljka Sekulić, Duboka (Klek)	957 KM
- Bože Sesar + Cvitana, Kočerina	96 KM
- Sestre milosrdnice, Ljubuški	50 KM
- Šima Skoko, Široki Brijeg	50 KM
- Soldo metali, Široki Brijeg	150 KM

- Ivan Tomas, Split	40 KM
- Adam Topić, Široki Brijeg	150 KM
- fra Alojzije Topić, Humac	120 KM
- Mario Vasilj, Međugorje	500 KM
- fra Niko Leutar, HKM Aargau	1.670 KM
- Marica Oreški, Kilchberg	33 KM
- Marko Soldo, Landsfuit	383 KM

Slanje dobrovoljnih priloga (Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM – Vicepostulatura, s naznakom za što):

- poštanskom uputnicom (BiH: Kard. Stepinca 14, 88220 Široki Brijeg; HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid)
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovnica Ljubuški; IB: 4227318660009; žiro-račun (BiH): 3381602276649744; devizni račun (inozemstvo): IBAN: BA393381604876650839, SWIFT: UNCRBA22

Najljepša hvala svima koji molitvom, radom i dobrovoljnim prilozima podupiru pripremu postupka mučeništva naše ubijene braće. Svakog 7. u mjesecu na Širokom Brijegu govorimo sv. misu za vas, a u zaglavlju portala pobijeni.info donosimo vaša imena ili naziv tvrtke i poveznicu s internetskim stranicama.

Neka vas blagoslovi dobri svemogućí Bog!